

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

ИЗДАЈИ ДВА ПУТ СВАКОГ МЕСЕЦА У СВЕСКАМА ОД 3 И ВИШЕ ТАБАКА. ЦЕНА ЈЕ: ЗА СРБИЈУ 12 ДИН., А ЗА ЦРНУ ГОРУ, БУГАРСКУ, БОСНУ, ХЕРЦЕГОВИНУ, АУСТРО-УГАРСКУ, РУМУНИЈУ И ТУРСКУ 15 ДИНАРА НА ГОДИНУ

ПРЕТПЛАТА СЕ ШАЉЕ УПРАВИ ДРЖАВНЕ ШТАМПАРИЈЕ, А РУКОПИСИ УРЕДНИШТВУ.

XI СВЕСҚА

У БЕОГРАДУ, 15. ЈУНА 1882.

ГОДИНА III

Премештаји и разрешења од дужности наставника основних школа

Актом г. министра просвете и црквених послова

I Премештен је:

У округу ваљевском:

Г. *Димитрије Илић*, учитељ III и IV разреда основне школе на Убу, у одељење II разреда основне школе ваљевске, 10. Јуна о. г., по молби.

II Разрешени су:

У округу београдском:

Г. *Риста Стојаковић*, учитељ основне школе у Умчарима, 27. Маја о. г.

У округу крагујевачком:

Г. *Андреја Радисављевић*, учитељ основне школе у Баточини, 10. Јуна о. г.

У М Р Л И

Василије Андрић, учитељ основне школе изваричке, у пожаревачком округу, умро је 6. Јуна о. г.

Записник Главног Просветног Савета

САСТАНАК СХ

28. Априла 1882. у Београду

Били су: председник Д. Нешић; заменик председников Ј. Пецић; редовни чланови: Љуб. Кљерић, Арх. Н. Дучић, др. В. Бакић, М. Зечевић, М. Миловук, Драг. Јовановић, др. Л. Стефановић. Ванредни чланови: М. Валтровић, Св. Вуловић, Љуб. Ковачевић, Јов. Ђорђевић, Бор. Тодоровић и П. Никетић.

Привремени пословођа др. Ник. Ј. Петровић.

I

Привремени пословођа чита записник 109. састанка, који Савет прима.

II

Министар просвете и црквених послова, писмом својим од 20. Априла ов. г. ПБр. 2889., шаље Савету на преглед и оцену превод проте Живојина Јовичића. »110 басна Крилова.« За прегледање тог дела Савет одређује Светислава Вуловића и Драгољуба Јовановића.

III

Министар просвете и црквених послова, писмом својим од 24. Априла ов. г. ПБр. 2460., шаље Савету на преглед и оцену рачуницу за I разред ниже гимназије од Мих. Михаиловића, професора. Савет одлучује да се за прегледање умоле г. г. Срета Стојковић и Марко Велизарић.

IV

Председник саопштава Савету да треба на место немачких тема за професорске кандидате, које су пређе у Савету одбачене, нове предложити г. министру просвете и црквених послова. Пошто је г. Јов. Ђорђевић, као један од састављача тих тема дао Савету објашњења о темама које су биле пређе пред Саветом, одлучено је да се по ново умоле г. г. Стеван Д. Поповић и Јов. Ђорђевић да Савету предложе теме из немачког језика за професорске кандидате.

V

Љуб. Клериф реферирше да је наставни одбор прегледао сведочанства г. *Јосифа Модрића* и нашао је да има довољну квалификацију за предавача у нашим средњим школама, јер је био 6 семестара на универзитету и положио професорски испит по тамошњим прописима.

Услед тога Просветни Савет одлучује да г. *Јосиф Модрић* има квалификацију за предавача немачког језика у нашим средњим школама.

VI

Председник саопштава Савету писмо г. *Мих. Михаиловића*, проф. којим се извињава да не може прегледати *Рачуницу од Мочника*, пошто он сам израђује *Рачуницу* за гимназије.

Савет усвајајући разлоге г. *Михаиловића* одлучио је да се умоли г. *Драгутин Плајед*, професор реалке за прегледање *Мочникове рачунице*.

VII

По предлогу нарочитог одбора Главни Просветни Савет изабрао је за школске надзорнике основних школа за ову школску годину следећа лица:

Дим. Јосића, проф. учитељске школе. *Мил. Влајића*, управитеља учитељ. школе. *Миленка Марковића*, суплента учитељске школе. *А. Николића*, проф. београдске гимназије. *Живка Поповића*, проф. београдске гимназије. *Атан. Поповића*, проф. крагујевачке гимназије. *Емилијана Берберовића*, проф. крагујевачке гимназије. *Мих. Марковића*, директора нишке гимназије. *Жив. Живановића*, суплента I н. г. београд. *Драг Јовановића*, проф. II н. г. београдске. *Ивана Дамјановића*, проф. јагод. н. гимназије. *Дим. С. Јовановића*, проф. крушев. н. гимназије. *Дим. Алексијевића*, директора пирот. н. гимназије. *Мих. Банића*, проф. пожарев. ниже гимназије. *Симу Бимбића*, директора пожарев. ниже гимназије. *Ђуру Бошковића*, директора свилајн. н. гимназије. *Милоша Давидовића*, директора смедеревске н. гимназије. *Ђуру Козарца*, директора шабачке ниже гимназије. *Васу Филиповића*, директора чач. н. гимназије. *Момчила Иванића*, суплента београд. реалке. *Анима Пивлаковића*, директора ужич. реалке. *Милована Ђурића*, писара мин. просвете. *Др. М. Леко*, предавача београдске гимназије. *В. Карића*, проф. београд. гимназије. *Ђуру Милијашевића*, проф. крагујев. гимназије. *Јанићије Поповића*, проф. крушев. н. гим.

Петар Никетић, предлаже да се на основу ланске одлуке Просветног Савета, шаљу ове године и учитељи као школски надзорници. Прошле године Савет је у начелу признао да на основу закона о надзиравању школа могу и учитељи бити надзорници школски.

Љуб. Ковачевић примећује да је и у одбору било речи о шаљању учитеља у ревизију, по о томе није

донесена једногласна одлука, па с тога није одмах у почетку свога реферата то изнео.

Једни су били против тог предлога пошто би се реметио ред и ауторитет у школи. ако би друг друга надзиравао и оцењивао, нити би се то могло извести како ваља, јер морао би бити оцењен и сâм онај учитељ који иде друге да оцењује, па ако његова оцена не буде ни онаква какве могу бити оцене учитеља које ће он да оцењује, тада би свакојачко и сама установа школских надзорника дошла под сумњиво вршење. Даље, може се десити да нешколован човек дође да надзирава рад и више школованог и боље спремног учитеља.

Већина држећи се строгог закона пристала је уз предлог г. *Никетића*, из разлога, што међу учитељима има одличних радника, који ће достојно моћи да врше поверени им посао, што су учитељи способнији да оцене рад у основној школи но што то могу да учине професори који су већином стручњаци.

После овога објашњења Савет је са 11 противу 4 гласа одлучио да се ове године шаљу у ревизију и учитељи основних школа.

Др. В. Бакић предлаже да се у начелу реши какви се услови траже од учитеља који могу бити школски надзорници, па од своје стране ставља ове захтеве:

1. Да су свршили учитељску школу с врло добрим успехом или одличним;
2. Да су служили пет година;
3. Да су добивали одличне оцене за последњих 5 година.

Љуб. Ковачевић, примећује да би се тиме учинило нешто против закона, јер закон не тражи никаква ограничења, но вели сви из просветне струке у опште.

Ј. Пецић пристаје уз г. *Ковачевића* и противан је ограничењу да могу бити школски надзорници само они, који су свршили учитељску школу, јер би се тиме искључили многи други одлични учитељи.

После још неких објашњења, Савет је одбацио предлог др-а *В. Бакића*.

Заменик председника Ј. Пецић предлаже да се ставе ови услови за учитеље који ће се слати у ревизију:

1. Да су служили бар 5 година и да су последњих 5 година имали одличне оцене.

Савет је усвојио предлог *Ј. Пецића*.

Љуб. Ковачевић чита имена учитеља које нарочити одбор кандидује за школске надзорнике. То су: *Милан Настић*, лознички, *Сава Јовичић*, карановачки, *Драгутин Марковић*, крагујевачки и *Лазар Обрадовић*, арањеловачки.

Савет прима ову кандидациону листу, с тим да се између ових учитеља за школске надзорнике предложе министру просвете они који су испунили услове за то по горњој саветској одлуци

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

VIII

Привремени пословоба прочитао је овај реферат г. Јов. Ђорђевића о Латинској граматици Јов. Туромана:

„Главном Просветном Савету

На позив Главног Просветног Савета од 18. Фебруара о. г. СБр. 11 прегледао сам »Латинску Граматику« за гимназије, I део, друго поправљено издање од Јов. Туромана.

Налазим, да се ова књига може за школску потребу прештампати без икаквих већих измена, осим ако писац сам не нађе за нужно, да овде или онде по коју мању измену учини.

У овој ме мисли утврђује осим ваљаности самог дела, од којег у истој струци за сад бољег немамо, још и та околност, што су »примери за латинске облике« од проф. Лекића, који су за наше школе примљени и сад се у државној штампарији печатају, удешавани са свим према истој граматици.

Желети би било и код ове, што и код сваке школске књиге, да у њој не буде или никаквих или бар што мање штампарских погрешака, а и оне да буду на крају све назначене.

Преглед нисам могао свршити до означеног ми рока, поглавито с тога, што ми књига није била послата, а своје књиге нисам имао.

у Београду.

31. Марта 1882. год.

с поштовањем,

ЈОВАН ЂОРЂЕВИЋ.

За тим је прочитан следећи реферат Јов. Ђаје о истој књизи:

„Главном Просветном Савету

Главни Просветни Савет својим писмом од 28. Фебруара ове год. СБр. 11 потражио је од мене мишљење, да ли се друго издање I дела латинске граматике Јов. Туромана може за школску потребу прештампати без икаквих измена.

Сматрам за дужност одазвати се позиву Главног Просветног Савета оном озбиљношћу, коју заслужује важност предмета и учињено ми одликовање.

Пре свега морам рећи, да ова латинска грамика, по мом мишљењу, спада у ред најбољих радова у нашој школској књижевности. Али морам и то рећи, да она заиста заслужује ову похвалу, само ако јој се вредност мери према оном ступњу развитка, на коме се граматичка наука находила пре модерног величанственог полета компаративне филологије, и на ком се ступњу још и данас находи огромна већина школских латинских граматика у свих народа. Не заслужује пак ту похвалу у истој мери, ако се упореди са новијим научним радовима те врсте у Немаца, Француза и Енглеза.

Велика се препирка заметла међу научњацима о том питању, да ли треба латинску граматику за средње школе удесити према резултатима упоредне филологије и историјско-критичких истраживања, или треба остати при старом начину?

И једно и друго мишљење има доста и поборника и противника. Али број противника првом мишљењу бива све мањи.

У теорији скоро сви су сложни, да утврђене резултате филолошке науке треба унети и у школу. У пракци је пак успех врло скроман до сада, а то с тога, као што вели: Фр. Екштајн »што се људи старе школе за то мало интересују а слабо разумеду, што метод није још педагошки израђен и што нема доста наставника, који би били у том знању темељни и у таком предавању извежбани.«

Главни разлози, што се обично наводе против латинских граматика удешених за школу према сувременом развиту филолошке науке јесу:

1. Да резултати филолошког истраживања још нису у свему поуздани;
2. Да су ученици сувише млади за тако учење латинског језика;
3. Да од таког учења не може бити успеха, ако му не претходи учење матерњег језика по том истом научном начину.

Први је разлог у многоме истинит, али отуда никак не следује, да се у школу не сме унети оно, што је науком доказано само с тога, што још није све доказано.

Друга два разлога за нас не вреде, јер се у нашим гимназијама не почиње учити латински језик у I разреду, као у гимназијама осталих европских народа, него тек у V разреду, у ком се не може рећи да су ученици још незрели и неспремни за учење добро удешене латинске граматике по законима и истинама филолошке науке.

Осим тога научна обрађеност српске граматике којом се ми с правом поносимо и према којој је удешено и предавање нашег матерњег језика у средњим школама, потпуно спреми ученике, да у V разреду могу и латински језик учити по том начину.

Кад смо у томе сретнији од других у осталом напреднијих народа, не треба ни мало да се устежемо дати тај исти научни правац и учењу латинског језика, само с тога, што Немци још то нису усвојили.

Таким учењем српска и латинска грамика узајамно би се допуњавале, престало би досадно учење на памет необјашњених граматичких догмата, разумевање би заменило веровање, младеж би учила са много већом заузетошћу, па с тога и са много већим успехом.

Истина је, да је у својој граматичкој туроман учинио неке мале уступке захтевима савремене науке, али баш то полутапство не увећава, по мом мишљењу, том делу вредност, коју оно иначе има; сувише је мало, па да престане бити плодом старе школе, али је довољно за доказ, да је г. Туроман уверен о потреби напуштања старог начина у учењу латинској језика.

Моје је мишљење дакле:

1. Да треба што пре изградити за наше гимназије латинску граматичку удешену према резултатима модерне филолошке науке, а по сличним радовима Швајцера — Сидлера, Латмана и Милера, Борхака, Видемана, Мелера и т. д. од прилике онако, као што је јелинска граматика Курцијуса.

2. Да се, док то не буде, прештампа граматика Јов. Туромана као најбоља, што за сада имамо.

13. Априла 1882
у Београду.

ЈОВ. ЂАЈЕ,
ПРОФЕСОР БЕОГРАД. ГИМНАЗИЈЕ.

Пошто је министар просвете и црквених послова питао Просветни Савет само о томе да ли да се Латинска граматика од Јов. Туромана прештампа, а није на реду и питање о наставном плану за латински језик и о програму за писање латинске граматике у опште, то Савет није се упуштао у решавање о предлогу г. Јов. Ђаје, по коме би се могао изпети систем наставе у латинском језику, по је одлучио да се латинска граматика од Јов. Туромана може прештампати о државном трошку а за школску потребу; референтима г. г. Јов. Ђорђевићу и Јов. Ђаји одређује се у име хонорара по 30 динара. Што се награде тиче да се писац погоди с министром просвете.

За тим је председник закључио састанак.

САСТАНАК СХІ

5. Маја 1882. у Београду

Били су: председник Д. Нешић, заменик председника Ј. Пецић. Редовни чланови: Љуб. Кларић, арх. Дучић, др. В. Бакић, арх. Нестор, М. Зечевић, Драг. Јовановић, др. Л. Стевановић. Ванредни чланови: Св. Вуловић, Љуб. Ковачевић, Јов. Ђорђевић, Бор. Тодоровић и Петар Никетић.

Привремени пословођа др. Ник. Ј. Петровић.

I

Привремени пословођа чита записник 110. са танка који Савет прима.

II

Министар просвете и црквених послова, писмом од 30. Априла ове год. ПБр. 2568., спроводи Савету «мисли о настави» од Николе Мусулина учитеља, с питањем, може ли се та књижица откупити за књи-

жнице основних школа и, ако може, колико да се плати на комад. Упућује се на преглед и оцену Св. Вуловићу и Петру Никетићу.

III

Председник ставља на дневни ред. «Правила о полагању учитељског испита» ученика учитељске школе.

Арх. Н. Дучић, као референт нарочитог одбора, у коме су били он и г. Пецић референте, да је одбор прегледао поднесена правила од стране министарства просвете и пошто их је исправио, саставио је нова правила, у која су ушла све исправке одбора.

Услед тога председник пита Савет: која ће се привила узети као основа за дебату: или она која је послао министар или ова која је саставио одбор. Просветни Савет одлучио је, да се за основу дебате узму правила, која је саставио нарочити одбор, на основу правила што их је послао г. министар просвете.

За тим је референт читао члан по члан.

Чланови 1, 2, 3, 4, 5 и 6 примају се по предлогу одбора без исправке.

Код чл. 7. Љуб. Ковачевић примећује, да у правилима која је израдио професорски Савет учитељске школе која је министар просвете спровео Просветном Савету нису групиране науке онако како одбор предлаже, а читава група природних наука изостављена је у одборском предлогу.

Др. Бакић прочитао је чл. 7. како је гласио у правилима која је послао министар просвете.

После кратке дебате председник је ставио на гласање тачку по тачку члана 7. одборског предлога и Просветни Савет усвојио је 1 и 2 тачку члана 7.

Код треће тачке одлучио је, да се не одвајају земљопис од историје опште и српске, па да се каже: 3. историја српска и општа и земљопис.

Код 4. тачке да се поред рачунице дода «са геометријом», а да се целом члану дода још и 5. тачка «природне науке».

Прелази се на чл. 8.

Др. Бакић примећује, да у предлогу проф. Савета учитељске школе стоји, да се ученицима за одмор даје најмање један дан и да распоред испита не прави одбор по професорски Савет. Савет је све ове примедбе усвојио.

Референт чита чл. 9.

Др. Бакић прочитао је дотични члан из предлога професора учитељске школе где стоји да на једној цедуљи морају бити најмање три питања, дакле да може бити и више, а што се цедуља тиче предлаже да се каже «бар толико цедуља колико кандидата», дакле да може бити и више цедуља.

Неки су били у начелу противни питањима на цедуљама с тога, што се тиме професор питач везује

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

да пита кандидата само оно што стоји на цедуљи, а тиме се не постиже циљ испита, да се сазна да ли ученик разуме у целини предмет из кога се пита.

Други су били за цедуље с тога, што је такав систем испитивања усвојен при испиту зрелости у гимназијама и реалкама и при учитељском испиту у Вишој женској школи; даље што се тиме осигурава ученик од воље професора, од могуће пристрастности, а и зато што је професор на тај начин и сам спремији с питањима и листићи су као нека контрола за правилност испита.

После тога Савет је одлучио да се задрже листићи као питања и усвојио је, да на листићу буду најмање три питања и да се каже *«листића мора бити бар толико, колико и кандидата»*.

Код чл. 10. примећује др. Бакић, да је проф. Савет учитељске школе време трајања испита ограничено овако: *«испит по правилу не може трајати више од по сата»*. Према томе може у ванредним случајима, кад одбор за добро нађе, трајати и мање и више.

Услед тога Савет је одлучио: да се измене у чл. 10. ове речи *«не сме трајати више од по сата,»* но да се каже *«испит може трајати по правилу по сата.»*

Исто тако Савет је одлучио да се место речи *«што самосталнији говор»* стави *«сам и без помоћи са стране.»*

У чл. 11. где се говори о оцени ученика који вуку две цедуље да се избришу речи *«али без великог утицаја на белешку»*. Остали део члана 11. прима се без измена.

Чл. 12. прима се без измене.

С тога што је била већ доцне, а на дневном је реду још и једна квалификација, Савет је одлучио да се за сад прекине претрес правила о полагању учитељских испита и да се настави идуће седнице.

IV

Др. Бакић у име наставног одбора реферире да г. Драгољуб Јовановић није нигде свршио факултет, с тога одбор је мишљења да нема довољну квалификацију за наставника у средњим школама.

Просветни Савет усвојио је мишљење наставног одбора.

За тим је председник закључио састанак.

САСТАНАК СХII

12. Маја 1882. у Београду.

Били су: председник Д. Нешић; заменик председника Ј. Пецић; редовни чланови: Арх. Н. Дучић, др. В. Бакић, арх. Нестор, М. Миловук, Драг. Јовановић, др. Д. Стевановић; ванредни чланови: Мих. Валтровић, Св. Вуловић, Бор. Тодоровић и П. Никетић.

Привремени пословођа Др. Ниб. Ј. Петровић.

I

Привремени пословођа чита записник састанка СХI који Савет прима.

II

Председник ставља на дневни ред продужење претреса правила о полагању учитељског испита.

Референт арх. Н. Дучић, чита чл. 13. и 14. Оба члана примају се без измене.

Код чл. 15. др. Бакић примећује да се до сада од кандидата тражила писмена припрема за практички испит, па предлаже да се то у новим правилима задржи. Услед тога Савет одлучује да се чл. 15. дода још ова алинеја: *«сваки је кандидат дужан пре почетка предавања предати одбору свој писмени нацрт за то предавање.»*

Прелази се на чл. 16.

Др. Бакић предлаже да се при оцењивању практичког испита поглавито цени педагошка вештина. Савет усвајајући тај предлог одлучио је да се у чл. 16. каже: *«при школском раду оцењује се поглавито вештина у примењивању педагошких правила.»*

Чита се чл. 17.

Др. Бакић примећује да је и у одборском предлогу нејасно шта ће бити са оним кандидатом који добије оцену мању од 3; с тога предлаже редакцију министровог предлога где се каже да они кандидати који добијају оцену мању од три, могу бити постављени за привремене учитеље. Савет прима тај предлог.

Прелази се на чл. 18.

По предлогу др. Бакића Савет усваја да се дода још и реч: *«из једне групе,»* и тако ће почетак тог члана гласити: *«кандидату који падне из једне или две групе наука» . . .*

Референт чита чл. 19. и сам предлаже да се на место *«преда испит»* каже: *«положи испит.»* Ову примедбу Савет прима.

Исто тако Савет прима да се реч *«кадар»* са свим изостави.

У чл. 20. предлаже референт такође да се реч *«преда испит»* замени са речи: *«положи испит.»* И те је измене Савет усвојио.

С тим је свршен претрес правила.

И тако ће поправљена правила гласити овако:

Чл. 1.

По свршеном учењу ученици најстаријег разреда учитељске школе дужни су положити учитељски испит по овим правилима.

На учитељски испит примају се само они ученици, који у резултату годишњих белешака из свију наставних предмета имају *добре оцене*. Они пак који немају добрих оцена из свију предмета, треба да испуне пре тога прописане услове у трећој алинеји чл. 3¹. споменутог закона, иначе губе право на испит и морају понављати годину.

Чл. 2.

Учитељски се испит полаже пред нарочитим *одборима*, којих има толико, колико и група наука из којих се испитује. У сваком одбору биће најмање 3 члана: један наставник, кога савет учитељске школе избере и наставници дотичних предмета. Управник школе свагда је председник одбору.

Чл. 3.

Учитељски је испит *писмени, усмен и практичан*. Писмени испит полаже се само из педагогике, психологије и историје педагогике.

Теме за писмени испит одређује одбор на предлог дотичних наставника, а бирају се из општих и важнијих педагошких питања.

Чл. 4.

Писмени се испит врши у присутности одбора, који га надгледа. За израду задатака даје се највише пет часова и то увек пре подне.

За време рада ученици не смеју собу и своје место напуштати осим преке нужде, нити им је слободно ма и најмање прекидати посао и састајати се са другим ђацима, докле не сврше почети задатак.

Чл. 5.

При оцењивању писменог рада пази се на самосталан поглед у мишљењу и на правилност састава. Према томе забрањује се у овом раду служити се књигом, белешкама или гледати у рад других.

Чл. 6.

Сви чланови одбора дужни су задатак прегледати и оценити гледећи при том је ли питање потпуно обрађено у смислу чл. 5. и по садржају и по облику.

Ученику, који свој задатак изради површно, погрешно, који покаже и слабо знање језика и рђаво излагање мисли, закратиће се даље полагање испита.

Оцене писменог испита бележе се уобичајеним цифрама и заводе одвојено и у записник и у сведочанство.

Писмени се задаци чувају у архиви учитељске школе.

Чл. 7.

Усмени испит бива из ових наука:

1. Науке хришћанске и црквеног певања;
2. Српског језика и литературе.
3. Историје српске и опште и земљописа.
4. Педагогике са историјом и психологије са логиком.
5. Рачунице са геометријом; и
6. Природних наука.

Чл. 8.

Распоред за овај испит одређује одбор тако, да кандидат добије најмање дан одмора за спрему из сваке прописне групе науке.

Чл. 9.

Питања усменог испита иставаљају се на листиће и то најмање по три питања на групу. Њих саставља и на листиће бележи сваки наставник по свом предмету, пажећи да у њима исцрпи све оно што је ученицима предавано.

Листића мора бити бар онолико, колико има испитаника.

Ради правичности ваља разредити питања тако, да на сваком листићу буде и тежих и лакших подједнако, а не обратно: само тешка и само лака.

Дан пре испита одбор има сва питања изложена на листићима прегледати и раније учинити своје примедбе на њих ако их има.

Чл. 10.

На усменом испиту прозову се обично по два ђака, те докле један одговара, други се за одговор спрема. Тражи се од испитаника да одговара сам и без помоћи са стране, да одговори његови буду јасни и тачни. Прекидање говорника од стране одбора може само онда бити кад му је говор сумњив и погрешан и кад је потреба да се говор о једној ствари прекине, тада се може исправљати управљеним на њ питањима.

По правилу усмени испит једнога кандидата траје по сахата.

Чл. 11.

Ако испитаник није у стању одговорити на питања извучена на првом листићу, треба да то напред изјави, у ком случају допушта му се вући по други пут; не учини ли ово одмах, нема право на друго вучење листића, и тада губи право на испит за ту годину.

При давању оцене таком ученику који по други пут извлачи питања, имаће се то на уму, што први пут није одговорио на питања.

Чл. 12.

Одговоре испитаника бележе прописним цифрама дотични чланови одбора, па по свршеном испиту наставник предмета предлаже главну оцену кандидату, која се прима или одбацује већином гласова.

Где су гласови подједнаки, претеже страна на којој је председник.

Чл. 13.

Ученик који на усменом испиту падне из три групе наука одбија се од даљег полагања испита и упућује се на испит на другу годину. Ако остане да повторава школу, престаје му државна помоћ, ако ју је уживао.

Чл. 14.

Практички је испит само из рада у школи.

Предмети, које ће кандидат предавати и разреди у којима ће предавати извлачиће се листићима као и код усменог испита.

Предавање бива увек у школи од једног разреда.

Чл. 15.

Листићи се раздају испитаницима на два дана пре предавања ради спреме.

Овако предавање не треба да траје дуже од $\frac{3}{4}$ сах. Сваки је кандидат дужан пре почетка предавања предати одбору свој писмени нацрт за то предавање.

Чл. 16.

При школском раду оцењује се поглавито вештина у примењивању педагошких правила, а оцене се дају онако исто као што је прописано за усмени испит.

Чл. 17.

Ко на учитељском испиту добије из свију испитних наука оцену *добар*, проглашава се да је способан за сталног учитеља; ко пак добије оцену мању од ове, може бити привремен учитељ.

Чл. 18.

Кандидату који падне из једне или две групе наука куда долази и рад у школи, допушта се поправити испит из тих група одмах с почетка нове школске године и ако га положи за оцену 3, огласиће се да је способан за сталног учитеља.

Чл. 19.

Ко по овим правилима не положи прве године испит, може предетати за испит после годину дана или најдаље после две године, па ако и тада падне, нема права више на испит.

Чл. 20.

Сваки кандидат који положи учитељски испит добија од учитељске школе сведочанство о свршеном испиту и оценама добивеним на том испиту. Сведочанство потписује управник и пословођа исте школе.

III

Св. Вуловић, прочитао је г. А. Николића реферат о *„Народним песмама“* од *Красића*.

„Главном Просветном Савету

Разгледао сам *„српске народне пјесме старијег и новијег времена“* које је скупио г. Владимир Красић, и не могу никакo предложити да се ова збирка откупи и употреби за поклањање ђацима.

Кад је реч о *овакој* употреби народних песама, онда се и без прегледања нових збирака можемо са свим у напред одлучити, да не покушавамо с новим док најпре не покушамо с поузданом Вуковом збирком. Како се о овом послу Главни Просветни Савет баш у ово време узео бавити, тако би већ била готова одлука за збирку коју нуди г. В. Красић.

Али је ова збирка и сама собом неудесна, и не само да се не може препоручити за поклањање ђацима него је она у опште од врло мале користи нашој књижевности.

Господин скупацац се с лаким срцем склонио да под именом народних умотворина објави збирку у којој једне песме нису никакo народне, а највећи део других песама показују *„опаданье народне поезије.“*

Кад кажем *„опаданье народне поезије“* ја никакo не мислим да су песме остале *народне* па изгубиле пређашњу каквоћу него овим већ свикнутим речима хоћу да кажем да су песме престале бити народне.

Народна песма постаје као кристал у тишини патријархалнога живота. Једном постала, она иде од уста до уста, а то значи од критике до критике. Њу поправља и улепшава сваки (разуме се сваки који је кадар да је збиља поправи и улепша), те ова идеално добра, само добру служитељка цензура и даје народним песмама оно савршенство којему се дивимо у њима. (Па поред свега тога остаје скупцоцу врло и врло важнога посла: да између свих песама одабере оне које су најбоље, а да се ни пошто не задовољи сваком песмом само зато што му је казује неписмен човек).

Кад се помисли с једне стране да су саме погодбе народнога живота знатио измењене у правцу који не годи народној поезији и кад се помисли с друге стране да је г. скупацац радио свој посао и без довољне критике и без довољна и бора, онда нас неће зачудити што у овој збирци налазимо много одломака од песама место песама и неће нас зачудити *„народна“* песма, која се сећа молити бога за живот Албрехта генерала, или која телеграф зове *„драт,“* а железницу *„ватрени волови,“* или која много пати од болести коју смо навикли видети у уметној поезији и која се може назвати стихотворна кубура и т. д. и т. д.

Осим мало изузетака таква је збирка народних песама о којој имах част поднети овај кратак реферат Главном Просветном Савету.

31. Марта 1882.

у Београду.

Андре Николић,

проф.

За тим је прочитан реферат г. Панте Срећковића о истој књизи:

Српске Народне Песме старијег и новијег времена. Скупио Владимир Красић. Књ. прва Панчево. 1881.

Прикупљајући народне умотворине вели у предговору г. В. Красић *„најверније је скупио народни бисер“* Вук Караџић: *„бисер, што су га бурни таласи живота народног у борби с несрећним приликама избацили на мирну обалу породичног живота, — и најверније га свету предао.“*

Да је Вук Караџић скупио *„најверније бисер народних умотворина,“* о томе не може бити спора, али да су тај бисер бурни таласи народног живота изба-

цили само у »несрећним« приликама, разуме се, да ова мисао г. Красића није верна, као што му није верна мисао ни »мирна обала породичког живота.« Па кад је Вук Караџић »скупио бисер« народних умотворина: то сам собом излази закључак: 1.) тај бисер и треба давати млађаном нараштају, поклањати деци за читање и препоручити да га у све библиотеке школске набаве, а 2.) кад је Вук »скупио бисер«, онда шта је скупио г. Красић?

Он сам каже: кад су пре 3 године пребегли Срби из Босне од турског мача, настанило се 18 породица код Карловаца и још више у селу Крњаку, па он и употреби ту прилику да од њих скупи песама. »Свак ће веровати — вели Красић, — како је тешка ствар, желити од онога песама, коме није до песме« (стр. VI), али је он »лепим речма« ипак их приволео те су му певали песме и он их записао.

Поред ових песама, од тих породица, додао је још пет песама из Хрватске, једну из Далмације и једну из Славоније.

Из овога сваки може видети, да г. Красић при свој његовој доброј вољи и љубави на спрам народних умотворина, није могао прикупити бисер, јер Вук није скупљао песме од свакога, него од најбољих на гласу певача, а г. Красић је скупио своје песме од људи, који су пре били расположени да кукају, него ли да певају; од људи, који су може бити позаборављали и оно што су знали, а немоли, да су могли певати са одушевљењем, и при том је прикупио и таквих песама, које имају веома малену важност, као и јунаци што су му мање важни, али се ипак у њима колико толико огледа наш народни проживљени живот. Како пак ово нису били по занату или по позиву певачи, ове су песме махом одломци или почетци или крајеви или су и такве песме, за које се може одмах рећи да нису народне умотворине.

Но поред оваких песама има их и таквих (али су више мало, две три) за које се може рећи, да су веома важне или по старини садржаја или су »бисер« у народним умотворинама или су просто »историја« неких бојева из устанка 1876 године, а историјске су све »песме новијег времена« на броју 8. О њима нећу више ни говорити т. ј. о овим најновијим песмама. Но ипак оне показују како постају еписке народне умотворине, као што казује певач 83 песме.

»Ево браћо пјесма од мејдана,

Која јесте скоро испјевана

Ако Бог да' до неђељу дана

Нова пјесма биће испјевана« (стр. 189)

Овде видимо оно исто што је војвода Мирко у »Споменику« спевао све савремене му бојеве, а овако је морало бити и у пређашња времена, да се песме певају јунацима за живота, као што се вели у »Жит.«

Првовенчаног краља: да је био кр конјстект испокосиљ и мозжткомь оудиклень« па је при трпези увесељавао се тиме, што су му уз гусле по »обичају« певали јуначка дела.

Старијег времена еписке песме скупљене г. Красићем, то су песме махом из времена турског господарства и у њима се певају мејдани и хајдуковање; али су махом веома слабе или су одломци. У боље песме могу се уврстити ове:

Број 1: »Деспот Вук и Бан Зрињанин.

Број 2: »Женидба Стјепана Кнежевића,« у којој се на место израза вукових песама: »руке шире у лице се љубе, пева онај старински српски обичај предуретања »руке шире у грла се грле« (стр. 6). Поред овога из речи пашиних види се, да се ствар дејства у опоме времену, кад су се по Босни турчили Срби; паша вели:

»Ти побигни, Кнежевић Стипане.

»Ти побигни, ја ћу потирати¹ (стр. 9.), а иначе песма је спевана обичним српским језиком. У овај ред спадају песме под бројевима: бр. 4. »Марко Краљевић и Мемед телал;« бр. 5: »Маркова се преудаје Љуба;« бр. 8. »Јандрија Краљевић« (стр. 44.); бр. 9. »Јанковић Стојан и Златија девојка« (стр. 49.); бр. 10: »Нејаки Дејан« стр. 57; у овој песми канда певач или није смео да повтори прикрају једну врсту или певач мисли да се још није извршило, јер у почетку песме пева.

»Ти ћеш отет цару царовање

И цесару још цесаровање«, а при крају се понавља само отео од цара »паровање« (стр. 61.) Даље бр. 11: »Три побратима« (стр. 66); број 12: »Војевање на Беч« (стр. 66.); број 14: »Пренејаки Лазо« (стр. 76.); бр. 16. Удадбина Мисирлиће Јање« (стр. 88); бр. 17: »Лички Мустај бег« (стр. 91.); бр. 28: »Дојчин Бањанин и сестра му« (стр. 118.) У овој песми види се чисто турско гледиште на женски пол из речи Дојчинових. Арапин му обљубио љубу, па хоће и сестру, а болан га Дојчин пита. »Шта ти јашин туђе бедевје« (стр. 121); бр. 29. »Арапин на Косово арач наметнуо« (стр. 121) јесте слаба сенка Вукове песме о укидању свадбарине.

Свега дакле има читавих 15 еписких песама, а остале су еписке песме просто одломци разних еписких песама а таке су под бројевима 3: »Смиљанић Илија« (стр. 11). у којој се казује, како је Осман бег ухватио Смиљанић Илију, држи га у тавници, па кад му дотужало његово јадиковање, он шаље кафеџију Усу да га упита шта му је. Уса на место да се врати из апсаје и да јави бегу зашто јадикuje Смиљанић, он правце од Смиљанића носи писмо Смиљанићевој мајци, које кад је прочитала Смиљанићева мајка:

1 Вукове пословице: »пошто Влашке Киком«!

» Она уста на ноге лагане

Па ухвати од злата тамбуру

Па је даде кафеџији Уси :

» Понес' дер му тамбуру од злата

» Нек он куца па се разговара.«

У ову врсту долазе епски одломци под бројевима 6, 7, 18, 19, 24, 25, 30 и 36. Свега дакле 9 песама.

Поред онога што сам казао о г. Красићевим песмама, овде ћу додати да Красић на место у Вуковим песмама речи »азур« употребљава реч »азор свати, азор је ђевојка« (стр. 10); на место речи »палошина« меће »палатама« и на место н. пр. »ој Бога ти, стара мила мајко« (стр. 20), он пише тако као да је псовка : н. пр.

» Ја говори Краљевића мајка :

Бога теби црни Бугарине

Бога теби Краљевића мајко

Бога теби, моја свекрвица (стр. 24.)

Бога теби Ружице ђевојко (стр. 27).

Бога теби моја стара мајко (стр. 45 и 46)

Бога теби ага са Удбине (стр. 52.)

Бога теби незнана делио (53).

Бога теби ага са Удбине (53).

Бога теби Дејанова мајко (58).

Бога теби царе господине (59, 60, 83).

Бога теби млађано трговче (90).

Бога теби кићена ђевојко (ист.).

Ови су изрази употребљени на место : »ој Бога ти« или »њему Лазо Бога називао« (стр. 83). Мени се чини, да оваки обрти у оним приликама, у којима су употребљени, нису својствени српскоме језику и читаву песму кваре, па не могу да верујем, да су тако Срби певачи песму певали. Истина се говори, кад ко кога моли н. пр. немој тако ти Бога, немој Бога ти, или кад сумња у оно, што му други казује рећи ће : Бога ти (— је ли тако), али овакве реченице, какве се налазе у књизи г. Красића, не употребљавају се или су *новијега* земања, псовка пренесена из Угарске.

Под бр. 19. потпуно бесмислена песма »из аустријске војне 1866 г.« где има реченица »драт потеже у Вијелу Бечу« (стр. 98.) или : »возиће вас ватрени волови« па отишли до Трста и даље се не зна шта је, а тек »Бог живио Албрехт генерала« (стр. 102).

Са овим песмама измешане су женске песме којих има свега 33: под бројевима: 20, 21, 22, 23, 26, 31, 32, 33, 34, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 55, 56, 57, 58, 60, 61, 62, 63. Њих има сличних песмама Вуковим, али их има и таквих, које личе на »нова мера килограм«. Има их таквих, где се јасно види, како је скупљач исправљао текст н. пр. Иво Деспотовић и Богдан Потулић

(стр. 103). Умире отац и заклинае љубу, да му очува сина Ивана и кћер Јелицу, удовица на место да испуни мужевљев завет, хоће да се уда за највећег Ивановог крвника, па му још каже :

» Не будали Потулић Богдане !

Муке дјетет' укинути главу !

Ја мислим да није могао певач оваку реченицу изрећи : »Муке дјетет' укинути главу«. Песма се свршава тиме, ште Иван убија Потулића и његове очи доноси матери, а она говори :

» Ти ми један, ми тебе једнога.« Ово чисто, није мати, него нека најпоқваренија неваљалица !

У песми (бр. 23 стр. 109). »Сава вода« вели се »Турски коњи Бога моле«, а даље се описује сестра девет Југовића Марта : » И свилена повезача и три трака баш од злата.«

У песми (бр. 31 стр. 124) »Јован Чобан« има : »широки звижд« »ован разблудник и овца разблудница.« Или у песми бр. 39 стр. 132. »Соколу« да донесе драгој »са чаршије највиније алве«; или бр. 51 стр. 141. у песми »кога би ђевојка вољела« одговара, да би вољела драгог *под кашкетом и под банганетом!* Да још споменем само наслов песме »Миклен и краља Јерка госпођа« где Јерко краљ затече Миклена са женом, па му вели :

» Што ћеш курво Миклен млад ?

Хоћу ли те убити ?

На ти курво сто дуката

Па не љуби туђице

Већ ти чувај кућице !«

Има и веома красних женских песама од којих ћу напоменути ону под бр. 37; стр. 131 под насловом »Али бег и госпа му« или смешне т. ј. песме пуне комизма, као што су под бројевима 48: »Жаба и рак« (стр. 138) и бр. 49 »Мува и комар« (139).

Остаје да кажем још неколико речи о побожним песмама, којих имаде околу десетину, као што су »Рајска ђевојка« (стр. 117), која је измолила Бога да види у паклу своју мајку и да чује зашто је стављена у пакао, кад је чинила добро за свога живота па кад јој је молба уважена, она дозвољава да је њена мајка згрешила што је »раставила мило и драго.« Нарочито морам споменути, да се одликује старином песма »Вјетрови, сунце, месец и година« (бр. 59. стр. 147). Остале су молитве осим песме (на стр. 84) »Свети Јован« у којој отац из љубави према Богу коље свога сина Јована, али га Бог оживи и то је био св. Јован.

О »питалицама« (стр. 142. бр. 54) нећу ни говорити, јер је то измишљотина некакога старинскога попа.

Из свега до сада реченог јасно се види, да у овој књизи г. Красића има свакојакних песама; да му прикупљање песама није срећно испало за руком; да су

му оне песме добре, које му је испевао »чувени пјевач Микеша« (стр. VIII), па и то не све, али их је сам г. Красић искварио поправљањем, као што сам вели, да је поправљао *стихове*: »По гдје-гдје било је погрешних стихова, те сам исправио, а нађе ли се пак гдјегод који погрешан стих, то нек је овде *наговештено*, да *нијесам боље могао поправити*« (стр. XI).

Узимајући све ово на ум, мњења сам, да се ова књига не може раздавати деци на поклон него би било добро, да је набаве за себе библиотеке *средњих школа*.

15. Марта 1882.

у Београду.

П. СРЕЂКОВИЋ.

Савет усвајајући у свему мишљење реферата одлучио је: да се »*Народне песме*« не могу откупити за поклањање ученицима. Референтима одредио је по 30 динара хонорара.

IV

Приремени пословођа прочитао је реферат г. г. др-а Ј. Панчића и Јов. Жујовића о делу »*Шкољке у Србији*« од др-а Л. Ђ. Докића :

„Главном Просветном Савету

Просветни је Савет у седници од 7. Априла ове године одлучио да прегледамо и оценимо дело »*Шкољке у Србији*.«

Дело се састоји из три партије.

У приступу се у главним потезима обележава коло мекушаца коме припадају и шкољке и рашчлањује се делење ових животиња према данашњем стану зоолошке науке.

У општој партији опширно се карактеришу шкољке по спољној и унутарњој организацији и разлаже се начин како живе, како се лове и како се деле.

У систематској партији опширно се описују од три фамилије шкољака Unionidae и Dreissenidae, а за повећу фамилију Cydadida, која у нас није још потанко испитана, излаже се анализа свију врста што су до данас познате.

Дело је нарочито намењено школи и моћи ће корисно да се употреби од ученика, који желе овај ред животиња да проуче.

Језик је добар.

Према свему реченоме дело заслужује, да се о државном трошку штампа и награди. Предлажемо да се дело штампа у 500 комада, а награду писцу да одреди сам Просветни Савет.

14. Априла 1882.

Београд.

Др. Панчић,
Ј. Жујовић.

Главни Просветни Савет примајући предлог реферата одлучује да се дело »*Шкољке у Србији*« од др-а Л. Ђ. Докића може штампати о државном трошку а писцу у име хонорара да се изда 500 динара за цело дело. Референтима одређује 40 дин хонорара.

V

Св. Вуловић прочитао је следећи реферат г. К. Алковића о физици Ганов-а:

„Главном Просветном Савету

На питање Главног Просветног Савета управљено на мене писмом од 25. Марта о. г. СМ 13. а које се тиче прештампавања српског превода Ганове физике, част ми је следеће одговорити :

Пре свега нужно ми је да споменем, како сам при првом издању овог превода одређен био од господина министра просвете и црквених послова, да pazим на његову стварну страну, док је другом једном намењено било, да води бригу о језику и стилу. Ово нам је обојици саопштено тек пошто је г. министар дефинитивно решио, да г. Видаковић преведе Ганову физику за наше средње школе. Наравно је да у овакој прилици неупитан нисам могао дати мога мишљења о томе, је ли учињен избор добар и да ли би изабрано дело ваљало просто превести или прерадити. Што сам се при свем том примио намењеног ми посла, била су два узрока: прво, што ми је као стручном од претпостављене власти у дужност стављен, и друго што сам за то особено замољен од преводиоца, коме као некадашњем свом ученику, нисам могао таку услугу одрећи.

Но и ако смо нас тројица о ваљаности овог превода бригу водили, опет у њему има прилично погрешака од сваке врсте. Али другојачије није ни могло да буде са књигом, која се преводила и печатала у исто време — дакле на брзо писана, и од које су прегледачи морали да прегледају по неколико десетина табака за по неколико сахата, а по који пут или нису доспели или нису били у месту да икакав преглед изврше.

Већ из овога што је догде речено види се, да би се при прештампавању овог превода морале исправити све оне погрешке, које су се у прво издање са хитности увукле. Мимо овога свако ново издање превода мора, као и ново издање оригинала, да се измени и по томе, што у њега треба да уђе све оно што је прогресом саме науке за минуло време од старог издања постигнуто. Но са обе ове измене добили би у новом издању само бољи српски превод Ганове физике, али не и добру физику за наше средње школе.

Да би до добре физике за наставу у нашим средњим школама дошли, има два начина: 1. или да се на основи Ганове физике преради нова физика за сред-

www.школе, или 2. да се на сасвим новој или слободној основи изради физика за те школе.

Ако би се усвојио I начин, онда би при преради Ганове физике ваљало по мом мишљењу ово учинити:

У делу I: Глава III. Ваља опширније и јасније изложити правила о слагању и разлагању сила, став: о паралелограму сила ваља или рачунски доказати или експериментом потврдити, ако није обоје могуће. Исто тако ваља јасније и простије извести законе о мерењу постојаних сила, квантитету кретања, живој сили и механичком раду.

У делу II Глава II избећи двосмислице између тежина и густина тач. 44.

У тачци 49. доказ о равнотежи код механичке полуге ваља да се ослони или на став о статичким моментима или бар на експеримент.

Глава III апарат Моренов за падање тела (тач. 59.) да се изостави сасвим. Место овога приликом покушаја са Атвудовом машином, да се покаже, како дејство силе не зависи од стања тела на које дејствује и како зависи убрзање од силе и масе.

Пред 61. треба да се засебно пређе централно кретање у опште а посебице кад је путања кружна. Протумачити образац: $P = \frac{mv^2}{R}$ и потврдити га опитима са центрифугалном машином.

У делу III У (96.) треба губитак од тежине потопљених тела преставити обрасцем, јер је лако а поучљиво.

У глав. II ваља скратити говор о капиларним појавама. Место тога, иза ове главе, ваља унети као ново испитивање о истицању течности из отвора на суду; контракцији течног млаза; отпору течности при току кроз водоводне цеви и канале.

У делу IV од 129. до 157. може се знатно скратити. Место овога унети као нов опис и употребу анероида. Из 157 сем прве тачке, све да изостане. Из 162. да се узме само са крупним словима, са ситнима да се изостави, јер има само теоријску вредност.

Из глав. III од 165. до 173. начинити најкраћи извод резултата.

Од 175. до 177. о аеростатима да се сведе на једну и то врло скраћену тачку.

Из главе V са свим да изостане 185. и 186.

У делу V Овом делу треба да претходи један општи део, у ком би се елементарним путем прешли најважнији појави таласања. Кад би се ово учинило, онда глава прва могла би се знатно скратити, а тако исто и они делови у топлоти и светлости који се на теорију таласа ослањају. Само тако имају места 210, 242, 245 и 254.

Из главе VII да се сасвим изоставе 265. и 266. као и све од 291. до 300.

У делу VI да се изостави (302. метода од Гамедене). Место примера узетог у 307. да се наведе утицај топлоте на тачност мерења дужина. Тачка 308. и 310. до 317. да се сасвим изоставе.

У глави IV место 319. (метода Геј-Лисакова) да се замени са 321. (метода од Рењола). Да се изоставе: 322, 323, 327, 328. и 329. осем таблица густина неких гасова.

У глави V тачка 346, 347, 348. и 357.; одредбе напона паре на разн. температурама да се изоставе, осем таблица напона водене паре на разним температурама. Даље да се изостави 370. и 371. с напоменом, да се хлађењем и притиском могу сви гасови кондензовати. Тачка 374. да се ограничи пократак опис сфероидалног стања течности. Тачка 376. да изостане, осем таблице о густинама пара на разним температурама.

У глави VI да све отпадне од 385. до 390.

У глави VII методе одређивања спец. топл. чврсти хтела и то 393, 394. и 396. да се изоставе. Однос између спец. топлоте и атомске тежине 398. да изостане. Из 399. навести само таблицу спец. топлоте гасова. Из 400. и 401. узети само таблицу латентне топлоте некојих тела. Тачке 402, 403. и 404. сасвим да се изоставе.

Друга књига. Део VII. Да се изоставе 483. 551. 552. до 527. (осем таблице експ. преламања). Да се изостави 552. до 557. и осем тога 567. — Из 575. да се изостави по 2. Њутонов телескоп и по 3. Хершелов телескоп. — Тачке 582. до 586. (фотографија) да се знатно скрате, а 605, 606. и 607., 622. и 623. као и 630. до 650. да се сасвим изоставе.

Из дела VIII. Да се изоставе 711., 760. до 764., а тако исто 772. — Под 802, да се опише Мелонијев термо-мултипликатор. Тачке 803—805 да се изоставе са онима од 812—821. Из 816 само напоменути најкорисније састављене гал. батерије, а из 818. брзину електр. струје.

Из глав. VII (електродинамика) и глава VIII да се сведе на што краћи обим, излажући при томе само карактерне појаве које долазе из узајамног дјејства струја на струје и струја на магнете. — Даље да се изостави 854., 862., 868, 882—888 и цела глава XII.

Метеорологија може у главном остати, само би се могла и она унеколико скратити.

Физичке задатке ваља удесити према прерађеној књизи.

Цео овај посао ако се вешто изврши, може свести садањи обим књиге на половину, а доброта њена не само да тиме ништа не изгуби, но још да добије. Јер главна мана ове књиге (разумем оригинална) по моме је мишљењу та, што се у њеним доцнијим деловима примењују теоријски резултати којима није основа у пр-

вим деловима изложена, што се за теоријско или опитно сазнавање неких извесних закона помиње по више метода од разних аутора, те тиме књига добија особину физичке историје или физичког каталога, а на сваки начин губи на особини, коју треба да има добра књига за средње школе, јер поред свега осталог ова мора бити кратка и јасна. Као ману овој књизи налазим ја још и то, што је топлота метута пре светлости.

Ако би Просветни Савет био мишљења да се изради нова физика на слободној основи, онда би био мишљења да се писцу препоручи, да обим дела не изнесе више од 25—30 штамп. табака, да се у писању држи у главном индуктивне методе, али да у неким деловима, као што је општи механички део, звук, светлост и топлота, може поред индукције, употребити и дедукцију, како би се ученици могли потпуно спремити за ову другу методу, као тежу и савршенију. Поред осталих добрих ауктора за овако дело, ја би с моје стране особито препоручио физику од Dr. Paul-a Reis-a.

7. Априла 1882.
Београд

ЋОСТА АЛКОВИЋ
ПРОФ. ВЕД. ШКОЛЕ.»

За тим је Бор. Тодоровић прочитао свој реферат о истој књизи.

„Главном Просветном Савету

Дошло ми је у део, да оценим Физику од Ганова, и поднесем своје мишљење Главном Просветном Савету, што овим и чиним.

Ганова физика није удесна, нити је њу писац удешавао за школску књигу, по којој би се ова наука предавала и учила, нити је пак ова књига игде у свету школска књига, осим код нас.

Ово дело није подесно за школску књигу (за више разреде средњих школа) из ових разлога :

а. није удесна већ због огромне величине. О овој мани код школских књига потписани је другом приликом — говорећи о физици за ниже разреде средњих школа при оцени физике од Д. Павловића — исказао све, чиме се доказује, да велика књигенису за средње школе! па бих замолио чланове овог савета, да изволе свратити пажњу на оно, што је тамо изложено. Међу тим ја ћу овде само нешто споменути. Ако је ово дело штампано у 2000 екземплара, онда је најмање 4500 динара бачено као у мутну воду. Јер је ово дело штампано на 55 табака, а могло је потпуно довољно бити и на 20 до 25 табака, па би према томе коштало само 2,50 динара, а не 5 динара као сада. Ако би ко сумњао у ово, онда би га замолио, да загледа у ове књиге ма у којим школама, па ће видети, колико се учи, а колико се изоставља. И ја бих био слободан упитати, за што су и на што су они многобројни

табаки, што су писаљком испревлачени, и које нико не чита. Ученици ништа не читају из школских књига што им се каже, да се изоставља. Наставници, који се баве специјално физиком, неће штудирати ову науку по Гановој физици који није никакав аукторитет у физици, већ узимају светске капацитете, и по њима уче, што им треба.

Друкчије је то код Фрацуза, који имају многобројне физике, писате нарочито за школску потребу; па може поред њих и Ганова физика да се купује, јер колико има тисућа имућних ученика, који ће купити ову физику поред школске књиге, да из ње научи нешто више, или можда и из свјете, да увећа своју библиотеку.

Потписани је мњења, да се Ганова физика узме као основа, по којој ће се написати физика, или управо из ове превелике физике начинити извод, колико се може свршити у средњим школама. Да се ово постигне предлажем, да се предузму ове измене :

а. да се изоставе све тачке, експерименти и апарати, што иду у специјалност, и што се уче тек у највишој настави.

б. да се изоставе све математичке формуле, јер се физика учи пре оних одељака у математици, који би се у физици морали употребити.

в. да се изостави опширно излагање историјског развића неких одељака.

г. да се изоставе сва спорна питања, као и разна мишљења појединих научника, па да се узму само она која су највише усвојена.

д. да се цело дело сведе на једну књигу од 20 до 25 штампаних табака са сликама у тексту.

ђ. да се ова израда понуди преводиоцу овог дела па кад буде готов, да поднесе, коме треба на преглед.

24. Марта 1882.
у Београду

ЂОРИСЛАВ Ђ. ТОДОРОВИЋ,
ПРОФЕСОР УЧИТЕЉ. ШКОЛЕ.»

На основу тих реферата Савет је одлучио да се *физика Гано-а* таква каква је не може прештамповати о државном трошку, но да се на основу тог превода, а по предлозима референата, изради нова књига као учебник физике за вишу гимназију и реалку. Таква књига не сме бити већа од 25 штампаних табака. Рефернту г. Алковићу да се изда 50, а Бор. Тодоровићу 40 динара хонорара.

VI

Том приликом повела се реч и о учебнику за основе физике, што се уче у нижој гиназији, и по предлогу Бор. Тодоровића, Савет је одлучио да се као учебник за основе физике за III разред ниже гимназије и реалке изради нарочита књига која неће бити већа од 8—10 штампаних табака.

VII

Др. Бакић чита свој и г. В. Карића реферат о земљопису Србије :

„Главном Просветном Савету

Према одлуци Главног Просветног Савета од 10 пр. м. Бр. 13. прегледали смо „Земљопис Србије и осталог балканског полуострва“ који је 1880. год. за основне школе написао професор Драгашевић.

Што се тиче *садржине* ове књижице имамо да забележимо један главни недостатак, а тај је, да нису *све српске земље* описане, и то оне које не припадају балканском полуострву. А да је потребно да српска деца упознаду све земље, у којима српски народ живи, о том нема сумње. Ово је потребно како с народно-политичког тако и са дидактичког гледишта због бољег разумевања српске историје која се такође у основној школи учи.

Што се тиче *облика* у ком је садржина изложена ту имамо да приметимо, да ова књижица *није израђена по педагошким правилима*. У распореду материјала нема никакве поступности, која би олакшавала разумевање, а нема ни довољно концентрације, ни згодна прегледа, што би олакшавало памћење дотичне садржине.

Књижица је подељена на два једнака дела : у првом се говори о Србији, а у другом о балканском полуострву. Србија је описана овим редом : реке, брда и планине, клима и производи, занати и трговина, путеви, народ, црква и школа, управа, подела, места, државни знаци, српски народ и његово сродство. А садржина о балканском полуострву распоређена је овако: положај и простор, природна подела, брда и планине, реке, производи, трговина, рађевина и трговина, путеви, народ и вера, деоба на државе.

Као што се из овог распореда види, Србија и балканско полуострво узети су одмах као целина, па су описани више систематичним начином, који је за децу неразумљив, а требало је узети округ по округ и државу по државу, па кад се у Србији опишу сви окрузи онда да се даде појам о целој држави и пошто се појединце пређу све државе на балканском полуострву, онда да се у кратком прегледу даде појам о балканском полуострву као целини.

За разумевање географског материјала, потребно је да се непрестано употребљава *упоредни начин*, а тај је у овој књижици слабо заступљен; тако код река, брда и планина, места, није никако ни употребљен, а тако исто и код округа у Србији, који нису ни описивани, него су само на једном месту сви изређани (а о срезовима нема ни помена). За основу поређења при описивању Србије узима се онај округ у ком је дотична школа где деца уче; а при описивању

балканског полуострва све се државе упоређују са Србијом. Прво се у ову књижу и не може унети, јер она се пише за све школе у Србији, те се и сви окрузи подједнако описују, а друго се може лако извести, и то је врло потребно. Округ који служи за основу поређења упознаје се опширно и то по правилу у II разреду основне школе, а у III разреду служи као полазна тачка за изучавање осталих округа, и то најпре оних, који тај округ додирује (опширнији материјал за то могу учитељи наћи у „Кнежевини Србији“ од М. Ђ. Милићевића). И тај округ изучава се поступно тако да се у I разреду упозна дотично место (варош или село) где је школа заједно са најближом околином, а у другом разреду се то доврши и иде се концентрично даље, док се не упозна онај срез у коме је то место, па после редом и други срезови тога округа, те се на послетку даде појам о целом округу.

Да би се места боље схватила и запамтила, треба о њима нешто казати, што је ма у ком погледу *важно* да се зна, а ако нема ничега важнога, онда таква места не треба ни помињати. А у поменутој књижици изређана су сва важнија места у Србији на два листића и о њима се већином ништа и не говори.

Кад се узме све заједно, онда излази то, да се земљопис Србије *не може* употребити као *школска књига* — за потребу ученика, јер није написана тако да би је ученици могли у школи или код куће читати с оним *интересом*, као што се читају *аутописи* а нарочито они у којима има и *слика*, из оних крајева, што се описују; нити је удешена тако да може, као какав табеларан преглед или као удесна карта, послужити ученицима згодно за *понављање* географског материјала, који у школи изуче, — те тако и једно и друго мора учитељ сам спремати и предавати ученицима.

Но с друге стране кад се узме у обзир то, да ми ни за основне ни за средње школе немамо друге боље књиге те врсте, — онда је на сваки начин потребно да се земљопис Србије и балканског полуострва на ново прештампа и то у толико комада колико треба за *две године*, док се не изради нови наставни план заједно са програмима из појединих предмета, за основне школе, и док се на основи тога не напише удеснија књига за децу. При прештампавању потребно је да се писац умоли, да своје дело још један пут прегледа и ако је могуће да дода и опис Баната, Бачке, Срема, Славоније и Хрватске, макар у оном обиму, као што је Далмација описана.

4. Априла 1882. г.

у Београду

Др. В. БАКИЋ

В. КАРИЋ

ПРОФЕСОРИ.»

Услед тога реферата Главни Просветни Савет одлучио је да се »Земљопис Србије« за основне школе од г. Драгашевића прештампа у онолико екземплара колико ће бити довољно за две године, пошто сам

писац своје дело још једном прегледа, а међу тим да се распише стечај за нову књигу те врсте.

За тим је председник закључио састанак.

НАЦРТ ПРЕДАВАЊА СРПСКОГ ЈЕЗИКА

У I РАЗРЕДУ ГИМНАЗИЈЕ

ПО ПРОГРАМУ¹, ПРОПИСАНОМ ОД Г. МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ, ЗА ОВУ ШКОЛСКУ ГОДИНУ

I

ОПШТИ ДЕО

(НАСТАВАК ИЗ IX ОБЕСКЕ)

П а д е ж и

Облици у именица, придева, бројева и заменица зову се — **падежи**. Падежа има за *јединицу седам*, а за *множину — седам*. Ових седам падежа у јединици и седам у множини разликују се међу собом *наставцима за облике*. На пример :

једнина	множина
1. пад. — прозор —	1. пад. — прозор-и
2. „ — прозор-а	2. „ — прозор-а
3. „ — прозор-у	3. „ — прозор-има
4. „ — прозор —	4. „ — прозор-е
5. „ — прозор-е	5. „ — прозор-и
6. „ — прозор-ом	6. „ — прозор-има
7. „ — прозор-у	7. „ — прозор-има
1. пад. — руж-а	1. пад. — руж-е
2. „ — руж-е	2. „ — руж-а
3. „ — руж-и	3. „ — руж-ама
4. „ — руж-у	4. „ — руж-е
5. „ — руж-о	5. „ — руж-е
6. „ — руж-ом	6. „ — руж-ама
7. „ — руж-и	7. „ — руж-ама
1. пад. — нов —	1. пад. — нов-и
2. „ — нов-а	2. „ — нов-их
3. „ — нов-у	3. „ — нов-има
4. „ — нов (или нов-а)	4. „ — нов-е
5. „ — нема	5. „ — —

једнина	множина
6. пад. — нов-им	6. пад. — нов-има
7. „ — нов-у	7. „ — нов-има.
1. пад. — наш —	1. пад. — наш-и
2. „ — наш-ега	2. „ — наш-их
3. „ — наш-ему	3. „ — наш-има
4. „ — наш (или наш-ега)	4. „ — наш-е
5. „ — наш —	5. „ — наш-и
6. „ — наш-им	6. „ — наш-има
7. „ — наш-ем	7. „ — наш-има.

Именице мушкога рода имају друкчије наставке за падеже, именице женског рода друкчије, а именице средњег рода опет друкчије. Придеви, заменице и бројеви имају такође друкчије наставке за падеже кад су у мушком роду, друкчије, кад су у женском роду, а друкчије кад су у средњем роду.

Падежи се међу собом најбоље разликују тиме, што сваки падеж у говору има друго значење. О томе, каква значења има који падеж, учи се у науци о реченицама (синтакси).

Али падежи се у реченицама могу распознавати и неким удесним питањима. Тако :

Први падеж налази се питањем: *Ко?* и *шта?* У реченици: Ученик пише свој задатак, — наћи ће се која реч стоји у првом падежу питањем: *ко* пише свој задатак? — на које ће се одговорити: **ученик** пише и т. д. Реч *ученик*, која стоји у одговору на место речи *ко*, јесте дакле у првом

¹ Мало измењеном и допуњеном.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

падежу. У реченици: На брду се бели црква, — наћи ће се која реч стоји у првом падежу питањем: Шта се бели на брду? — на које ће се одговорити: *црква* се бели и т. д. Реч *црква*, која у одговору стоји на место речи *шта*, јесте дакле у првом падежу.

Примери: Столар гради од дрвета столове и столице. — По ливадама расте трава. — У води живе рибе, раци и друге водене животиње.

Други падеж налази се питањем: *Чиј?* — *кога?* — *чега?* У реченици: Поштен човек боји се непоштених људи, — наћи ће се која реч стоји у другом падежу питањем: *Кога* се боји поштен човек? — на које ће се одговорити: Боји се *непоштених људи*. Речи *непоштених људи* стоје у одговору на место речи *кога*, и по томе стоје у другом падежу. У реченици: Болесник је највише жељан здравља, — наћи ће се која реч стоји у другом падежу питањем: *Чега* је болесник жељан? — на које ће се одговорити: *здравља* је жељан. Реч *здравља*, која стоји место речи *чега*, у другом је падежу. У реченици: Виноград је Љутице Богдана, — наћи ће се која реч стоји у другом падежу питањем: *Чиј* је виноград? — на које ће се одговорити: *Љутице Богдана*. *Љутице Богдана*, које стоји место речи *чиј*, јесте у другом падежу.

Примери: Људи треба да се боје Бога. Ту је постојбина наших прадедова. То су двори Јанковић Стојана. Жедан коњиц водице. Нагледао се света. Па му даде од злата јабуку.

Трећи падеж налази се питањем: *Коме?* — *чему?* У реченици: Сестра брату тихо говорила, — наћи ће се која је реч у трећем падежу питањем: *коме* је сестра говорила? — на које ће се одговорити: *брату* је говорила. Реч *брату*, која у одговору стоји место речи *коме*, јесте у трећем падежу. У реченици: Соколу су саломљена крила, — наћи ће се, која реч стоји у трећем падежу питањем: *чему* су саломљена крила? — на које ће се одговорити: *Соколу*. Реч *соколу*, која стоји на место речи *чему*, јесте у трећем падежу.

Примери: Једно Туре измакнуло било, не би л' Јанку уграбило главу. — Никад санку веровати

није. — Пустите га цару под шатора. — Не верује ни својим очима. Коњу дадох снопак дотелине.

Четврти падеж, који је понајчешће предмет, на коме се врши радња прелазних глагола, налази се питањем: *Кога?* — *шта?* У реченици: Отворите на авлији врата, — наћи ће се која реч стоји у четвртном падежу питањем: *шта* отворите? на које ће се одговорити: *врата*. Реч *врата*, која стоји место речи *шта*, јесте у четвртном падежу. У реченици: Пита царе Краљевића Марка, — наћи ће се, која реч стоји у четвртном падежу питањем: Кога пита царе? — на које ће се одговорити: *Краљевића Марка*. *Краљевића Марка* стоји место *кога* и у четвртном је падежу.

Примери: Што ти градиш многе задужбине. — Да опет хвата хајдуке, ако успредазе. — Три девојке цвеће посејале. — Јуначки ћу тебе дочекати.

Пети падеж је облик, којим се дозива: Боже, оче, мајко, брате, Милане, ујаче и т. д.

Шести падеж налази се питањем: *Киме?* — *чиме?* У реченици: Искрен учитељ поноси се добрим учеником, — наћи ће се која реч стоји у шестом падежу питањем: *Киме* се учитељ поноси? — на које ће се одговорити: Понosi се *добрим учеником*. Речи *добрим учеником* стоје у одговору место речи *киме* и у шестом су падежу. У реченици: Умиј мене студеном водицом, — наћи ће се која је реч у шестом падежу питањем: *Чиме* ме умиј? — на које ће се одговорити: *студеном водицом* ме умиј. Речи *студеном водицом* стоје место речи *чиме*, и у шестом су падежу.

Примери: Кад су се са мном враћали. — Купнем ти се Богом и Светим Јованом. — Што по вас дан плугом плужи. — Птица лети крилима. — Пише се руком и пером.

Седми падеж, који увек долази с предлозима, налази се питањем: *где?* У реченици: Разапеше по пољу шаторе, — наћи ће се која реч стоји у седмом падежу питањем: *где* разапеше шаторе? — на које ће се одговорити: по *пољу*. Реч *пољу* стоји дакле у седмом падежу.

Примери: Нек на кули не затвори врата. — Седан коњиц при брегу га чека. На глави му калпак и челенка.

Глаголски облици

Пошто глаголи казују да се нешто ради или да нешто бива, то и облици глаголски казују једно време, у које се та радња ради, или у које се то бивање догађа, а други казују начин, којим се та радња или то бивање исказује. По томе нај-главнији глаголски облици јесу: времена и начини.

У сваком пак времену имају још по три облика у једнини и по три у множини, који се зову лица, те се свакад зна, да ли радњу ради *прво*, *друго* или *треће лице*. Лица пак управљају се по личним заменицама, тако да уза заменице *ја*, *ми* стоји глагол у првом лицу, уза заменице *ти*, *ви* стоји у другом лицу, а уза заменице *он*, *она*, *оно*, *они*, *оне*, *она*, и уза све именице, придеве и бројеве стоји глагол у трећем лицу.

Осим ових, у глагола има још облика, који се зову глаголски прилози и глаголски придеви.

А. ВРЕМЕНА

Време садашње. — Кад се радња ради, или кад бивање бива у исти мах, у који се исказује, или кад се исказује тако, као да би се радња у тај мах и радила, а бивање у тај исти мах и догађало, онда је то казано обликом, који се зове — *време садашње*. На пр. (ја) *стојим*, (ти) *говориш*, (он) *пише*, (ми) *купујемо*, (ви) *идете*, (они) *спавају*.

Времена прошаста. — Кад се казује да је радња рађена, или да је бивање било и да се то све у прошлости догађало и свршило, онда се то исказује облицима, који се у граматици зову — *прошаста времена*. Прошастих времена има четири, а то су:

а. **Пређашње тренутно:** (ја) *дођох*, (ти) *седе*, (он) *записа*, (ми) *прочитасмо*, (ви) *се наспавасте*, (они) *протрчаше*.

б. **Пређашње трајно:** (ја) *грађах*, (ти) *иђаше*, (он) *јеђаше*, (ми) *мољасмо*, (ви) *пијасте*, (они) *играху*.

в. **Време прошло:** *био сам*, *тражио си*, (он) *је преписао*, (ми) *смо ручали*, (ви) *сте иevalи*, (они) *су се смејали*.

г. **Време давнопрошло:** (ја) *бејах устао*, (ти) *бејаше намислио*, (он) *бејаше почео*, *бејасмо*

се кренули, *бејасте послали*, *бејаху набавили*; — *био сам пошао*, *био си продао*, *био је записао*, (ми) *смо били поручили*, (ви) *сте били пренели*, (они) *су били покосили*.

Време будуће. — Кад се казује да ће се радња тек радити, или бивање тек догодити, онда је то исказано обликом, који се зове — *време будуће*. — На пр. *носићу*, *написаћеш*, (он) *ће се возити*, *гледаћемо*, *даћете*, *поклониће*; (ја) *ћу учити*, (ти) *ћеш молити*, (он) *ће плакати*, (ми) *ћемо скакати*, (ви) *ћете казати*, (они) *ће слушати*.

Б. НАЧИНИ

Начин одређени. — Кад се радња или бивање исказује тако, да се зна и време, у које се радња ради, или бивање догађа, и лице које радњу ради, или коме се бивање приписује, онда је то исказано обликом, који се зове — *начин одређени*. Начин одређени чине: *време садашње*, *времена прошаста* и *време будуће*. Према томе што се год искаже било обликом времена садашњег, било обликом времена будућег, то је исказано *начином одређеним*.

Начин заповедни. — Кад се каква радња или бивање искаже тако, да се зна само лице, коме се заповеда, или које се моли, или коме се *нуди* и т. д. да ради ту радњу или да буде нешто, а не каже се и време, у које то треба да се изврши, онда је то исказано обликом, који се зове — *заповедни начин*. На пр. *устани* (ти), *иди* (ти), *пиши* (ти), *гледајмо* (ми), *покушајмо* (ми), *изиђите* (ви), *прочитајте* (ви).

Начин погодбени. — Кад се исказује радња или бивање тако, да се зна само лице, које би под неком погодбом радило ту радњу, или било оно што се казује глаголом, који значи бивање, али се опет не казује време, у које би се то извршило, онда је то исказано обликом, који се зове — *начин погодбени*. На пр. (ја) *бих казао*, (ти) *би ћутао*, (он) *би побегао*, (ми) *бисмо изишли*, (ви) *бисте писали*, (они) *би благодарили*; — *носио бих*, *препливао би*, *стигао би*, *викали бисмо*, *чули бисте*, *одговорили би*.

Начин неодређени. — Кад се радња или бивање искаже тако, да се не зна ни лице, које би

у радњу радило, или коме би се бивање приисивало, ни *време*, у које би се та радња радила и бивање збило, него се радња или бивање просто именује, онда је то казано обликом, који се зове — *начин неодређени*. На пр. *читати*, *писати*, *ићи*, *тражити*, *ковати*, *резати*, *бити*, *бивати*, *поставити*, *трајати*, *чинити се*, *блистати се*, *белети*, *коинети* и т. д.

В. ПРИЛОЗИ И ПРИДЕВИ ГЛАГОЛСКИ

Прилога глаголска има два, и они стоје уз друге глагола као додаци прирокови, као и остали неглаголски прилози.

а. **Прилог садашњег времена** казује да се радња или бивање, које се казује глаголом од кога је прилог начињен, врши у исто време, у које бива и радња или бивање онога глагола, коме је он додат. На пр. *илетући* (иде), *седећи* (спава), *идући* (моли се Богу). — Тешко Турком тргујући с Марком. Пак отиде натраг кукајући.

б. **Прилог прошастог времена** казује, да се најпре морала свршити радња или бивање, што се казује глаголом, од кога је прилог начињен, на онда тек настати радња или бивање, које се казује глаголом, коме је прилог додан. На пр. То *рекавши* устане и пође. *Чувши* то, уплаши се веома. *Прочитавши* те речи, затвори књигу. *Поставши* лекаром, отиде у свој завичај.

Придева глаголских има такође два:

а. **Прошаста придев** употребљује се, кад се гради *време прошло*, *време давнопрошло* и *начин погодбени*, а често се употребљава као о остали неглаголски (описни) придеви, и онда се, као и они, може мењати по надежима. На пр. *Читао сам*, *писао си*, он је *отишао*; — ми смо *били пошли*, ви сте се *били наљутили*, они су *били напишали*; — ја бих *дао*, он би *одобрио*, ми бисмо *говорили*, они би се *обукли*.

б. **Трпни придев** употребљује се кад се хоће да се у реченици искаже трпно стање, а често се употребљава као и остали неглаголски (описни) придеви, и онда се може мењати по надежима. Н. пр. Ја сам *послан*, да вам то кажем. — Он је *искључен* из школе. — Посао још није свршен. — Добри ученици биће *награђени*. — Који год раде

противно законима, биће *кажњени*. — Оставите чаше *позлаћене*. — Обојица дивно *помирени*, латисмо се *горе* и *зелени*.

Речи што помажу облике

Неке речи у говору често помажу да се позна у *каком је значењу* и *зашто* употребљен неки падеж (облик именички, придевски, бројевски или заменички), и те се речи зову — *предлози*. На пр. *црква на брду*, *кућа у пољу*, *плива преко реке*, *виси о клину*.

Предлози

Предлози су речи које казују у *каком положају* или у *каковој свези* стоји једно с другим оно, што значе именице, придеви, бројеви, заменице и глаголи у погледу на *место*, *правац*, *време*, *узрок* и т. д. Тако предлози казују:

1. **Положај** нечега *сирам* каквог лица или ствари: *близу*, *до*, *код*, *крај*, *пored*, *пред*, *испред*, *око*, *около*, *иза*, *при*, *супрот*, *против*, *за*, *на*, *о*, *по*, *са*. Примери: *Кад су свати близу дворца били*. — *Кад буде поред цркве*. — *Играли се врани коњи крај Мораве на обали*.

2. **Положај** чега *више* или *ниже* каквог лица или ствари: *више*, *ниже*, *врх*, *над*, *под*, *изнад*, *испод*. На пр. *Буздован зазуја више куће*. — *И гори јој коса на врх главе*. — *Пошетао паун тица испод наранце*. *Под брегом град*.

3. **Положај** нечега *унутрашности* каквог лица или какве ствари: *сред*, *усред*, *насред*, *посред*, *у*, *међу*, *из*, *између*. На пр. *Дође међу браћу*. — *Нек ме пусти из тамнице* клетe. — *Усадих лозу сред винограда*. *Удари га посред срца жива*.

4. **Правац**: *дуж*, *преко*, *пут*, *попут*, *к*, *из*, *уз*, *низ*, *кроз*, *мимо*, *пред*, *од*. На пр. *Црни вране прелетио преко мора дуждевога*. — *И ви други дуж Дунава*. — *Пак погледа пут жаркога сунца*. — *Пусти хрте низ ливаде*, а *огаре уз дубраве*.

5. **Време**: *пре*, *после*, *за*. На пр. *После кише јалунце не треба*. — *Да замену стечем за живота*. — *Сваку чашу прије цара пије*. — *Постарај се да дођеш пре зиме*.

6. **Замену**: *место*, *наместо*. На пр. *Место воде потече вино*. — *Мјесто комада*, даде *ђетету* *читаву* *погачу*,

7. *Друштво* или *заједницу*: с, са. На пр. *С ким си, онаки си.* — *Са Јанком* су четири сердара.

8. *Изузимање* или *одлучавање*: без, осим, сем, осем, окром, ван, изван. На пр. *Лети као муха без главе.* — Нико није благ *осим једнога Бога.* — Вода носи све *изван срамоте.*

9. *Узрок*: због, зарад, ради, од, из, са. На пр. *Примише нас све због дажда,* који иђаше, и *због зиме.* — Благо прогнанима *иравде ради.* — Ја сам *с тебе* дошао тамнице. *Са шта,* брате, оде у хајдуке? *Из шале* смо одавде летели. Пресвиснуо *од туге* и *од жалости.*

Сложене реченице

Просте реченице ретко се говоре и пишу саме за се, него се најчешће друже или везују једна с другом, те се тако на различне начине склапају у мање или веће низове реченичне, и онда се таки низови реченични зову — *сложене реченице.*

Приређене и подређене сложене реченице

Просте реченице склапају се у сложене реченице на два начина.

а. По једноме од та два начина просте реченице у тој сложеној реченици не зависе једна од друге, једна другој не служи ни у којем погледу, него је свака за се самостална и свака за се главна. Између њих може се нека и изоставити, на смисао осталих простих реченица у томе низу реченичном остаје опет јасан. За оваке сложене реченице каже се да су сложене *приређивањем*, те се оне с тога и зову — *приређене реченице.*

На пр. Надањем се веселите, у невољи тршите, у молитви будите једнаки. — Он не иде у бијелу цркву, већ он иде у то поље равно, те он сеје белицу пшеницу. —

б. По другоме начину друже се просте реченице тако, да је увек једна између њих *главна*, а остале да су споредне, и да се додају оној главној да је у ком било погледу објасне и допуне онако, као што се и поједине споредне речи у простој реченици додају главним речима, да их објасне и допуне. У овако сложеним реченицама, ако се изостави која споредна проста реченица, смисао биће у неколико скучен. Ако ли се пак изостави

главна реченица, онда цела реченица неће ни имати никаква смисла.

Примери. Кад стигоше цара и сватове, цар му даде хиљаду дуката. — Где се гусле у кући не чују, ту је мртва и кућа и људи. Ко воли да се подсмева, уди сам себи. — Тале држи дренову батину, у којој је хиљаду каинаца.

Уметнуте реченице

Кад се једна, проста или сложена, реченица уметне између делова главне реченице, онда се така реченица зове — *уметнута реченица.*

На пр. Људи, који *грађаху ту грађевину*, развиђоше се. Деца, *док су мала*, не знају ништа. Ученика, који тачно не врши своје дужности, нико неће хвалити. Човеку, који не куша да сам себи помогне, ни Бог не помаже. Из куће, у којој смо обитавали, гледало се на море.

С в е з е

Речи, које у језику као споне или копче везују поједине речи или читаве реченице једну за другу у различном смислу, зову се — *свезе.*

Свезе показују:

1. *Заједницу*: и, а, па, пак, те, тер. На пр. Дете једва дочека *и* пође с њим. Мати његова *и* браћа његова стајаху на пољу *и* чекаху. — Био један човек *иа* имао јединца сина. Он иште, *те* иште. Ал' да вјетру дадеш плећи, *тер* да гледнеш низ поље равнином, видео би где скуп људи ступа.

2. *Искључивање* и *раздвајање*: или — или, нити — нити, ни — ни, а — а, али — али, ја — ја, јали — јали, (воља — воља, које — које). На пр. *Или* купи халат, *иа'* остави занат. — *Ја* право, *ја* никако. — Донеси ми једну купу вина, *јали* вина, *јали* воде хладне. — *Нити* грми, *нит'* се земља тресе, *нит'* удара море о брегове. — *Вољ'* ти пити, *вољ'* ти капу купити.

3. *Сушротност*: а (ја), али, ну, него (но), већ, ама. На пр. Сан је лажа, *а* Бог је истина, — Ми нијесмо дошли да се с вама бијемо, *него* да вас питамо, од кога вам је криво. — То не било јарко сунце, *већ* то били брат и сеја. — Чиј је био прије, *а* чиј ли је сада.

4. *Намеру*: да, еда, нека, како. На пр. Подај му, *нека* једс. — Макни српом, *да* ти видим

WWW.UNILIB.RS
УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

дуку. — Примакнем се ближе, како бих боље могао видети.

5. *Погодбу*: да, ако. На пр. *Ако* Аџис-наша дође са триста људи, да га примимо у Београд; *ако* ли поведе више, да се бијемо с њиме. — *Да* ти можеш добит агалудке, најприје би себи извадио.

6. *Устушање*: нек, да, ако, и ако, ако и, макар, ма, ма да, премда, буд, баш да и. На пр. *Ако* је црн, није ђаво. — Мајмун је мајмун, *ако* ћеш га у какве хаљине облачити. — Морам га објавити и истину казати, *макар* се ко и наругао. — *Ако* и јест крива врата, ама лијеп мирис дава. — *Да* то и може бити, не би помогло.

7. *Неједнакост*: него (но), камо ли, да камо ли, некамо ли, а некто ли, то ли, не само, него и. На пр. Волимо те Страхинићу бане, *но* сву земљу нашу царевину. — Ти нијеси ни чуо јунака, *а камо ли* очима видео. — Досадио студену камену, *а некто ли* цару Сулејману.

8. *Узрок*: јер, јербо, с тога, за то, што, будући, како, пошто. На пр. Волим дати коња на размену, *јер* не могу пешке путовати. Посланицима је управо таки човек требао, *за то* га драговољно зашћу. *Жао* му је *што* ће дати благо, *са тога* се врло расрдио.

Гласови

Кад човек хоће да изговори какав глас, он потера ваздух из плуће. Тај ваздух затресе гласницу (или писак), која се наводи на врх душника у гркљану, те она да глас. Ако тај глас, што га да гласница, не загне нигде у грлу и устима, него слободно изиђе напоље, он се зове **самогласник**. Ако ли пак тај глас, што га да гласница загне где било у грлу или устима пре него што се чује, он се зове **сугласник**.

Свега гласова у српском језику има 30. Од тих тридесет гласова самогласници су: *а, е, и, о, у, р*. Сви остали су сугласници.

Глас *р* некад је самогласник, н. пр. Србија, срна, трн, — а некад је сугласник, н. пр. брат, врата, вретено.

Подела самогласника

Кад се хоће да изговоре самогласници *е* и *и*, онда се језик примакне мало к нешцима, с тога се

ти самогласници зову *нешчани самогласници*. Остали самогласници *а, о, у, р*, за разлику од ових зову се *ненешчани самогласници*.

Пред нешчаним самогласницима претварају се у говору неки сугласници. Тако пред *е* претвара *г* у *ж*, *к* у *ч*, *х* у *ш*. На пр. Бог — Боже, јунак — јуначе, сиромах — сиромаше. А пред *и* претвара се *г* у *з*, *к* у *ц*, *х* у *с*. На пр. Враг — врази, нога — нози, вук — вуци, јунак — јунаци, ора — ораси, сиромах — сиромаси.

Подела сугласника

Кад глас, пошавши из гласнице, загне о задњи крај језика притиснут о задњи део нешца, онда се изговарају сугласници: *г, к, х*, и с тога се зову — *грлени сугласници*.

Кад глас, пошавши из гласнице загне о језик притиснут о нешце, онда се изговарају сугласници: *ј, ђ, ћ, ж, ч, ц, ш, љ, њ*, и с тога се ови гласови зову — *нешчани сугласници*.

Кад глас, пошав из гласнице, загне о језик притиснут о горње зубе, онда се изговарају сугласници: *д, т, з, с, ц*, с тога се они зову — *зубни сугласници*.

Кад глас загне о језик притиснут на горње зубе, а по том се пропусти кроз нос, онда се добија сугласник: *н*, који се с тога зове — *зубноносни сугласник*.

Кад се глас пропусти кроз склопљене усне, онда се добијају сугласници: *б, п, в, ф*, који се с тога зову — *уснени сугласници*.

Кад пак глас загне о склопљене усне, па се по том пропусти кроз нос, онда се добија сугласник: *м*, који се за то зове — *усненоносни сугласник*.

Кад глас загне о језик, те он мало задрети, онда се добијају сугласници: *л* и *р*, који се због тога зову — *језични сугласници*.

Слогови

Да се изговори један самогласник, морају се уста отворити; да се изговори један сугласник и један самогласник уједно, морају се уста један пут отворити; да се изговоре два, три, четири сугласника с једним самогласником, морају се уста опет само један пут отворити. Кад се један, два, три или четири сугласника с једним самогласником из-

говоре уједно, једним отвором уста, то се онда зове — **слог**.

У језику има речи од само једнога гласа, као што су н. пр. свезе: *а, и*; предлози: *о, у*. Има речи од два, три, четири и пет гласа, од којих је само један самогласник, а сви други су сугласници, н. пр. *да, за, из, од, на, рт; пас, коњ, лав, срп, низ, воз, вез; брат, крст, кроз, пред; прост, брест, скроз, ствар* и т. д. Такве речи зову се — **једносложне речи**.

Ако у једној речи има два самогласника, онда се она састоји из два слога, н. пр. *баба, свадба, игра, песма, сврака, нога, ако, ево, око, зрно*. Ако су у речи три или четири самогласника, онда је она састављена из три, четири слога, н. пр. *вретено, колена, истина, постеља; самогласник, погачица, пропалица, књиговезац, бубетина, обратимство* и т. д. Према томе, колико год у речи има самогласника, толико у њој мора бити слогова.

Гледајући на то, на ком месту стоји самогласник, слогови су једни *отворени*, а други *затворени*.

Ако се слог завршује самогласником, онда је то слог *отворен*, н. пр. *та-ма, сло-га, те-ло, сла-ва, ста-за, ште-га, ба-шта*. Ако се пак слог завршује сугласником, такав се слог зове *затворен*, н. пр. *звек, вук, лук, брег, стан, прст, мек* и т. д. У речима од више слогова, ако се између самогласника десе два или више сугласника, онда ће се ти сугласници поделити тако, да први сугласник припадне предњем слогу, који ће тада бити *затворен*, а други да дођу у почетку слога, који за овим иде, н. пр. *там-но, воћ-ка, бит-ка, мај-ка, љуц-ко, слат-ко, брат-ски, бо-гат-ство*.

Напомена. Сугласници: *зг, зд, жд, ск, ст* и *шт* при деоби у слокове никад се не растављају, н. пр. *зви-зга, зве-зда, а-жда-ја, ши-ска, ла-ста ба-шта*.

Кад се сложене речи растављају на слокове, онда се не гледа на та правила, него се растављају на саставку, н. пр. *про-света, по-сланик, пре-благ, из-данак, ис-ток, из-горети, ис-капити*.

Подвици

Подвици су речи:

а. Којима се исказује осећање: *ах, а, ао, хеј, еј, јао, ау, њ, њх, о, ој, ох, леле, куку*.

б. Којима се подражава природним звуцима: *бућ, иљус, прас, цмок, иљас, бум, жици, тан, р*.

в. Којима се зове и гони домаћа животиња: *мац, пи пи, еје, гици, вит-вит; иш, шис, марш, љок*.

г. Којима се указује на што: *ево, ето, ено, гле, нудер, нуто*.

д. Којима се исказује одобравање и радовање: *право, благо, заиста, одиста, истина*.

Гласоудари (акценти)

Сваки самогласник може се изговорити:

а. Кратко, као што се изговара први самогласник у овим речима: *магла, село, бисер, поток, ускре, срма*.

б. Кратко али и врло оштро, као што се изговарају први самогласници у овим речима: *слава, дело, сила, коло, кућа, брдо*.

в. Дуго тако да расте на више, као што се изговарају први самогласници у речима: *сабор, река, дика, рода, врба, рука*.

г. Дуго тако да глас пада на ниже, као што се изговарају први самогласници у речима: *марва, тело, кривда, коље, ђурка, жрвањ*.¹

Кад се хоће да обележи, те да сваки зна како треба изговорити који самогласник, онда се *кратак* изговор бележи знаком $\grave{}$, н. пр. *ма̀гла, по̀ток*.

Ако се хоће да се означи изговор *оштар*, онда се над самогласником напише знак $\acute{}$, н. пр. *дѐло, шѝло*.

Да се обележи изговор *дуг*, напише се над самогласником знак $\hat{}$, н. пр. *гла̀ва, стѐна, та̀бла*.

Да се означи изговор *високо дуг*, то јест дуг, који високо почиње, па онда пада на ниже, бележи се над самогласником знак $\check{}$, н. пр. *ма̀рва, ђу̀к, Бо̀г*.²

На завршетку узимам слободу учинити ову напомену.

Нека ми нико не замери за опширно излагање и тумачење, које би по мом, за мене довољно оправ-

¹ Над речима не бележим акценте с тога, што они збуњују ученике, те ученици мисле, да се те речи тако изговарају само за то, што су ти знаци над њима, а не да су ти знаци метнути над речи за то, што се оне и без њих тако изговарају.

² Тумачити суштину акцената у I разреду, држим да би било и некорисно и немогуће.

даном мњењу, требало да уђе у школску књигу, јер ма колико сам наставник тумачио на предавању, речи су — речи, и у већине ученика оне излазе, докле он дође од школе до куће. Књига је пак ученику непрекидни и од њега нераздвојни

наставник; књига је његов алат, а „без халата (и то доброг) нема заната.“

Радоваћу се свакој исправци мога рада, јер од тога ће само просвета и настава, ради које смо ми, бити у добитку.

Жив Ј. Симић.

ВИШЕ ЖЕНСКЕ ШКОЛЕ У НЕМАЧКОЈ

(НАСТАВАК)

Пре 6—7 година добавили смо на лицу места протоколе те берлинске конференције, која је радила од 6. до 11. Августа 1873., и из тих протокола, због важности коју напоменусмо у прошлој свесци, саопштавамо својим читаоцима у најкраћим потезима ово:

Била су *четири главна питања* којима се та конференција занимала. Прво се тичало *уређења и задаће* женских школа, друго *продужних школа* за женско образовање, треће *женских учитељских школа* и четврто *испита* који треба *учитељке да полажу*.

Највише из обзира на простор овога листа, морамо оставити сва три последња питања на страну и проговорити нешто само о првоме, које је подељено на неких седам мањих питања. Тако је:

I (мање) питање гласило: „*која је задаћа оним женским школама које премашају наставу која се добија у основној школи?*“ На ово је питање, после дуже дебате, донета ова одлука: „Оним женским школама које премашају задатак основне (народне) школе задаћа је: да женској младежи, на начин који одговара њеној особитој природи, даде слично опште образовање, као што га достижу оне мушке школе, које премашају задаћу обичне народне (основне) школе, и да тим оспособи женску децу те да и она имају удела у културном животу целог народа, и да га од своје стране потпомажу оним даровима којима их је природа обдарила. Зарад потоњег позива који очекује женску децу, треба удесити нарочиту припрему за то.“

II Питање: „*Је ли добро да се ове школе деле на средње и више; и ако јесте, који је*

нарочити задатак средњим, а који вишим женским школама?“ — Сви су се чланови конференције изјаснили да је нужна подела женских школа на средње и више. Што се тиче задаће, о њој су донели ову одлуку: „Средње школе за девојке, онако исто као и средње школе за мушкарце, имају с једне стране да даду образовање више него што се може да добије у потпуној вишеразредној основној школи, а с друге стране да се базирају на потребе т. зв. средњег сталежа, и то јаче, него што то обично бива у вишим научним заводима. Особито треба у наставни њен план да уђе који страни језик (француски или енглески). Више девојачке школе треба да теже за оним општим образовањем какво је потребно вишим круговима живота. Рад тога се наставни предмети неће у вишој женској школи умножавати јаче него што су заступљени у средњој женској школи, него ће се проширити само обим предаваних предмета улазећи дубље у ствар и предавајући све више у научном правцу и да има унутрашње везе између разних наставних предмета. Свакако се у број наставних предмета имају уврстити два страна језика (француски и енглески) и њихове главније појаве из књижевности.“

III Питање: „*Шта има да ради држава (или округ, или општина) односно уређења, издржавања и потпомагања таквих школа?*“ Поводом овога питања сви су се сложили у томе, да свуда где постоји потреба да се отворају средње или више девојачке школе и где општине својим средствима не би стигле, да држава притиче у помоћ у оноликој мери колико чини за гимназије и реалке. Даље, да не би требало више потпомагати

приватне школе из јавних каса, а да им се признаје право јавних школа, ако потпуно одговарају нормалном наставном плану.

IV Питање које се састоји из 5 тачака гласи: „*Кја су начела меродавна при састављању наставног плана за средње и више девојачке школе? а нарочито: 1. Од које године узраста до које треба женска деца да иду у школу? 2. Из колико разреда треба да се састоји таква школа? 3. Како треба да су разреди подељени према појединим ступњима тих школа? 4. По колико часова предавања треба да се одреди на сваки ступањ, односно на сваки разред? 5. Који предмети треба да се предају у таквој јавној школи? Докле треба да се иде с којим? Какав положај треба да заузме у таквој школи настава из женског ручног рада? Какав гимнастика?*“ — Одлуке које су по овом питању донете гласе: „Потпуно уређеној вишој девојачкој школи потребна су деца од шесте до навршене шеснаесте године узраста. Као правило треба да важи, да женска деца имају изучити седам самосталних, један од другог одвојених разреда, који да се деле на три главна ступња. Изузетка може бити само за особите прилике. Разреди да се тако поделе на поједине ступње, да на најнижи дођу два, на средњи три и на виши два разреда.“ Што се тиче броја часова, одлучено је да се за најнижи ступањ утврди 22—24 часа, а за средњи и виши да не буде више од 30 часова, рачунајући ту и часове женског ручног рада, а не рачунајући часове гимнастике.“ — За гимнастику одлучено је само, да се „има уврстити у наставни план као обавезан предмет“.

У свези с овим донете су још ове одлуке: „У потпуној нижој женској девојачкој школи не треба ни у једном нижем и средњем разреду да буде више од 40 ученица, а у два старија разреда треба из педагогијских разлога тај број да буде још мањи.“ У свези с овим још се нашло за потребно да се одлучи: да се односно задатака који се дају на израду код куће остави ученицама толико времена да могу отправљати и своје особите дужности у кући.

Од наставних предмета који се имају предавати у вишој женској школи усвојени су ови:

1. *Религија*; 2. *Немачки језик*, на првом месту у настави; 3. *Француски језик*; 4. *Енглески језик* (обавезно, као и Француски језик. Само тамо где би наставни језик био други, н. пр. пољски, енглески језик не мора бити обавезан. За друге које језике изјављено је на конференцији да нису потребни); 5. *Историја*; 6. *Земљопис*; 7. *Рачуница*; односно *Геометрија*; 8. *Јестаственица*; 9. *Физика и Хемија*; 10. *Цртање*; 11. *Писање*; 12. *Певање* и 13. *Женски радови* (обавезно за све).

О томе колико се има из ког предмета узети и шта се којим има достићи, конференција је одлучила: „1. *Из религије* се има прећи у опште оно што и у средњој школи за мушкарце, а нарочита се пажња има обратити на етичку страну и настава проширити према јачем општем образовању девојачком.“ 2. *Из немачког језика*: да се ученице извежбају толико да се могу правилно, лепо и у свези изражавати, усмено и писмено, о предметима који не превазилазе њихову моћ схватања и да знају граматику свог матерњег језика. Да се упознаду с главнијим делима немачке поезије и с главним епохама немачке књижевности, нарочито из времена *после* Лутера.“ 3. *Из француског језика*: „да знају граматику, науку о облицима и синтаксу. Да се извежбају да пишу писма и омање саставе о познатим стварима на француском језику, и да о истим стварима могу говорити на француском језику у простим реченицама. Да могу читати по коју књигу француску. Да се упознају с главнијим делима француске књижевности из класичког доба.“ 4. *Из енглеског језика*: „оно исто што и из францускога, а особито да се познају с главнијим делима енглеске књижевности.“ 5. *Из историје*: „да знају главне догађаје из опште историје, а што се тиче старе историје, нарочито главније догађаје из грчке и римске историје. Да се зна отаџинска (немачка) историја у свези и у односу са суседним државама.“ 6. *Из земљописа*: „да знају политичку и физичку географију свих пет делова света, а из ближе да се упознају с географијом Јевропе и још тачније да знају географију Немачке.“ Из математичке и физикалне географије да се упознају „с главнијим стварима.“ 7. *Из рачуна*: „да знају све врсте грађалског рачунања,

мере и новце који су у употреби; да умеју правилно и сигурно, саме, решавати из тсга све задатке у целим и разломачким, односно десетним бројевима и да су извежбана у усменом рачунању. Задаци из геометрије.“ 8. Из *јестаственице*: „да знају природну историју сва три царства, а особито значајне типове и родове, нарочито из своје домовине; да се ближе упознају с културним и отровним биљкама. Да нешто знају о постању и склопу земље.“ 9. Из *физике и хемије*: „да се у опште упознају с магнетским, електричним и механичким појавама, а тако исто и с појавама светлости, топлоте, звука, а нарочито још да разумеју све оне физикалне законе који имају примене у обичном животу и главнијим занатима. Из хемије да знају онолико колико им треба за разумевање најобичнијих појава које се дешавају у домаћем газдинству.“ 10. Из *цртања*: „до перспективног цртања.“ 11. Из *Писања*: „да сваки наставник пази и настојава да се свакад лепо пише, па онда не треба нарочито учити писање у старијим разредама.“

Ово све, у овој тачци, тиче се *виших* женских школа. Сад о *средњима*.

Једногласне одлуке о њима гласе:

У средњу школу треба да иду женска деца од навршене шесте до навршене четрнаесте године узраста.

Средња школа треба да има најмање пет разреда, од којих два да долазе на нижи, два на средњи и један на виши ступањ.

Број часова предавања као и у вишој девојачкој школи. Домаћи радови да се сведу још на мању меру но и у вишој женској школи.

Да се предају ови наставни предмети и у овом облику обиму:

1. Из *Религије*: онолико колико и у обичној средњој школи за мушку децу. Разлика је само у методи и у избору материјала (одломци из св. писма изреке, песме) који ће се објашњавати.

2. Из *Немачког језика*: да умеју коректно усмено исказивати своје мисли, да саме умеју састављати писма, омање саставе за потребу домаћу, занатлијску и т. д. Да су добро извежбане у правопису и да знају главна правила немачке грама-

тике; да знају најважније врсте и облике поезије помоћу огледа из узор-дела немачке прозе и поезије, тако исто да знају животопис најизвршнијих песника из времена после реформације.

3. Из *Француског*, односно *Енглеског* језика: да знају правилно речи изговарати, да тачно знају правопис и главна правила из граматике, да се дотерају толико да могу читати лакша дела у прози на француском језику, да умеју само израдити лакши састав (писмо и др.) за друштвену потребу, и да умеју лакше комаде преводити с немачког на француски.

4. Из *Историје*: Овде је главно: да знају живот и дела најзнаменитијих људи и главније догађаје из светске историје сва три главна доба, а из ближе да се упознају с отачаственом историјом, нарочито новијега времена.

5. Из *Земљописа*: да знају оно исто што се тражи у вишој женској школи, а разлике може бити само у томе што ће се појединости знати у мањем обиму.

6. Из *Рачунице* и *Геометрије*: оно исто што у вишим девојачким школама.

7. Из *Јестаственице*: да знају природну историју сва три царства помоћу најзначајнијих представника, који се имају бирати нарочито из домовине, и то из царства животиња из виших редова, а из ботанике из фанерогама, с применом колико су од користи или од штете у домаћој економији. — Как су многи чланови тражили и антропологију или бар што из науке о чувању здравља, донета је одлука, да се на згодном месту деци предаје и о човечијем телу колико је потребно.

8. Из *Физике* и *Хемије*: да знају главније ствари из физике и елементе хемије, а особито оне законе којима се објашњавају појаве у природи и домаћој економији и главнијим занатима.

9. Осим овога имају се у средњим, а тако исто и у вишим женским школама, обавезно учити технички предмети (*Писање, Цртање, Певање, Гимнастика, Женски рад*), а колико, то да одреде дотична стручна лица.

V Питање, које је после овог дошло на ред, гласило је: „*Какву сирему треба тражити од*

наставника и наставница средњих и виших женских школа? Да ли би се ти исти захтеви могли извести и према приватним заводима?

Поводом овог питања донесене су ове одлуке:

1. Желети је да наставничко особље у вишој женској школи буде састављено од наставника и наставница, који су своје образовање задобили у академијама и нарочитим учитељским школама, а нарочито наставници да су положили професорски испит за философске или богословске науке.

2. Као правило треба да важи, да управа школе, настава из религије, а тако исто из етичких струка и страних језика, у колико нису већ у рукама учитељака, треба да су у рукама наставника академично образованих и који су положили испите за више заводе или за богословске предмете.

3. У колико наставници нису положили испит за више заводе, могу задобити способност за предавање у старијим разредима виших женских школа, ако се подвргну испиту прописаном за наставнике средњих школа.

4. Квалификацију за управу вишом девојачком школом могу добити без разлике сви наставници, ако положе испит који је прописан за ректоре.

5. Наставнице задобијају право на управу вишом женском школом и да могу предавати у њој, ако положе испит који је нарочито за њих прописан.

6. За предавачице у нижим разредима женских школа могу бити постављене оне које положе обичан учитељски испит по законским прописима.

О средњим женским школама важи оно исто што је прописано за средње мушке школе.

VI Питање: „Која су меродавна начела приликом утврђивања нормалног буџета за управнике, наставнике и наставнице у вишим, односно у средњим женским школама?“ Једногласно је о овоме одлучено ово: „У буџету за више женске школе има 4 категорије: 1. директори, 2. старији учитељи, 3. редовни учитељи и 4. учитељке. За плату под 1. и 2. важе оне одредбе које постоје за више научне заводе за мушку децу. О плати за категорије под 3. и 4. треба једну одредбу утврдити, назећи при том, да плата за трећу класу буде већа од плате за четврту и да ни

једна ни друга не буду испод 400 пруских талира (око 1330 динара). Плата директора и учитеља у средњим женским школама да буде онолика колика се одреди за средње мушке школе, а плата учитељака да буде у истој размери према учитељској плати, као што је у вишој женској школи.

Овом приликом, на предлог неких чланова, одлучено је још ово: „Управници, старији и редовни учитељи имаће у вишим женским школама онолико часова предавања колико је прописано за наставнике мушких школа. Учитељкама не треба одређивати више од 18 до 20 часова недељно, јер искуством је доказано, да већи број часова не може женска страна да издржи дуже време.“ — Још је овде одлучено: „да свака женска школа издаје сваке године свој програм с годишњим извештајем о стању школе, а није преко нужно да свакад у њему мора бити и по која расправа.“

VII. Питање, на послетку, тичало се тога: под какав ће врховни надзор доћи више женске школе — у шта се овде нећемо упустити почем је та ствар подалеко од примене на наше прилике.

Као што се из овога прегледа види, ми смо саопштили само питања, која су стављена конференцији на дискусију и решавање, а поред њих и одлуке на које се конференција сагласила. Разлоге појединих говорника за ову и ону одлуку не доносимо; али ћемо у накнаду за то изложити нешто од онога што се о свему томе напомиње у главном спроводном извештају који је штампан заједно с протоколима све конференције, и то опет само онолико колико се тиче првог главног питања.

Кад је расправљано питање о уређењу и задатку виших и средњих женских школа, онда као главно имало се на уму то: како ће се одредити задатак оне наставе која премаша циљ обичне народне (основне) школе и која се до сад задобијала у т. з. вишим женским школама. Осим тога требало је испитати, да ли та задаћа према разним потребама живота доноси са собом да се те школе деле на средње и више, и ако доноси може ли се то и у пракци извести. На послетку, ако ово све стоји, требало је пронаћи и путеве, којима ће обе врсте школа најсигурније доћи до своје цели. На

ово се питање није могло одговорити докле се није претресао положај приватних и јавних школа, и докле се није испитало у чијим би рукама настава за женску децу најбоље напредовала.

1. *Пре свега* није се дало порећи, да т. з. више женске школе нису поникле услед неке педагогијске, већ праве друштвене потребе, јер оне су у Немачкој заведене као школе за кћери из виших стадежа и одржаване су испрва, па и до најновијега времена, приватним средствима и наставницима, те за то и јесу тако различне по облику и по уређењу, како се неће наћи ни за коју другу врсту школа. Но с друге стране увидело се тако исто, да је не само крајње време да се одреде опште норме, него да се то према досадашњем развитку ствари и остварити може и да се нарочито од времена оног значајног Раумеровог списа врло много писало у књижевности о овом питању, то се бар у главним питањима постигло опште споразумљење, (о коме је нарочито дао израза Фласхар у својим чланцима, у педагогијској енциклопедији, из које смо неке податке у почетку ове расправе и ми извадили.)

Прво и прво сви су се сложили у томе да је задатак настави за женску децу формалне природе много више него што је то случај с наставом за мушку децу и да према томе треба обратити главну бригу на васпитну страну. Ово се убеђење није поколебало ни онда кад су неки напомињали, како су сада женском раду отворени много шири и већи кругови. Они који су били тога убеђења мислили су, да ће са спремањем женске деце за буди који занат бити онако исто, као што је то уређено за мушку младеж, где се занатлијска или стручна школа наслања увек на други који научни завод, у коме се задобија опште образовање: универзитет на гимназију, техника или академија заната на реалку или другу коју сличну занатлијску школу, а идење на занат на основну школу. Тако доиста стоји и сад с једином стручном женском школом т. ј. са женским учитељским школама. Ове се ослањају на вишу девојачку школу. И тако сви пристадоше на изјаву, да све женске школе, ма које врсте, морају постојати за себе и бити заокружене и да све што би се удесило за њихово даље

образовање или да се припремају за неке занате не може бити органски у саме школе уплетено, већ да се одржава свуда само онако узгред и овлашно.

2. *Даље се* признало, да се обим знања, т. ј. мера општег образовања које женска деца треба да изнесу из школе, мора различно узети, према томе из којих кругова долазе деца у школу, колико времена могу жртвовати на учење и шта ће од прилике од њих бити у њиховом потоњем животу. Према томе увидело се да је потребно, да се женске школе које иду даље од обичне основне школе поделе на две главне врсте, од којих једне да се назову више а друге средње, и из којих могу девојке ићи или у учитељске или на занатлијске продужне школе. И тако је скуп дошао до потпуне више и до потпуне средње девојачке школе, па је и једногласно одлучио, да се све оне школе које не достижу оно што се постизава у вишим женским школама не сматрају више као средње школе, већ као непотпуне школе у својој врсти.

Лако се нашло како ће се повући спољна разлика између средњих и виших школа. Ту је узето за основу време докле ће трајати учење, да буде мало мање разреда и да у наставни план (средње школе) не уђе више од једног страног језика. Што се тиче унутрашње разлике, та је само наговештена упућујући на наставни план који постоји за средње школе (од 1872. г.). Та се разлика има састојати у томе, што ће се у вишој школи истичати више естетичка страна наставе, а тако исто и формално образовање које се њоме има задобити, особито помоћу наставе из језика и историје. Међу тим у средњим су школама природне науке главни темељ. — Сви су били једног мњења, да обе врсте школа треба да иду на то да женску децу и наставом и целокупним редом школским васпитају за кућу тако, да она могу имати у кући и с кућом учешћа у највишим добрима живота и да од своје стране допринесу колико могу да се оствари аманет народни.

За достижење ове цели једни су тражили, да у вишој женској школи влада научна метода предавања, јер није могуће да настава из историје утиче онако свом својом *етичком* страном, ако се у предавањима не искуни све оно што их чини

правим научним предавањима. Исто тако настава из страних језика може само онда задобити своју васпитну и формално-образовну страну, ако се у граматизи изнесе нека школица практичне логике и ако се у лектури буде ишло на што дубље разумевање садржине оних идеја које су у ком комаду изложене. Други су на против примећавали, да за женску страну није никако да се упушта у научно претресање ствари и строго логично излагање свега што се учи. Шта више треба изреком напоменути, да све што се предаје женској деци треба у суштини да се предаје по елементарној методи, јер су, као што је познато, скоро и сви наставници, који предају у вишим женским школама, задобили своје образовање у учитељским школама, као и учитељке, које немају никаквог строго научног образовања, па с врло повољним успехом раде у школи. Противу овога је опет примећавано, да се овде меша научно и научњачко образовање. Нико не тражи да наставници женских школа буду научњаци, већ се тражи да су само научно-образовани, почем проширени наставни материјал одводи нас сам собом на други облик предавања у свези. На прилику, у вишој женској школи није доста, да се историјске науке предају као т. з. животописи, или по концентричној методи, већ се морају предавати у свези онако као што јест, а то и није ништа друго до научна метода. С тим се неће да каже, да девојке треба упућивати, да саме читају изворна дела, па да отуд саме да стварају свој суд о историјским приликама. То је посао највиших, научњачких школа.

Исто тако истакла су се различна мњења, кад је одређиван однос између наставе и васпитања. Као што је напоменуто, сви су били сложни у томе, да наставом треба деца да се васпитавају. Разлика је само у томе, ште су неки држали, да то чини настава сама собом, кад се само предаје као што треба, јер она снага што васпитава наилази се како у наставним предметима, тако и у самом раду, — а други опет примећавашу, да настава у женској школи нема у опште оног значаја, који има у мушкој школи, већ је потребно да се поред наставе баш намерно утиче на васпитање дечије и да није доста пустити саме наставне предмете да они сами

собом утичу колико могу, већ и наставник мора гледати како ће их удесити онако као што захтевају етички интереси. Услед овога један је члан ишао чак дотле, те је тражио, да у женским школама не предају наставници, већ саме наставнице, и да су у том погледу боље приватне школе но јавне. Но, осим њега, сви други чланови конференције изјаснили су се, да баш женској деци треба мушка васпитачка рука, и да, као што знамо сви из домаћег искуства, доста је једна реч, а више пута не треба ни реч, но само један поглед очев, па произведе веће дејство ни читава литанија из женских уста.

3. *Треће питање* односило се на то, у колико су држава, окрузи и општине обвезане да подижу, издржавају и потпомажу више и средње женске школе. Одмах се морало признати, да за сада не постоји никакав закон по коме би држава морала отворати више женске школе; али се исто тако морало и то признати, да је у интересу саме државе, да на поменути начин потпомаже образовање женске омладине која прирашћује, јер би се на брзо показало доста штете у државном животу, кад жене не би биле способне да учествују у животним питањима народним, и кад оне не би више водиле бриге о домаћим светињама. И ако, дакле, нема за сад формалне обавезе за државу, опет се мора признати да она материјално постоји, јер је заснована у самој идеји државној. Скуп се није хтео упуштати у расправу, како ће се у закону удесити да се на поједине покрајине, округе и општине распореде ти терети, већ се после тога занимао питањем: да ли је дужна држава у неким приликама да потпомаже приватне школе. И ако се наводило, да и сада неке приватне школе имају потпоре из државне касе и да већи захтеви који се стављају школи доводе у питање опстанак толиких приватних завода, опет се не признаде да држава треба да потпомаже приватне школе, јер се оне (по сведочанству самих њених старешина) могу саме да издржавају, кад се њима управља само као што треба. — Иначе, и ако се много ударало на приватне школе, нарочито због њине зависности према публици, опет се конференција изјаснила, да је са свим добро што поред јавних

има и приватних женских школа, само да се и њени наставници изједначе с осталима што се тиче година службе, пензионисања и т. д.

4. Кад се повела реч о начелима по којима ваља утврдити *наставни план*, онда се на првом месту морало претрести питање, колико ће *трајати учење* и колико треба да има *разреда* у вишој женској школи.

У том погледу многи су били јако наклоњени да се усвоји што дужи течај учења (10 година) и што више разреда (7 до 10 разреда). Они који су били тога мњења наводили су, како се велики уштрб наноси вишем образовању, кад се његова цел не истакне доста високо, како се та цел у мањем року не да постићи и како се из искуства зна да многе девојке, где год се само може, иду у школу и до навршене шеснаесте године. Кад се усвоји десетогодишњи течај, онда број разреда лако се даје одредити. Најбоље је да има онолико разреда колико се година одреди за учење. Врло је незгодно, што су на многим местима у Немачкој завели да један разред траје две године, па се дели на млађе и старије одељење. Најпосле, ако се неће баш 10 разреда, према 10 година учења, не треба никако да буде мање од 7 разреда, од којих 2 треба да дођу на најстарији, 3 на средњи и 2 на најнижи ступањ. Противници овом мњењу износили су своје економне, физиолошке и педагошке разлоге. Ако се хоће што дужи течај учења, онда ће јако поскупети те установе и мучно ће их ко год више отворати, па ће онда бити много горе него што се жели. После, природно развијање девојачко одређује само неку границу њином учењу и одређује време кад оне треба да се поштеде од учења, ако нећемо да им здравље упропастимо. Најпосле, (изузимајући вишу женску школу у ХанOVERу) зна се да у најстаријим разредима оних школа које трају 10 година обично има врло мало ученица, много мање но у млађим разредима, а то никако није добро, јер треба да важи као правило: да школу ваља тако удесити, да колико њих отпочну, толико и да сврше учење. На ово је примећавано, да су више женске школе с 10 разреда још у почетку свога рада и тек кад стигну ученице из првих разреда у најстарије,

моћи ће се констатовати, да ли број њихов опада или стаалан остаје. Конференција, на послетку, сагласила се на то: да треба заводити потпуно уређене школе, а по изузетку могу бити школе и с мање разреда.

Кад се повела реч о *добу* у којем деца треба да *полазе у школу*, многи су желели, да то не буде више с навршеном шестом годином, као што је сад, већ с навршеном седмом, и то нешто из обзира на телесну неразвијеност, а нешто због удаљености домова од школе. Но нико није хтео пристати, да се примају и старија деца, па да претходно походе коју припремну школу, јер превремено напрезање дечије бива на штету њиховог умног развитка.

Друга два питања која су овом приликом претресана, односе се на то да ли да у нижим разредима буде и мушке и женске деце у једној школи и да ли да се више женске школе удешавају тако да буду као старији разреди основне школе, као што је и то обичај на неким местима у Немачкој. Конференција је допустила да по изузетку могу и мушка и женска деца од 6 до 8 година седети заједно у једном разреду, али никако није могла пристати да се у вишу женску школу долази по свршеној основној школи, јер је ова са свим другој цели намењена. Нарочито је велика незгода у томе што би се онда морали толики нови предмети увршћивати у наставни план за старије разреде, даље, што се никако не може претпоставити да се за тако кратко време може савладати и најумеренија количина наставног материјала, и што је најглавније, никакве користи не би могло бити од предавања, јер како да се та предавања и удесе за ученице које нису ни спремне за њих?

На основу поднетих програма најбоље уређених средњих и виших женских школа изабрани су наставни предмети и за сваки је одређен број часова и колико се из кога има узети. Начелне дебате о томе није било никакве. Са свију страна признало се да су прошла она времена, кад се у наставни план виших женских школа трпало свашта, кад се предавала митологија и т. д.

Морала се која реч проговорити и о *енглеском језику*, да ли треба да је обавезан као и францу-

ски, јер на многим местима уче га само оне ученице које хоће, па се конференција изјаснила да треба да је обавезан, јер се из искуства зна да је врло мало ученица које га не уче. Тако у једној берлинској школи, где тај језик баш никако није обавезан, од 279 ученица училе су га 272. Што су неки примећавали, да је теже изучити енглески језик но француски, и да та два језика стоје један према другом од прилике као грчки и латински у гимназијама, противу тога су изнети многи разлози, а нарочито је примећено, да за одраслу девојку има згодније лектире у енглеској књижевности но у француској.

И за *гимнастику и женске радње* конференција се изјаснила да треба да су обавезни. Меродавни разлози за то били су нешто педагогијски, почем никако није саветно остављати те ствари као необавезне, а нешто и друге природе, нарочито кад се узме у рачун важност тих вештина. У многим је школама примећено, да многе ученице, због дугог и незгодног седења за скамијом не расту право, већ им се леђа и рамена криве, а гимнастика је у том погледу много учинила, јер је не само тело снажила и отклањала превремено развијање и друге слабости, него је још благотворно утицала на дисциплину и била од помоћи васпитачком раду у школи. Девојке су се боље и природније понашале, боље држале и лакше реду навикавале. — Што се тиче женских радова, за њих су много теже дали свог гласа чланови конференције, да и тај предмет буде обавезан, јер су држали, да те радове девојке из одличнијих породица могу боље изучити код својих кућа но у школи. Али с друге стране зна се и то, да има доста и одличнијих домова где се деца баш ништа не уче женском раду, за то је потребно да се уче обавезно и женски радови, а што се методе тиче, да се заведе метода *Розалије Шаленфелдове*, по којој се деца уче не само да плету и шију, него им се и око вежба и навикавају се тачности, чистоћи и пажљивости. У том је погледу ова настава допуна настави из цртања, јер и овој је циљ формално образовање. Но овде се претпоставља, да ће се и овај предмет предавати као што га треба предавати, т. ј. да се настава тиче целог разреда, а не да свако дете

ради по својој вољи што хоће и како хоће, а учитељка за то време да чита деци што немачки или француски, као што се то на жалост често и данас дешава.

То исто тражи се и од наставе *цртања*. Стручним људима остављено је да тачније одреде колико се одатле има прећи. Само је напоменуто, да се та настава има довести у свезу с осталим предметима и да јој наставни план буде систематички уређен и методски изведен као што треба, а не да се предаје онако дилетантски, као што се ради на више места.

Потпуно се сложити нису могли у питању шта да се одбере за предавање *јестаственице*. Они који су тражили, да ту дође и опис човечијег тела, доказивали су да се то може предавати без икакве бојазни, јер и девојке треба да знају што о оку, уху, о најважнијим радњама живота и т. д. На то су други примећавали, да се наука о склопу и животу човечијег тела понавља у више предмета; да се о уху и оку говори у физици (у науци о звуку и светлости), о другим односима говори се кад се прелази увод из науке о гимнастици; нема дакле правога повода, зашто би познавање човековог тела требало као нарочити предмет иставити и да онда невешти наставници западају у којекакве погрешке и неуцутности. Већина се најпосле изјаснила, да о познавању човечијег тела треба деци говорити згодном приликом, т. ј. оно што је најважније у антропологији да се пређе, али се за то не мора овај предмет као са свим самосталан предавати.

5. Последње начелно питање, о коме се још већало, односило се на *квалификације наставника, односно наставница*.

За наставнике су нашли да су довољно квалификовани сви они који су положили учитељски испит (по пропису од Октобра 1872. г.). Исто тако сви су били сложни у томе, да од управника треба тражити ректоратски испит (по горњем пропису) и онда кад он има квалификацију за наставника у вишим заводима, јер друго је доказати испитом способност за предавање наука, а друго је имати и доказати своју способност и умениост за управљање школом.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Само у питању шта да се тражи од наставника у старијим разредима и од њених управника што се тиче њихове припреме, било је разногласица, јер су једни предлагали, да ту могу бити постављани само академички образовани наставници, а други су тражили то исто право и за учитеље који су свршили учитељску школу. Разлози за прво мњење били су у томе, што су браниоци његови наводили да настава у вишим разредима мора бити таква да је само научно образован човек може предавати, а у исто доба бојали су се, да се више женске школе не би признале за више заводе, кад би се од наставника њених тражило мање него што се тражи од наставника у гимназијама и реалкама. У осталом признавали су и сами браниоци овог мњења, да просто академичко образовање није довољно, него му се може признати његова права вредност тек онда, кад дотично лице доврши своје штудије и испитом засведочи колико је у чему успело.

За наставнике који су се учили у учитељским школама, и који би могли бити постављани у вишим женским школама само тако ако би положили испит за наставнике средњих школа, навођено је, да су до сада показали дивне успехе и као наставници у вишим женским школама и као старешине њихове. Осим тога у новије време знатно је проширен наставни материјал који се предаје у учитељским школама. (Многи ваљани школски људи који су стекли великога гласа, — као: Пранге, Либен, Келнер, Хенцел, Стуба, Кёр, Грубе и Андре — нису учили ништа више до учитељску школу). Најпосле, и учитељке у вишим женским школама немају универзитетског образовања. — Било је још једно треће — средње — мњење, по коме би се као давало првенство онима који су на универзитету учили испред оних који су свршили само учитељску школу, али је делом давно и давно засведочено, да академичке штудије нису једини пут до темељитог образовања, јер се у

свима струкама налази људи који нису ни видели универзитет, па су се ипак истакли на површину својим знатним радовима. За то је врло незгодно, да се универзитетско образовање тражи баш код ове школе којој треба оставити слободан пут за развијање, а кад би се оно усвојило, зацело би се њено напредовање укочило. Тим би се начином најпосле и гимназијама и реалкама одузеле ваљане снаге или би се узимали такви филолози и богослови који не би имали изгледа да напредују у својој правој струци.

Најпосле се повела реч о томе, који ће се људи узимати за наставнике средњих женских школа, да ли богослови и филолози поменуте врсте, или би боље било да се примају највреднији и најваљанији учитељи основних (народних) школа који би не баш тако лаким испитом засведочили да су оно знање које су стекли у учитељској школи знатно проширили и што боље утврдили. Као што се и по себи разуме, ови би људи тражили да раде заједно и под управом ваљаних богослова и филолога, јер би без њих врло лако забацили идеалну страну схватања свог позива и малаксали у раду, а у друштву с њима стекли би шире и слободније назоре и упутили би се из своје првашње сфере у нову онако као што треба. Они би нарочито могли предавати природне науке, а језике и етичке струке књижевници.

Ово је мњење прихваћено од свију; за то је и донета онака одлука, да се могу постављати и академички и у учитељским школама образовани наставници, да се од оних који нису положили испит за више разреде тражи да положи испит за наставнике средњих школа, и да би најпосле добро било, да управа завода и предавање језика и етичких струка у старијим разредима буде у рукама наставника који су свршили универзитетске науке, али да и од овога правила сме бити изузетака.

(НАСТАВИТЕ СЕ)

ИЗ МЕХАНИКЕ

О СРЕДИШТУ ХИДРОСТАТИЧКОГ ПРИТИСКА НА РАВНЕ ПОВРШИНЕ¹

Хидростатички притисак је сила, којом капљи-
чаве течности притискују стране суда у коме су.
Тај притисак је резултат свију елементарних при-
тисака, којима поједини хоризонтални слојеви теч-
ности притискују одговарајуће хоризонталне пруге
оквашене површине.

По теорији о равнотежи подупртих тела, два
тела која се додирују биће у равнотежи, ако ре-
зултујући притисак, по месту и правцу, лежи у
конусу трења за та два тела. То се може приме-
нути и на течности, јер су оне скуп слободних
молекула, који један на другом леже. Конус трења
код течности своди се на праву, која је управна
на додирну раван, јер између молекула мирне теч-
ности нема трења. Према томе сваки притисак,
који на течности учинимо, проносиће течност нор-
мално и на оне површине с којима је у додиру.
Сем тога, ти се притисци преносе подједнако на
све стране, јер су течности још и нестисљиве, на
се од силе, која притисак врши не троши ни мало
механичког рада на деформацију течности, или на
савлађивање трења, што све бива код чврстих тела;
него се целокупно дејство проноси од молекула на
молекул.

И на равне површине дејствују елементарни
хидростатички притисци нормално на елементе по-
вршине са којима су у додиру. Пошто су све нор-
мале једне равни паралелне, то је и скуп поме-
нутих елементарних притисака скуп паралелних и
једносмислених сила. Дејство ових једносмислених
и паралелних сила може да замени једна једина
проста сила, чија је нападна линија паралелна
правцу компонената, смисао дејствовања исти, а
величина те силе равна је апсолутној суми њиховој.
*Нападна тачка ове резултујуће силе јесте сре-
диште хидростатичког притиска.*

Ова расправа хоће да покаже како се путем
цртања може одредити средиште хидростатичког
притиска, кад је површина на коју течност при-

тискује ограничена сасвим повољним и неповољним
влаком и кад је у опште слободна површина теч-
ности изложена на каквом спољњем притиску раз-
личном од притиска што га трпи назађе оквашене
површине.

Ради тога ћемо извести општи израз за вели-
чину резултанта и за координате средишта хидро-
статичког притиска, у односу на ортогоналан ко-
ординатни систем. За ординатну осу, Y , узвемо
пресек нивоа течности са даном површином, а за
апсице X осу, повољну праву, управну на Y осу,
која лежи у датој равной површини.

Сваки нижи слој течности има над собом читав
стуб течности који се простире до слободне повр-
шине и према томе има да издржи притисак тога
стуба и притисак, коме је изложена сама слободна
површина. А тај исти слој проноси, по изложеним
законима, добивени притисак на следећи хоризон-
талан слој, дејствујући на њ у исто доба и сво-
јом тежином. Из тога се види да и специфични
притисци, у хоризонталним слојевима разне дубине,
нису једнаки. Они расту са дужином. Аналитички
израз по коме се са дужином мењају специфични
притисци јесте :

$$p = p_0 - p_1 + \gamma \cdot h$$

где је : h промењива дубина слојева испод нивоа;
 γ специфична тежина течности; p_1 специфични при-
тисак који трпи назађе оквашене површине; p_0 спе-
цифичан притисак, коме је изложена слободна по-
вршина, ниво, течности; а p представља промењиви
специфичан притисак на разним дубинама. Коли-
чине p_0 и p_1 су сталне обично, јер се спољни при-
тисци обично не мењају; ако је и γ стално, т. ј.
ако се у суду налази само једна течност, онда се
у горњем изразу налазе само две промењиве p и
 h . Једначина односно p и h је првог степена и
са геометријског гледишта значи праву линију.
Специфични притисци дакле мењају се онако као
што се мењају ординате тачке која се креће по
извесној правој, ако дубине h сматрамо као апсице.

¹ Уз овај чланак иде један цртеж, додан на крају ове свеске.

Замислимо да нам је дата равна слика, коју течност квази раздељена у хоризонталне елементарне пруге, површине тих елементарних, биће према узетом координатном систему: $dF = y \cdot dx$, ако узмемо да им је дебелина, — димензија у правцу x , dx . Специфички притисци на истој хоризонталној прузи стални су, јер су и y у сваком крају једног хоризонталног слоја стални. На сваки такав елемент површине дане слике, дејствује по томе елементарни хидростатички притисак:

$$dP = p \cdot y \cdot dx \quad (p_0 - p_1 + \gamma \cdot h) \cdot y \cdot dx.$$

Величину целокупног притиска добићемо кад интегралимо добивени диференцијални израз у границама x , и x'' , где је x , апциса додирне тачке најдубље хоризонталне дирке, а x'' , апциса највише хоризонталне дирке дане слике. Да би се могао израз интегралити треба да изразимо h и y са x -сом. Y можемо изразити x -сом кад нам је дата геометријска природа линије којом је дата површина ограничена. Кад пројектујемо свако h , пројектном равни која је управна на ниво и на дану површину, добићемо да је пројекција дубине h на површини управо апциса тачке чије смо h пројектовали. А ако нагиб оквашене површине према нивоу означимо са α , онда је лако увидети да између апцисе x и одговарајуће дубине h сваке тачке постоји овај однос:

$$h = x \cdot \sin \alpha$$

Тиме смо дакле и h x -сом изразили, па кад све заменимо у добивени диференцијални израз моћи ћемо га интегралити:

$$P = \int_{x_1}^{x''} (p_0 - p_1 + \gamma \cdot x \cdot \sin \alpha) \cdot y \cdot dx$$

Кад ово рашчланимо и сведемо добијамо:

$$P = (p_0 - p_1) \int_{x_1}^{x''} y \cdot dx + \gamma \cdot \sin \alpha \int_{x_1}^{x''} x \cdot y \cdot dx.$$

Интеграл: $\int_{x_1}^{x''} y \cdot dx$ раван је површини дане слике.

А интеграл: $\int_{x_1}^{x''} x \cdot (y \cdot dx)$ је статички моменат дане слике односно Y осе. Статичан моменат дане слике

раван је и производу из површине и одстојања тежишта слике од осовине Y ; дакле:

$$(p_0 - p_1) \int_{x_1}^{x''} y \cdot dh = (p_0 - p_1) F \text{ и } \int_{x_1}^{x''} x \cdot (y \cdot dx) = FX_s$$

ако са X_s означимо апцису тежишта дане слике а са F целокупну површину. И по томе је:

$$P = (p_0 - p_1) F + \gamma \cdot \sin \alpha \cdot F \cdot X_s.$$

Координате нападае тачке резултанте добићемо на основу закона из статике: статичан моменат резултанте раван је суми статичких момената њених компонената. Јер ако са X_c и Y_c означимо одстојања правца резултантног од узетих двеју координатних оса, онда су X_c и Y_c уједно и координате нападае тачке хидростатичког притиска, координате траженог средишта хидростатичког притиска. На свакој елементарној, паралелној Y осовини, дејствује распоређен хидростатички притисак коме је резултујуће дејство равно резултујућој елементарној сили са нападном тачком у средишту елементарне пруге. Према томе је елементарни статички моменат за X осу:

$$dM_x = p \cdot y \cdot dx \cdot \frac{Y_1 + Y''}{2}$$

А елементарни статичан моменат за Y осу је:

$$dM_y = p \cdot y \cdot dx \cdot x.$$

Интеграљењем, пошто заменимо p , добићемо целокупне моменте да су:

$$PY_c = M_x = (p_0 - p_1) \int_{x_1}^{x''} \frac{Y_1 + Y''}{2} \cdot y \cdot dx + \gamma \sin \alpha$$

$$\int_{x_1}^{x''} x \cdot \frac{Y_1 + Y''}{2} \cdot y \cdot dh$$

и

$$PX_c = M_y = (p_0 - p_1) \int_{x_1}^{x''} x \cdot y \cdot dx + \gamma \sin \alpha$$

$$\int_{x_1}^{x''} x^2 \cdot y \cdot dx$$

Израз: $\int_{x_1}^{x''} \frac{Y_1 + Y''}{2} (y \cdot dx)$ је статичан моменат дане слике односно X осе;

$\int_{x_1}^{x''} x (Y \cdot dx)$ је статичан моменат дане слике односно осе Y ;

$\int_{x_1}^{x_2} x \frac{Y_1}{2} + \frac{Y_2}{2} y \cdot dx$ је моменат девијације — центрифугалан моменат — дане слике односно оса X, Y ; а $\int_{x_1}^{x_2} x^2 y \cdot dx$ је моменат лењивости дане слике односно Y осе. Ако место статичких момената уведемо њима радне производе из површине и одговарајуће координате тежишта дане слике; и ако моменат девијације означимо са V_{xy} а моменат лењивости за I_y ; онда ћемо заменом вредности за P и решењем горњих једначина добити:

$$X_c = \frac{\gamma \sin \alpha I_y + (p_0 - p_1) F \cdot x_s}{\sin \alpha \gamma \cdot F \cdot X_s + (p_0 - p_1) F};$$

$$Y_c = \frac{\gamma \sin \alpha V_{xy} + (p_0 - p_1) F \cdot Y_s}{\gamma \sin \alpha F \cdot X_s + (p_0 - p_1) F}.$$

Ово су најопштији изрази за координате средишта хидростатичког притиска. Најобичније је да су слободна површина течности и назађе оквашене површине изложени само атмосферском притиску, да је дакле $p_0 = p_1$. Кад то уведемо у изразе за P, X_c и Y_c , добићемо да је:

$$R = \gamma \cdot F \cdot X_s \cdot \sin \alpha = \gamma \cdot F \cdot h_s.$$

$F \cdot h_s$ по Гулденовој теореме значи запремину призме којој је основа дана слика, површина F , а која је зарубљена тако да јој је, пројекција дане слике на ниво, горња база. По томе је $R = \gamma \cdot F \cdot h_s$ *тежина такве призме цуне течности или тежина течног стуба коме је основа F , висина h_s одстојање тежишта површине F од нивоа а p специфична тежина течности.*

За координате средишта хидростатичког притиска добијамо у овом случају:

$$X_c = \frac{I_y}{F \cdot X_s} \quad \text{и} \quad Y_c = \frac{V_{xy}}{F \cdot X_s}$$

Да би дошли до опште конструкције за средиште хидростатичког притиска, показаћемо најпре конструкцију којом се добија средиште хидростатичког притиска за овај случај, т. ј. кад је $p_0 = p_1$ па по томе и израз за променљиви специфични притисак:

$$p = \gamma \cdot h = \gamma \cdot x \cdot \sin \alpha.$$

Замислимо да смо нацртали дану површину, одредили осу X и Y и да смо ту површину разделили у елементарне пруге ab , a, b , и т. д., које су паралелне са нивоом, дакле и са узетом Y осом.

На сваки једнако велики део пруге дејствује једнако велики притисак, јер је и специфичан притисак у хоризонталном слоју сталан. На целу пругу дејствује резултат тих једнаких елементарних сила и напада на јој је тачка очевидно у *половини те елементарне пруге*. На целу површину пак дејствује скуп елементарних притисака који су управни на површину а чије су величине сразмерне површини елемента и одстојању елемента од нивоа или Y осе. Замислимо сад да је резултат на сваком елементу замењена са другом силом, која је резултат једнаких специфичних сила и равна одговарајућој првобитној сили која је на том елементу дејствовала — ове сасвим природно морају дејствовати на елементу по површини већем или мањем, — и која дејствује на истом месту. Кад би могли конструисати ону површину на којој су једнаке силе тако распоређене, онда би *тежиште такве површине* било средиште хидростатичког притиска, које тражимо. Јер је напада тачка једнаких паралелних и једносмислених сила, које дејствују на систем тачака, тежиште тог система. — Такву површину можемо да нацртамо и задатак се своди на одредбу тежишта једне површине што је врло проста ствар.

Ако је дужина првобитне елементарне пруге $ab = \bar{y}$, то на површину те пруге $y \cdot dx$, дејствује сила сразмерна производу: $(\gamma \cdot dx) \cdot x$. Означимо дужину нове елементарне пруге, на коју ћемо поменути силу тако да распростремо, како ће специфични притисак бити извесне за све пруге сталне вредности а резултујућа сила остати на старом месту, дакле дужину те нове пруге означимо са $\alpha \beta = \bar{\eta}$ и оставимо ту пругу на истом одстојању од Y осовине; па је $\bar{\eta} \cdot dx$ површина нове пруге, а ако са d означимо стални фактор, онда је сила на тој површини сразмерна производу $d \cdot \eta \cdot dx$. Ми смо поставили услов да те две одговарајуће силе буду исте вредности, дакле да буде:

$$\bar{y} \cdot x \cdot dx = \bar{\eta} \cdot dx \cdot d$$

одакле је:

$$\bar{\eta} = \frac{\bar{x} \bar{y}}{d}$$

услов за дужину нове елементарне пруге. Дужине нових пруга са поменутиим својством, т. ј. које ће бити елементи оне површине чије је тежиште тражено средиште хидростатичког притиска, могу се лако конструјисати по овом првом услову. — Треба у повољном одстојању d од Y осе, повући праву MN паралелно са Y осом. Па да би елементу $ab = \bar{y}$ нашли одговарајући елемент $\beta\alpha = \bar{\eta}$ по дужини, треба a и b пројектовати на MN и добити $a' b' = ab$, па повољну тачку O у Y оси везати са a' и b' , пресечне тачке тих правих Oa' и Ob' са првобитном пругом ab , дају тражену дуж $\alpha\beta = \bar{\eta}$. Ово је лако увиђавно из подобности триугла $Oa' b'$ са триуглом $O\alpha\beta$ у којима су базе сразмерне висинама :

$$a' b' : \alpha\beta = d : x$$

Пројектујући тако сваку елементарну пругу на MN и везујући добивене пројекције са O добили би по дужини све пруге нове површине. Али то још није довољно, јер смо поменули да треба и величина резултате на одговарајућим елементима a и нападна тачка њена, да остану непромењене. Нападна тачка резултате на неком елементу ab , налази се у половини тог елемента; а како су и елементи нове површине цртани под условом да је специфичан притисак на елементу сталан и раван општем специфичном притиску, то ће нападна тачка резултате и овде бити на половини елементарне пруге. Још тај услов треба испунити а он као конструктиван гласи : *Половеће тачке новог и старог елемента треба да се поклапају*. То би се могло лако конструјисати. Требало би преполовити елемент a и b у c па пројекцију тачке c на ос Y везати са пројекцијама a' и b' па би добили $\alpha\beta$ и по величини и по месту. Кад би тако урадили са сваким елементом, онда би добивене тачке $\alpha_1, \alpha_2, \dots, \beta_1, \beta_2, \dots$ ограничавале површину чије је тежиште тражено средиште хидростатичког притиска за дану површину.

Међутим приметно је тражити толиким елементарним пругама половиће тачке да би после помоћу ових могли цртати тражену површину. За то се

можемо послужити овом конструкцијом. Замислимо да смо елементу ab нашли половићу тачку c , пројектовали c на Y осу те добили тачку O . Кад пројектујемо зрак $b'O$ до пресека са пројектном правом aa' и $a'O$ до пресека са bb' , то тачке $a'' b''$ од осе Y за d што је врло лако доказати подударношћу дотичних триуглова. Из тога видимо да нам није нужно тражити ни половиће тачке елементарних пруга ни њима одговарајуће пројекције на Y ос Y ; него поред праве MN треба повући c противне стране праву $M' N'$ у истом одстојању d паралелно са Y осом. Сваку елементарну пругу треба пројектовати на обе праве одједном те на једној добити пројекције $a' b'$ а на другој $a'' b''$, па кад добивене тачке вежемо унакрст правима $a' b''$ и $a'' b'$ добијамо одмах у пресеку са ab тачке тражене површине.

Да је тежиште овако добивене површине средиште хидростатичког притиска за првобитну површину, то се може и аналитички да докаже. Ми смо нашли да је :

$$X_c = \frac{I_y}{F \cdot x_s} = \frac{\int \bar{y} \cdot dx \cdot x^2}{\int \bar{y} \cdot dx \cdot x}$$

а конструјисали смо : $\frac{x \bar{y}}{a} = \bar{\eta}$, па кад то заменимо имамо :

$$X_c = \frac{\int \bar{\eta} \cdot dx \cdot x}{\int \bar{\eta} \cdot dx} = X_s$$

јер је $\bar{\eta} \cdot dx$ елемент нове површине а $\bar{y} \cdot dx \cdot x$ елементарни статички моменат исте. Дакле је одиста $X_c = X_s$ одстојање тежишта нове површине од Y осе равно је апсиси средишта хидростатичког притиска.

За ординату смо добили :

$$Y_c = \frac{V_x Y}{F \cdot X_s} = \frac{\int \bar{y} \cdot dx \cdot x \left(\frac{Y_1 + Y_2}{2} \right)}{\int (\bar{y} \cdot dx) \cdot x}$$

где су Y_1 и Y_2 ординате крајних тачака елементарне пруге чију смо дужину са \bar{y} изначили.

$\frac{Y_1 + Y_2}{2}$ је ордината половиће тачке те пруге.

Конструјисали смо : $\frac{x \bar{y}}{a} = \bar{\eta}$. А други услов

који смо поставили, да се половеће тачке поклапају јесте : $\frac{Y_1 + Y_2}{2} = \frac{\eta_1 + \eta_2}{2}$ ако са η_1 и η_2 означимо ординате крајних тачака нове пруге, којој је дужина $\bar{\eta}$. Кад то заменимо добијамо

$$Y_c = \frac{\int \bar{\eta} dx \cdot \frac{\eta_1 + \eta_2}{2}}{\int \eta \cdot dx} = Y_s$$

јер је $\bar{\eta} \cdot dx$ елемент нове површине а ηdx $\frac{\eta_1 + \eta_2}{2}$ елементарни статичан моменат исте односе

x-осе; дакле је и ордината тежишта нове површине равна ординати средишта хидростатичког притиска за првобитно дану површину. Те се дакле две тачке поклапају. — Тиме је дакле нађено средиште хидрост. притиска за особит случај при ком је $p_0 = p_1$, јер кад се нацрта површина коју смо описали, посао се своди на тражење њеног тежишта што се може лако опитом извршити. Још нам најзад остаје да покажемо како се у најопштијем случају одређује то средиште хидростатичког притиска т. ј. кад је p_0 различно од p_1 . — Пре тога да поменемо још да се она површина, коју цртамо ради одредбе средишта хидростатичког притиска, зове *редукована површина једнаког специфичког хидростатичког притиска*.

За величину резултанте у најопштијем случају добили смо израз :

$$P = (p_0 - p_1) F + \gamma \cdot F \cdot h_s. —$$

Добили смо дакле, да је резултанта равна суми двеју паралелних сила : $(p_0 - p_1) F$ и $\gamma \cdot F \cdot h_s$. Прва од ових саставница је резултанта сталних притисака, који су сразмерни површини и сталном специфичком притиску $p_0 - p_1$. За то је њена нападна тачка у тежишту првобитно дане слике коју квази течност. А друга сила : $\gamma F h_s$ видимо да је ова резултанта оних неједнаких сила, које расту са дужином. За тај систем сила нашли смо резултанту и њену нападну тачку. Она је у тежишту редуковане површине. Кад знамо величине и места двеју паралелних и једносмислених сила, онда се врло просто, помоћу полигона сила и верижног полигона, може да нађе и величина и место његове резултанте. Нападна тачка резултанте таквих двеју

сила налази се на правој која везује нападне тачке компонената.

Дакле, при тражењу средишта хидростатичког притиска у најопштијем случају, имамо прво да нађемо тежиште дане површине, да би могли добити h_s дубину тежишта испод нивоа; да израчунамо површину F те дане слике; па да помоћу датога $(p_0 - p_1)$ одредимо величину силе $(p_0 - p_1) F$ и датога γ , величину силе $\gamma F \cdot h_s$. За тим би требало нацртати редуковану површину на показани начин и наћи јој тежиште. Оба тежишта треба на цртежу утврдити, кроз њих повући две паралеле и на њима пренети дужи сразмер непропорционалним силама. Најзад, помоћу полигона сила и верижног полигона, одредити и место резултанте. Нападна линија те резултанте пресеца саставницу једног и другог тежишта у средишту хидростатичког притиска.

У специјалном случају кад је $p_0 = p_1$ нужно нам је такође тежиште дане површине и тежиште редуковане површине. Тежиште дане површине ради одредбе величине резултујућег притиска. А тежиште редуковане површине је средиште хидростатичког притиска.

Но величину силе :

$$\gamma \cdot F \cdot h_s = \gamma \cdot F \cdot x_s \sin \alpha$$

можемо да одредимо и мерећи површину редуковане површине. Јер је $F \cdot x_s$ статички моменат дане површине односно Y осе. А по једначини која се лако добија заменом $\frac{x}{a} = \frac{y}{a}$:

$$F \cdot x_s = \int \bar{y} dx \cdot x = a \int \bar{\eta} \cdot dx$$

статички моменат дане површине односно Y осе равна је површини редуковане површине помноженој са одстојањем паралеле MN од Y осе. Ако узмемо $a = 1$, онда је $F \cdot x_s$ просто равно површини редуковане површине коју ћемо означити са F_r . Кад заменимо ово у горњу једначину, добићемо :

$$\gamma \cdot F \cdot h_s = \gamma \cdot \sin \alpha F_r$$

И тада не морамо да тражимо тежиште дане површине него да планиметром одредимо површину F_r . —

СТАЊЕ СРЕДЊИХ И ОСНОВНИХ ШКОЛА У БУГАРСКОЈ

Читаоцима је већ познато, да је бугарски народ постао политички полузависан тек после берлинскога конгреса јевропских сила. Исто тако знаду читаоци и то, да ни један народ, који је био под влашћу Турака, не само да није могао умно и материјално напредовати, већ да је сваки умни покрет угушиван државним разлозима турске управе. Ми ћемо овде да саопштите реферат г. др К. Иричека, министра народне просвете у Бугарској, који је поднео кнезу бугарском. Из тога реферата читаоци ће видети, шта је могла да учини љубав према народној просвети за три и по године народне полузависности. Да оставимо коментаришање, па да пређемо на сам извештај, који је верна слика народне просвете у Бугарској. Ево тога извештаја.

»Голема важност, коју просвета има за општенародно развиће особито у садашњој епоси кад се ускренута Бугарска може први пут да занима својим образовањем, као и несумњива неопходност, да се публикују извештаји о току једног народног посла, побудили су ме да поднесем Вашем Височанству следећи извештај, намењен јавности, а који је у ствари кратак преглед данашњег стања просвете у бугарском књажеветву. Овај извештај садржи само главне црте, а подробни статистички материјал, ради веће опширности, оставља се за нарочиту пространу публикацију. Но и овај предходни извештај, у овом виду, може да објасни, како сада стоје школе са свима својим добрим и рђавим странама.

Отварање школа и брига за њихов напредак није нешто ново у Бугарској. Цела историја бугарског народног ускренућа, с којим се у Јевропи спсмиње опетанак бугарског народа, и које је на послетку постало узроком чудноватог ослобођења Бугарске, у једно је и историја бугарских школа. У дугом и тешком времену турскога господарства, словенска књига није се никад заборављала у Бугарској; кроз цео тај период манастири и цркве верно су пазиле на традиције старобугарске писмености. Прве школе, које су се отвориле у Бугарској по новом западно јевропском обрасцу, биле су грчке, основане под упливом византијске црквене власти, која тада беше распространила своју духовну власт по целом балканском полуострову. Но на скоро се појавише и чисто бугарске школе. Прву је школу отворио у Габрову незаборављени О. Неофит Рилски године 1835. Десет година по том, 1845. године, већ је постојало у разним крајевима бугарске отаџбине 53 школе, а од тада овамо, па до почетка

последње војне, школе су се непрестано умножавале сваке године. Брига за школе чинила је најглавнији део целог бугарског покрета, који је у свеопштем образовању, уређеном у духу народности, налазио јединственог спасења Бугарима, и најсигурнији пут срећној будућности. Са свим је природно, што се школски покрет развијао доста несразмерно, по што се вршило несистематички, а излазио је од приватне иницијативе, од радње приватних људи, друштава или општина, и почем се сретао с моногбројним и разнообразним тешкоћама од стране тадашњих црквених и светских власти. Стоји и то, да су неки окрузи или јелархије, који су имали веће удобности за сношај са спољашњим светом, који су се дуже вежбали у опште народном покрету, брзо напредовали, док су друга планинска и неприступна места била заборављена од зоре на нову слободну епоху још сасвим неспремна.

С војном и са постанком бугарске државе те су се околности савршено промениле. Препреке, које су до тога времена спречавале слободно ширење образовања у домаћем језику и у народном духу, отпале су и много којешта, што се до тада чинило као добровољни посао родољуба народног самосазнања, постало је обавезно. Заједно с бугарском државом основала се (Јуна 1878) и централна управа школа, и у народној просвети први пут се отпоче уводити систем и равномерност. С друге стране није чудо, што се народ, услед огромне промене у свима околностима, занимао с много нових питања, која су му до тада била непозната, као и то, што су школе, које су пре ослобођења заједно са црквеним пословима биле најважнији предмет народне бриге, остале назад иза других важнијих и пречих предмета народне пажње. И тако је ствар народне просвете ушла у прелазан положај, из кога неће моћи скоро изаћи, по што је организација просвете само један део општег државног организма, који је у нас још нов и коме треба времена, па да се развије и ојача као што ваља.

Прве две године од постанка кнежевине прошле су под непрестаним и готово периодичким променама у управи. Министарством народне просвете управљали су у току две године седам министара и ни један од њих није заузимао то место једну читаву школску годину. Та нестаљност, честе промене у личностима и распореду, као и недостатак систематичког законодавства, који је отуда произлазио, упливисали су штетно на развитак организације школске. Но при свем том школе су напредовале и напредују, јер народна

просвета у Бугарској није нешто, што се од стране државе товари на народ, већ сам народ воле образовање и очевидно се стара, да се просвећује и усавршава.

Тај напредак најбоље ће показати статистички бројеви.

I ОПШТИНСКЕ ШКОЛЕ

1. Школски окрузи и инспектори

Да почнем од основних школа. У свима образованим државама основно школовање обавезно је за све поданике државе. Закони тих држава изискују, да сви становници буду временом писмени, а то је нешто што тражи, да се основно школовање распространи, и олакша колико се највише може. Тај принцип опште обавезе у основној школи усвојила је и уставна скупштина у Трнову, који је унела и у основни закон Бугарске државе. (Конституција § 78.)

За успешно уређење основне наставе, држава се раздели на школске округе, а у сваки округ постављен је по један школски инспектор, да надзирава постојеће школе по варошима и по селима, и да побуђује народ да отвара нове школе по местима где их још нема. Но та подела по несрећи, заједно са инспекторима, често се мењала тако да се често дешавало, да је по неки округ дуго време остајао без инспектора. Последица тога била је, да је цео надзор постао променљив и неравномеран. Још под управом царског руског комисара, тадашња управа народне просвете и црквених послова одредила је (29 Августа 1878.) пет губерњских инспектора, у свакој губерњи по један. Но по што велики простор губерње надмашаше снагу једнога чвјека, отвори просветна управа 18 Маја 1879. год. 15 школских округа са толико инспектора. Тај се број од 1 Јула 1880. год. смањено на девет, а после девет месеци, 1 Марта 1881. године порастао је на 16. Сада су ови школски окрузи:

- 1) Софијски административни округ без златишког среза.
- 2) Трнски округ са неколико села радомирског среза на север од реке Струме.
- 3) Хустендилски округ без радомирских села.
- 4) Видински округ.
- 5) Ломски и Берковски округ.
- 6) Раковски и Врачански округ.
- 7) Орханијски округ, златишки срез од софијског округа и врачанска села на исток од реке Искра.
- 8) Плевњански округ.
- 9) Ловчански и Сливњански округ.
- 10) Свиштовски округ и линишки срез од трновског округа.

- 11) Трновски округ без линишког среза.
- 12) Рушчукски округ.
- 13) Разградски округ.
- 14) Силистријски округ.
- 15) Шуменски и Ески-Цуменски округ.
- 16) Варнски и Пловдивски округ.

Од садашњих 15 инспектора (једно је место празно) само двојица служе од 1879. год. овамо, тројица с неким прекидом, а сви други постављени су у течају 1881. године. При малом броју бугарске интелигенције, која једва стиже за подмирење свију државних струка, мучно се и налази потребни број лица за инспекторство. Садашња просветна управа стара се, да привуче у ову службу особито веште учитеље, који имају многогодишње праксе и општег уважења, и који умеју да побуде у народу ревност према школама, као и да га упознају са важносту, коју има просвета за сваки народ. Плата је инспекторима 4800 динара. У осталом и садашњи распоред на школске округе није без тегоба и није сталан. Очекује се да се један пут уреди коначно и трајно административна подела земље, и тада ће се школски окрузи удесити по могућности према границама те административне поделе Кнежевине.

2. Основна настава пре и после војне

Радња инспектора и општи напредак основне наставе најбоље ће се осветлити са неколико статистичких података. Да почнем од западних места, која су за време Турака била најназаднија. У хустендилском срезу (49706 становника) до војне било је само 8 бугарских школа, од којих три беху добро уређене, а друге прост «килип» где се предаваше црквена азбука по најстаријој методи. У 1879/80 школској години отворене су већ 23 мушке и 1 женска школа са 26 учитеља, 2 учитељке, 743 ученика и 69 ученица. А прошле 1880/1 школске године било је тамо 30 мушких школа (2 у вароши) са 35 учитеља и 1 женска (у вароши) са 2 учитељке, свега са 1246 ученика и 104 ученице. Суседни изворски срез (21371 становник), који се налази у планинама, где се сучељавају три границе: бугарска, српска и турска, до рата био је савршено запуштен и имао је само 4 школе у првобитном стању. У томе срезу који има 3220 кућа само 111 одраслих лица знаду по нешто да прочитају или да напишу, а има много села где нема ни један писмен човек. На крају 1879/80 школске године, било је тамо, и ако је година била гладна, већ 8 школа са толико учитеља и 287 ученика, а 1880/1 године, према извештају инспектора, било је тамо 15 школа са 15 учитеља, 515 ученика и (само) 4 ученице; но има још 2095 деце која не иду у школу.

У трнском округу (64680 становника), који је дошао под управу Бугарске у лето 1879. год., било је у Трну и у Брезнику и у неколико села, свега 16 школа са 18 учитеља, 375 ученика и 12 ученица. Већ 1879/80 школске године било је тамо 48 мушких и 2 женске школе са 54 учитеља, 3 учитељке, 1844 ученика и 176 ученица. Школске 1880/1. године било је у томе округу 2 класне општинске школе (у варошима), 48 основних мушких школа (26 у трнском, 12 у царибродском, 10 у брезничком срезу) и 2 женске, 55 учитеља, 3 учитељке, 1605 ученика и 208 ученица.

Такав напредак показује се не само у тим затуреним западним местима, но и у живљим поред Дунава и у источним крајевима Кнежевине. На пример у Ловчанском округу било је:

1878/9	14 мушких,	2 женске	школе
1879/80	49 »	2 »	»
1880/1	60 »	4 »	» и

3 класне школе. У трновском административном округу, а то је један од најнасељенијих и најразвијенијих округа, било је 1878/9, 148 мушких и 16 женских школа, а 1880/1, 12 мушких класних и 5 женских, 140 мушких основних и 19 женских, са 170 учитеља и 42 учитељке.

У варнском срезу било је 1878/9 13 мушких и 2 женске бугарске школе, а 1880/1 1 класна (женска), 31 мушка и 3 женске; тако исто у балчишкој срезу 1878/9 5 мушких и 1 женска школа.

Ови подаци постају још јаснији, кад их упоредим са ретким статистичким материјалом, који имамо за просветни рад у време Турака. У шуменском округу (35 села са 2760 кућа бугарских) по извештају инспектора било је у самој вароши:

1875/6:	11 учитеља, 6 учитељака, са 68 200 гр. плате, 859 ученика, 418 ученица.
1878/9:	11 учитеља, 9 учитељака, са 83 200 гр. плате, 568 ученика, 382 ученице.
1879/80:	13 учитеља, 10 учитељака са 111 500 гр. плате 895 ученика, 561 ученица.
1880/1:	17 учитеља, 12 учитељака са 25 928 динара плате, 1041 ученик и 671 ученица.

А по селима:

1875/6:	18 школа, 24 учитеља, са 50 950 гр. плате, 1173 ученика.
1878/9:	25 школа, 33 учитеља, 8 учитељака, 1664 ученика, 597 ученица.
1879/80:	27 м., 7 ж., 36 учитеља, 9 учитељака, са 113 280 гр. плате, 1626 ученика, 647 ученица.
1880/1:	35 муш., 8 жен., 42 учитеља, 8 учитељака, са 26 724 динара плате, 1825 ученика, 591 ученица.

У провадијском округу (38 села са 2435 кућа бугарских) било је:

1875/6: 16 школа, 25 учитеља, са 50 400 гр. плате 1065 ученика.

1878/9: 19 школа, 43 учитеља, 2 учитељке, са 104 135 гр. плате, 1308 ученика, 337 ученица.

1879/80: 27 школа, 42 учитеља, 2 учитељке, са 142 790 гр. плате, 1687 ученика, 330 ученица.

1880/1: 42 школе, 50 учитеља, 2 учитељке, са 30 780 динара плате, 1933 ученика, 504 ученице.

У салашњем видинском округу имало је 1874. год. (читаоница 1874. г. стр. 267)

	ШКОЛА	УЧИТЕЉА	УЧЕНИКА	УЧЕНИЦА
Варош Видин	3	7	320	80
Видински срез	15	13	306	4
Кулски срез	11	10	241	9
Белградч. срез	22	20	389	—
Свега	51	50 (?)	1256	93

А шест година доцније, у школској 1880/1 години, било је по извештају инспектора:

	ШКОЛА	УЧИТЕЉА	УЧЕНИКА	УЧЕНИЦА
Видински срез	35	40	1763	210
Кулски срез	24	25	881	135
Белградч. срез	30	32	943	94
Свега	89	97	3587	439

3. Општи број основних школа

У целој кнежевини било је, по доста тачном рачуну, 1878/9 школске године 1088 бугарских општинских школа (заједно са главнима или класнима) т. ј. 1027 мушких и 61 женска, са 1247 учитеља, 132 учитељке, 48404 ученика и 8451 ученица. Учитељи су добили плате у новцу 735 533 дин. и 40 пара и у храни 71 322 оке жита. Свега расхода пало је на општине 827 774, 40 дин.; 156 290 дин. прихода од црква; 80 561. 60 дин. од непокретних имања; 34 210 дин. од школских капитала (у суми од 263 354 дин.); и 556 712. 40 дин. од школског приреза на народ.

За следећу 1879/80 школску годину, због тога што је умањен број школских округа при самом крају школске године, није покупљен статистички материјал од више округа, нити има изгледа да ће се закупити. За последњу 1880/1 годину материјал се прикупља по новом формулару, који је издат тога пролећа (Државни Весник год. III № 28.), но још није потпуно покупљен ни обрађен. Сигурно је то, да је у Кнежевини било 1283 мушке и 82 женске бугарске основне школе, а осем тога 56 класних школа (већином са једним и два разреда), 44 мушке и 12 женских, свега дакле 1421 бугарска општинска школа, т. ј. више 333 него што је било пре две године. Учитеља има око 1580, учитељака до 180.

Следећа таблица показује неке појединости тих бројева. Ради већег прегледа они су распоређени по старим административним окрузима:

ОБРУГ	1878/9			1880/1		
	МУШКИХ	ЖЕН.	КЛАСН.	М. Ж.	ОСНОВ.	М. ЖЕН.
1 Софија	75	1	—	—	127 *	1
2 Самоков	31	1	1	—	27	1
3 Ђустендил	24	1	—	—	45	1
4 Радомир	25	1	—	—	32	1
5 Дубница	23	2	—	—	29	3
6 Трн	15	1	2	—	48	2
7 Орханија	36	3	3	—	39	3
8 Златица	10	1	1	—	11	2
9 Видин	33	1	1	1	32	1
10 Кула	18	1	1	—	22	1
11 Белградчик	33	1	1	—	29	—
12 Лом	40	1	—	—	44	1
13 Берковица	47	1	1	—	33	—
14 Рахово	51	1	1	—	49	1
15 Враца	85	1	1	—	73	3
16 Трн. с Јелен.	48	16	12	3	140	19
17 Габрово	28	3	—	1	28	2
18 Сливно	21	1	1	—	25	1
19 Ловча	14	2	2	1	60	4
20 Свиштов	34	3	2	1	38	8
21 Никопољ	32	—	1	—	47	—
22 Плевна	18	3	1	1	41	4
23 Разград	20	1	1	—	34	1
24 Рушчук	55	1	2	1	46	3
25 Ески Џума	4	1	1	—	8	1
26 О. Пазар	5	—	2	—	3	1
27 Шумла	28	4	4	1	39	10
28 Правади	19	—	1	1	41	1
29 Варна	13	2	—	1	31	3
30 Балчик	5	1	—	—	16	1
31 Х. О. Пазарџик	16	4	1	—	21	1
32 Силистрија	21	1	—	—	25	1
Свега	1027	61	44	12	1283	82.

4. Стање основних школа по окрузима

Ако бацимо један општи поглед, за једну младу тек основану државу, на велики број школа, видећемо да врло многе од њих, или бар већина, не одговара условима, какви се изискују данас за народну школу у просвећеним државама западне Јевропе. Но ми не треба да заборавимо, да су послови још у самом почетку, а сваки је почетак тежак. При свима недостацима

* По извештају бившег инспектора: основних мушких школа у софијском срезу 52, у ново селском 46, искрећком 29. Златишки је засебно.

има нешто што не подлежи сумњи, а то је да и при тим скромним околностима очевидно се шири свуда у народу образовање и писменост.

Унутрашње стање основних школа Кнежевине, која је већ по географском положају једна држава доста разнообразна, представља слику веома разнобојну. Статистички подаци садрже врло поучан материјал за једномеран положај школског рада у разним крајевима кнежевине. У трнском и ђустендилском округу пада један ученик на 35 становника, у видинском на 25, у врачанском на 22, у раковском на 21, у трновском на 17, у свиштовском на 13, у шуменском на 75 становника. Разуме се да се у шуменском округу рачунају само становници Бугари (32367 од 109377 становника из округа). Источни окрузи знатно се разликују од западних. Запад, бивше губерније софијска и видинска, по што су најпре лежале готово у самој средини међу јевропским провинцијама турске царевине, које због великих путова, а које због саобраћаја са страним светом, заостале су по образовању на најнижем ступњу. Берковски, планине међу Врацем и Софијом (искрећки срез), брезнички, радомирски и један велики део ђустендилског округа за време Турака била су последња места у целој Бугарској. Јединствено огњиште просвете у тим пределима био је Риљски манастир, који је имао доста благодетан уплив и на најближу околину (Самоков, Разлог). Иначе становништво тамо тек сада почиње да разумева полако, какву корист може имати од тога, што зна да чита и да пише. Нису ретки случајеви, да сељани бегају од школе и виде у њој нешто, као варварку која им отима децу од домаћег и пољског рада. На пример у једном селу у ђустендилском срезу, у коме је инспектор отворио школу, сељани сакрише децу из кућа а матере оних које доведоше у школу, чупале су косу и плачући проклињале виновнике отварања школе.

У том најзападнијем крају Кнежевине, ђустендилском, дубничком, радомирском округу, становници, руковођени некаквим предрасудама, неће никако да дају женску децу у школу. Цео ђустендилски административни округ са 143 365 становника, даје само 321 девојчицу у школу, и то готово само по варошима. У осталом такав исти појав виђа се и у неким источним местима. Но и при свима тим тешкоћама просвета у поменутих пограничним пределима напредује, као што се већ види из напред изложених статистичких података. У ђустендилском школском округу посеђава школу сада 4084 деце, а 10 504 не иде у школу, следствено дакле 28% од све деце не школује се. То је, разуме се врло мали проценат, но он је врло знатан, кад се помисли, како је било тамо школовање пре војне, и ако се узме у обзир, да у целом том округу са ње-

www.UNILIB.RS
УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

гових 18 570 кућа нема више од 2005 одраслих писмених људи (од тих 326 Јевреја и 86 Турака) од којих су 1474 у варошима (577 у Ђустендилу, 749 у Дубници, 138 у Радомиру) и 511 по селима. Следствено у томе округу на 71 становника долази један писмен човек, а ако узмемо варош и села свако за себе, пада у варошима један писмен човек на 13 душа, а по селима чак на 229 душа.

У Ђустендилском округу велику тешкоћу доприносе и аграрне околности, питање о земљи и сиромаштво сељана особито по планинама. Велике се тешкоће сусрећу и у трнском округу. Један је део брдовит, без саобраћаја, становници сиротни, и сеоца мала и разбацана по планинама и брдима, но и тамо, као што показују горњи подаци, има напретка. Међу немарљиве округе спада софијски, који је добро насељен, са много села и доста богат, но (осим среза самоковског и златишког) крајње равнодушан према школама. Школе по селима личе већином на старе колебе, а има села, са неколико стотина кућа, где су сад први пут ове године почели да се уче. Још 72 села немају школа. У осталом не може се одрећи, да је томе стању много допринела честа промена иншпектора (четири у две године), као и то, што је тешко место софијског окружног иншпектора неколико пута дуго време остајало празно, ради тога што није имало способних лица за њега. Свему томе доста су припомогла повторавања педагошких курсева о фебријама за припремање учитеља за софијска села.

Врло добро стоје ствари у видинском округу, где школе довољно напредују. Тамо по селима долази на 121 душу један писмен одрастао човек. На против у ломском и берковском округу школе стоје рђаво по највише с тога што нема довољно надзора. У раковском округу још за време Турака доста се учинило за добро похођење школа; тамо 56% деце посеђава школу, а од одраслих људи по селима долази један писмен на 91 душу. У Врачанском округу села су мала, предео планински и становници доста слабог стања, а није ни имало довољно поштравања за школовање; школу посеђава 50% деце, но по селима долази чак један писмен човек на 212 душа. У орханијском округу становници су, при свима незгодама, показали довољно жеље за школовањем. У плевњанском и ловчанском округу, који су од чести насељени и мусломанским Бугарима (Помаци), у турско време, осем у варошима, просвета је била слаба, а турски притисак велики; но услед рата број школа и тамо се увећао у великом размеру.

У целој западној половини Кнежевине сада у почетку све зависи од побуђивања од стране владе. Где је био сталан иншпектор, колико је могуће способан човек, тамо је рад напредовао много; но где се иншпектор мењао често, или где га неко време са свим

није ни било, тамо је посао остао назадан. Ако је народ расположен да се школује, треба и опет да се непрестано подстрекава и потпомаже. Школовање тамо по селима још је нова установа, и још није ухватило јаког корена. Ту се изискује још много и трудова и жртава, док време и општи напредак не изгледе све досадашње несразмерности и непотпуности.

Друкчија је источна половина Кнежевине. Тамо је школовање са свим одавно ухватило корена, и школа је сваком селу постала једна неопходност, коју становници свуда сами добро осећају и оцењују. Тамо грађани и без много поштравања и присиљавања, мисле на школовање деце, брину се за поправку школа и поносе се са њиховим успехом. У рушчукском округу посеђава школу 58% деце, у трновском 60%, у свиштовском 64%, у провадијском 69%, у шуменском чак 82%. Од одраслога нараштаје долази у трновском округу на 14 душа један писмен, по варошима и паланкама на 3 један, по селима на 68 један. У свиштовском округу по селима један писмен човек долази на 95 душа, у шуменском (међу Бугарима) на 50 душа. На првом месту стоји трновски, габровски, шуменски и провадијски округ. Тамо већ сама школска здања и по селима опомињу на школе много напреднијих држава, а и учитељи су спремни и вешти. Тако исто и разградски и свиштовски су од оних округа, где су се сељани навикли на школовање. И рушчукски округ напредује при свима пустошењима, која су тамошња места претрпела у време војне и у време великог турског насиља, које је оставило тешке последице по многим крајдунавским местима. Мали је број бугарских села (и то од чести бежанци од Једрена и других места) у силистријском, као и у Ески-Цуменском округу. Великог рада треба још у Варнском округу, у коме је мешовито становништво; тамо су околности донекле налик на западне.

5. Материјална помоћ

Материјална помоћ на основне школе остављена је искључно општинама. Трошкови, које народ чини за школе, веома су различни према богатству и развијености округа. Ђустендилски округ са 143 365 становника потрошио је за 1880/1 школску годину 80 778 динара и 28 пара, на школе, на једног становника пада дакле 56 пар. дин. У исто време трновски школски округ на 181 504 становника учинио је трошка 13 4362 динара и 31 пару, т. ј. тамо долази 74 паре школскога трошка на једног становника. Најглавнији извор за школске приходе су добровољни прилози, добивени и покупљени међу самим члановима општине. Осем тога и црквени приходи дају по нешто на помоћ школама, (у трновском округу на пр. 29.9% на школе). То је било особито до рата, јер до тада су

учитељи у опште радили са врло мало плате, а ти су приходи на много места били са свим довољни да осигурају школу. Сада су пак расходи постали велики и осим тога мора се решити питање колики ће део тих прихода да припадне цркви а колики школи. Од свију црквених прихода најважнији је онај од монопола на воштане свеће, који је потврђен указом № 146 од 20 Фебруара 1881. год. (Државни Весник г. III стр. 90.) По том монополу забрањује се сваком да прави и продаје воштане свеће за цркве. У свима срезovima треба указом одредити по једну среску ливницу; две трећине чисте добити од продатих воштаних свећа, треба да се употреби на помоћ месним општинским школама, а једна трећина да остане црквама.

Ипак најсигурнији је доходак од непокретних имања и од капитала, од сеоских њива, сеоских општинских башта, општинских паша, воденица, механа, бакалница, од пожртвовања и завештања на благотворне цели. Таквих непокретних школских имања било је до ослобођења само по варошима. Министарство народне просвете од две године па овамо много се труди, да се школе свуда где је могуће, снабдеју с таквим имањима, са одређењем школских њива од општих сеоских имања и са усевањем од стране сељана. На тај начин помоћ на школе осигурава се једним сталним и несумњивим приходом, а није више изложена већином случајностима, које произлазе сваке године при добивању и прикупљању школских давања од сваке куће. Држава је још слабо насељена, јер има много пустих необрађених места, којима ће се вредност подићи са увећањем становништва и народног богатства. Трудом министарства и његових органа уродили су доста добрим плодом, особито у источним окрузима. Да наведем неколико примера. У шуменском округу, у преславском срезу, школе имају 933 погона њиве, 4 погона баште, 1 погон ливаде; у истом округу у новопазарском срезу 337 погона њиве; у срезу трновском истога округа 149½ дана орања њиве, 25 дана ливаде, 19 дана винограда, 5 дана баште, 49½ дана забрана, 6⅝ витлова воденице, 19 дућана, 1 механу, 1 кафану, 1 салану, 1 кућу; у кесаревском срезу истога округа 335 дана њиве, 25 дана забрана, 44 дана ливаде, 3 дана винограда, 6 дућана. На против у западним окрузима, у бившим губернијама видинској и софиској, таква школска имања реткост су. У врачанском и ореховском на пр. са свим их и нема, у видинском срезу само 20 дана њиве, у белградчишком 100 дана њиве, и ½ дана баште. у кулском пак 1595 дана њиве. У ђустендилском школском округу школе имају 255 дана њиве, 13 дана баште 53 дана ливаде, 18 дана винограда, 5 забрана, 5 дана паше, 9 дућана, 3 механе, 2 хана, 1 воденицу 2 пекарнице и 2 кафане.

Бригу за школске приходе и расходе, као и за школска здања, редовно долажење деце у школу и у опште свију школских послова, општина поверава школским стараоцима, којих има три или више, и који се бирају од месних грађана на годину дана. Такав начин старања носи са собом велике тешкоће, јер стараоци су само добровољни служитељи општем добру и немају никаквог административног ауторитета. Особито по селима западних округа стараоци не постижу никаква успеха; на пр. у ђустендилском округу 69% стараоца неписмени су, јер нема других одраслих лица. У будуће тамо не остаје друго средство, него да стараоце замењује општинска управа, а она да одговара влади, и то да се један пут уреди организација општина и да се одреде дужности и права кметова и старешина са једним новим детаљним законом.

6. Смештај

Смештаји школа у неким варошима уређени су доста рђаво, по негде ретко и имају нужна својства. Још горе изгледају школе по селима, тим више, што у турско време хришћанима није било дозвољено грађење великих и удобних општинских здања. У раховском округу на пр. по селима има по једно мало здање, у коме је заједно и школа и црква, по што је за грађење цркве требало добити нарочит ферман. По врачанском округу многе су школе смештене у бившим кулама, које су турски бејови имали по селима. По селима источних округа, где је пређе било Черкеза, често су школе смештене у полусрушене и мало поправљене џамије, а у западним окрузима честе су смештене у најпростије колибице.

Ради тога врховна просветна управа, од самог постанка одељка за народну просвету, није престала да се брине за грађење удобних школских зграда, па макар оне биле направљене на врло прост начин од дрвета и ћерпича, само да по светлости, величини и здравственим условима одговарају својој цели. Кад један пут буду направљене школске зграде, све друго лако ће се допунити. Један литографски план за сеоске школе (са 4 одељка, за 150 деце) издат је окрузима 27 Јуна 1879. Саме сеоске и варошке општине заузеле су се са великим учешћем за грађење школа, као што се то види из следећих података:*

ОКРУЗИ	НАПРАВЉЕНЕ ПОСЛЕ ЗАПОЧЕТЕ ДА СЕ У СЕПТ.	
	РАТА	ГРАДЕ 1880/1 НЕДОВРШЕНЕ
Ђустендилски	33	24 —
Трнски	12	5 8
Софијски	нема података	4 6
Орханијски	»	3 4

* За варски, плевњански, ловчански, ломски и берковски округ нема још података.

ОКРУЗИ	НАПРАВЉЕНЕ ПОСЛЕ ЗАПОЧЕТЕ ДА СЕ У СЕПТ.	
	РАТА	ГРАДЕ 1880/1 НЕДОВРШЕНЕ
Видински	61	25 —
Ореховски	18	3 —
Врачански	22	2 —
Свиштовски	23	4 —
Липнишки ср. (трн. окр.)	22	6 —
Трновски школ. окр.	36	11 13
Рушчукски	28	8 —
Силистријски	7	2 —
Разградски	11	9 4
Шумен и провал.	29	9 —
Ески-Цумски	5	— 1

7. Државна помоћ

Држава у неким случајима помаже општинама за те зграде, особито сиротним општинама у пропашћеним за време рата, населеним бежанцима, или такима (на западу) где само са државном помоћу може у становништву да се побуди велика ревност за школе. Нарочито за ту жељ, као и за помоћ општинским класним школама, одређена је сума за »помоћ општинским школама« која је у буџету за прошлу (до 1 Марта 1881. год.) рачунску годину износила 350 000 динара, а за текућу (1881.) годину у 300 000 динара.

Следећи списак показује све помоћи, које су дате од како је уређена врховна управа за школе, до 3. Децембра 1881. год. од државе на разне бугарске школе у Кнежевини: Списак је распоређен према садашњим административним окрузима.*

ОКРУГ	Г О Д И Н Е	ДИНАР
1. Софијски	за 1880. — и 1881.	36800
2. Ђустендилски	» 1879. 1880 » 1881.	44600
3. Трнски	» 1879. 1880 » 1881.	35000
4. Орханијски	» » » » »	10800
5. Видински	» — 1880 « 1881.	29400
6. Ломски	» 1879. 1880 —	600
7. Берковски	» — 1880 » 1881.	11000
8. Раховски	» — — 1881,	4700
9. Врачански	» — — » 1881.	7400
10. Плевњански	» 1879. 1880 » 1881.	9000
11. Ловчански	» 1879. 1880 » 1881.	16100
12. Свиштовски	» — 1880 —	800
13. Сливњански	« — 1880 —	9400
14. Трновски	» 1879. 1800 » 1881.	27450
15. Рушчукски	» 1879. 1880 » 1881.	20240
16. Силистријски	« 1879. 1880 « 1881.	11400

* У извештају било је означено свако село по имену, колико је коме дато помоћи. Пошто то за нас нема интереса, ми смо узели целокупне суме на округе.

ОКРУГ	Г О Д И Н Е	ДИНАР
17. Разградски	« 1879. 1880 » 1881.	7500
18. Ески-Цумски	» — 1880 » 1881.	10800
19. Шуменски	» 1879. 1880 » 1881.	23900
20. Провалијски	» — 1880 » 1881.	8200
21. Варнски	» 1879. 1880 » 1881.	53350

Као што се види, највеће суме помоћи дате су варнском, ђустендилском и трнском округу; после њих долази софијски, видински и други по реду.

8. Школска година, програми и учебници

Школска година свуда у варошима траје десет месеци. По селима мучно се сељанима навикнути да децу држе дуго у школама, јер их употребљавају при земљорадничким пословима. Сеоске се школе отварају обично тада, кад престану пољски радови, а затварају се пред пролеће кад настане време за земљорадничке послове. С тога све су сеоске школе само зимске школе, у којима се предаје по 7—8 месеци, ако не и мање. По извештајима школских инспектора, предавало се на пр. у школским окрузима:

	М Е С Е Ц И					СВЕГА ШКОЛА
	X	IX	VIII	VII	VI	
Трновски	31	12	57	15	9	124
Ђустендилски	10	48	36	6	2	102
Шуменски	6	28	10	5	—	48

У разградском и видинском округу учило се свуда 8 месеци, а у варошима 10. У рушчукском округу од 52 школе има 17 где се предавало нешто мање од 6 месеци. Општа измена тога обичаја може да настане само тада, кад становништво уместо боље да оцењује користи од школовања. Не само да то скраћивање школске године отежава рад у школи, но има и друго једно зло против кога до сада нису прописана законска средства, а то је: неуредно долажење деце у школу.

Наставни програм за основне школе, и то за троградну школу (три одељења) прописала је управа народне просвете у месецу Августу 1878. год. кад је одељењем народне просвете управљао г. М. С. Дринов. У месецу Августу 1880. године тај програм заменио је тадашњи министар народне просвете, г. Ив. Ђузељев са новим програмом, а за курс од четири године. Тај нови програм употребљава се до данас, ма да се потпуна школа са четири разреда налази само по варошима и по већим селима.

У трновском школском округу на пр. које у варошима које у селима има 97 школа, и од тих 33 су са четири разреда, 43 са три разреда, 20 са два разреда и само једна са једним разредом. У ђустендилском округу било је 4% основних школа са четири

разреда, 6% са три разреда, 65% са два разреда и 26% са једним разредом. Као прилози програмима додате су у разним окрузима неке месне допуне од учитељских зборова, сазватих од окружних инспектора на неколико места у време распуста за расправљање разних школских питања (учебници, дисциплина и др.); такав један збор на пр. био је у Горњој Ораховици код Трнова. Учебници, све књиге издате од приватних лица, а по највише до пре рата, одређени су 1878. г. од стране министарства народне просвете; од тога доба овамо није било никакве велике промене у њима. За будуће потребне су знатне реформе по тим питањима. Програм треба да се уреди још боље према постојећим околностима и потребама и да се удеси тако, да се постигну резултати, колико је могуће једнообразни и трајашњи. Досадашњи су учебници, са ретким изузетком, веома тешки за основно школовање; треба да се напишу књиге корисне и приступачне за још неразвијен детињи ум. У методу предавања треба да се уведе већи систем и ред. Та питања по суштини толико су мучна колико и важна, јер од основног школовања зависи целокупно народно васпитање и сав друштвени и домаћи напредак у сваког појединог народа.

Школе су подељене на мушке и женске и то само у варошима. По селима девојчице се заједно уче са мушкарцима или се никако и не уче. Женско образовање у опште много је заостало. У 1878/9 школској години девојчица је било једва око 15% од све деце која су се школовала. Сада их је до 17%. А по окрузима ученице су у сравњењу са целим бројем деце, у школама: у Ђустендилском 7%, у раховском 9% у врачанском 9·8%, у видинском 10·9%, у трнском 12%, у трновском 18%, у силистријском 20%, у разградском 21%, у рушчукском 21·8%, у свиштовском 23%, у провадијском 24·7%, у трновском срезу (само) 26%, у шуменском 30%. У варошима су ти бројеви свуда још већи; на пр. у Свиштову 36% од све деце су девојчице, у Шумли 38%, у Трнову 41%.

Учебна средства голема су реткост. Школских библиотека има само по варошима источних округа, но почињу да се отварају и по селима (на пр. у шуменском). Министарство је ове године раздао учитељима 1000 комада „Руководство за учитеље“ од К. Којева, 182 карте Кнежевине Бугарске од Каница, и осем тога раздао је неколико стотина руских педагошких књига које је поклонио С. Петр. Славен. комитет, као и 120 ком. разних поучних књига које је написао Ил. Р. Блсков.

9. Учители

У учитељском персоналу од времена рата овамо било је велике промене. До ослобођења Бугарске учи-

тељски посао вршили су најодабранији и најпосвећенији елементи из народа, по што су се готово сви образованији Бугари занимали учитељством, јер за њих не имађаше готово никаквог другог занимања. Постанак бугарске државе одазвао је највећи број тих лица на нов посао, тако да не подлежи никаквој сумњи, да би Бугарска при ступању у нов слободан живот, да није било тих учитеља, остала са свим лишена од друштвених раденика и од служитеља за све разне гране државне управе. Међу тим у великом размеру почињу да се отварају нове школе, а број старих учитеља све се више умањава. Нужно је било да се нађу нови учитељи, од нових и још неопробаних спага. Од садашњих учитеља у трновским школском округу на пр. само 6% учитељује 10—30 год. 27% 5 до 10 година, а других 70% сви су нови, који су постали учитељи после рата и раде само 1—4 године. У Ђустендилском округу 79% започели су да учитељују после рата, 15% учитељују 5 до 10 година, а само, 6% стари су учитељи, који предају 10—30 година. Разуме се да су учитељи сви са свим људи млади. У трновском округу 76% су од 17—24 године, 22% од 25—30 година, 11% старији (само 9 лица имају више од 40 година), а у Ђустендилском округу од 17—24 године има их 58%, од 25—30 година 29%, а старијих 13%. Да се за кратко време склопи тако једно ново учитељство, није остајало другог средства, осем да се узима сваки, који зна да чита и да пише. Таких се налази по селима источних округа већина, који су до скоро радили разне занате, а на западном крају сеоски учитељ најобичније постаје сеоски младић, који једва зна само то, што се изискује као резултат основног школовања. Због тога за три године (1879, 1880 и 1881) држати су у време школског одмора повремени педагошки курсови у којима је окружни инспектор са још једним учитељем педагогом радио 4—8 недеља, да снабде лошије учитеље са нужним знањима, да их упозна са методом и да од слушалаца спреми нове учитеље. Године 1881. таквих курсова било је на пет места, са 407 слушалаца и 11 слушатељица:

- 1) У Ђустендилу 86 (из Ђустендилског среза 16, изворског 27, дубничког 11, радомиреког 2, других 11);
- 2) У Трну 102 (из трнског среза 31, брезничког 44, царибродског 17, радомиреког 10);
- 3) У Софији 94 (из софијског среза 21, из новоселског 15, из искрењског 17, самоковског 12, златишког 2, Македоније 10, других 17, међу њима 3 девојке);
- 4) У Видину 52 (из видинског среза 12, из кулскога 20, белградчишког 20);
- 5) У Свиштову 84 (76 мушких, из среза трновског 44, свиштовског 21, из других округа 7, из Румен-

лије 2, из Македоније 1, из Влашке 1 и 8 девојака из Свиштова).

При свему томе образовање и припремање учитеља веома је различито, но и у томе односу показује се велика разлика међу западним и источним окрузима Кнежевине. То се најбоље види, кад се упореди колико је учитеља учило само основне школе, и колико их је прошло кроз неколика течаја варошких класних школа. Учитељи са простом спремом основног школовања чине у Ђустендилском округу 80 % од свију, у раховском 61 % у видинском 55 %, у трновском 31 %, у свиштовском 17 %, у разградском 14 %, а у шуменском класно образовање преоблађује међу учитељима, по што су са основним школовањем само 3.8 % од свију.

За редовно васпитање добрих учитеља основних школа нужне су педагошке школе. У години 1880 постојеће државне школе од четири разреда преобратиле се у »учитељске семинаре«; но оне су само примиле то име, по што је једна јединствена од њих, која је имала четврти (педагошки) разред, већ у трећем месецу остала без наставника педагошких предмета, изненадном његовом смрћу, и кад се не може да нађе други, школа се претвори у обичну реалку. Осем тога био је кроз целу 1880/1 годину један педагошки курс у вароши Шумену са 2 наставника, 30 ученика и 15 ученица. Тек 1881/82 школске године први пут се отвориле две сталне државне учитељске школе, за сада само са једногодишњим курсом, у који се примају ђаци, који су свршили троразредну школу, или који могу да положе пријемни испит. Прва се отвори у Шумену (са 3 учитеља 1 изванредним предавачем, и 1 учитељком за ручне радове), разделена на паралелне разреде, један мушки, а други женски са 42 ученика и 28 ученица. Друга школа отворила се у Врацу (са 3 учитеља) без женског одељења, са 31 учеником. Од тих школских завода, као и од средњих школа, може се очекивати, да ће после неколико година престати садашњи велики недостатак у учитељима за основне, особито сеоске школе.

Плате су учитељима веома несразмерне и материјално стање им је врло рђаво осигурано. Они се погађају свуда са стараоцима само на једну годину и осим плате у новцу имају по селима обично и храну, жито, дрва, квартир и др. под условима. У изворском срезу средња је учитељска плата 280 динара, у радомирском срезу 339, у јеленском 383, у целом Ђустендилском округу 442, у целом трновском округу 515, у раховском округу 554, у видинском округу 556, у трновском срезу 680, у шуменском округу 702, у рушчукском округу 827, (у селима без вароши Рушчука

469), у свиштовском округу 862 (у селима без вароши 66). Највећа је учитељска плата у варошима: Свиштовског округа 2600, Шуменског 2500, Видинског 2400, трновског 1400, врачанског 1200 динара. А по селима највеће су плате у белослатинском срезу (раховског округа) 1400, преславском срезу 1300, у провадијском округу и раховском срезу 1200, у свиштовском округу 1088, дубничком срезу 1077, у рушчукском срезу 1062, у белинском срезу (рушчукског округа), као и у видинском и белоградчијском 1000, у кулском срезу 880, у тутраканском срезу 750, у каменопољском срезу (Врачанског округа) 700, у Ђустендилском срезу 646, у трнском округу 640, у изворском срезу 461, у радомирском срезу 384 динара. Најмање су пак плате по селима у рушчукском срезу 470, свиштовском округу 380, тутраканском срезу 370, преславском срезу 300, бељенском и раховском срезу 200, у видинском срезу 160, у Ђустендилском и трнском округу 105 (разуме се с храном), у провадијском, кулском и белградчијском срезу 100, у белослатинском срезу (Сиракову) 60 динара са храном, а у врачанском срезу 30, динара са 120 шиника жита (40 ока = шиник), од сваке куће један шиник.

Тужбе на нередовно плаћање тих, по негде ништавих награда, врло су честе, особито у западним окрузима; но има предела где се учитељима сразмерно времену плаћа доста и редовно, на пр. у видинском, раховском, свиштовском, трновском, разградском и шуменском округу. У неким селима учитељ је у једно и сеоски писар, а то је нешто, што се тешко искорекорнава, јер село није у стању да плати два лица. У већим местима учитељ је још и певач у цркви; на пр. од 163 учитеља трновског школског округа, 89 су певачи, 4 писари и 3 свештеници. По закону за допуну бугарске војске, који је 1881. год. први пут ступио у живот, учитељи нису ослобођени од војне дужности. Ради тога јавиле се злоупотребе на разним местима, где су сељани волели да уклоне учитеља, кога је инспектор наместио, и да на његово место поставе некога од својих, и да га сачувају од војачине.

За пензију остарелих учитеља, који су учитељевали више од 25 година, и који се у старости или болести не могу више да издржавају, исто тако и за удовице таквих заслужних лица, нарочито оних која су у турско време изгинула, или су обешена или у тамници и заточењу умрла, има у буџету одређено 30 000 динара. Такву пензију примају у 1881. години 27 учитеља и 13 удовица. Та ће сума скоро бити недовољна.

(СВРШИТЕ СЕ)

КРИТИКА

„Латински и српски примери са кратком науком о правилним латинским облицима за I гимназијски разред. Написао Филип Оберкнежевић, професор на српској великој гимназији у Новоме Саду. Друго прерађено и умножено издање. У Новоме Саду 1881. стр. 114. 8^о.“

(НАСТАВАК)

§ 18. »Са *мном, с тобом, с нама, с вама* каже се: *tecum, tecum, tecum, nobiscum, vobiscum.*« — *Secum* нема ни једног од ова четири значења, што су наведена, већ значи *са собом*.

Pronomina possessiva просто се набрајају у ном. синг. за сва три рода. Ми мислимо, да не би било непрактично рећи што о њиховој деklinацији и у књизи, намењеној гимназистама старијим од ученика I разреда, анекдоти у књизи написаној за оне, који тек почињу учити латински језик.

Деklinација демонстратива *iste ista istud* заузела је трећину једне стране. Зар није доста — као што ћемо видети у свакој латинској граматици — рећи: *iste ista istud* деklinује се исто тако као *ille illa illud*?

У деklinацији демонстратива *is* назначен је номинатив плурала за маскулинум *ii*; а зар не гласи и *ei*? Датив и аблатив плурала назначени су овако: *iis iis iis (eis)*. Ко неће из овако назначених облика извести, да датив и аблатив плурала гласи за *masc.* и *fem.* само *iis*, а за *neutrum* не само *iis* него и *eis*?

У деklinацији демонстратива *idem* назначен је ном. плурала за маскулинум само *iidem*; а зар не гласи још *eidem* и *iidem*? — Датив и аблатив плурала за сва три рода назначени су овако: *iisdem iisdem iisdem* место: *eisdem (iisdem)* и *iisdem*.

»*Is ea id* замењује надеже трећег лица *он, она, оно*, и преводи се са: *њег, њему, њој* и т. д.; генитиви замењују *посесива трећег лица*, и превод се: *eius* *његов, њезин*; *eorum, earum* *њихов*.« — Правило некоректно и нејасно. Из прве половине овог правила излази, да се *is ea id* преводи са *њег, њему, њој* и т. д. Такав се смисао мора у толико пре извести, што друга половина правила гласи: *»генитиви замењују посесива трећег лица, и превод се: eius* *његов, њезин*; *eorum earum* *њихов* (В. о том Туроман § 80. пр. 1 и § 81. 4 прим.)

»Као *ipse* деklinује се *solus* сам, *totus* цео, сав.« — Коректније и практичније би било навести *solus* и *totus* у § 17., и рећи за њих, да се исто тако деklinују као *ipus*. Но г. писац није то јамачно с тога учинио, што по његовом мишљењу, као што смо видели, *ipus* нема плурала. А још најпрактичније би по нашем мишљењу г. писац поступио, да је испред компара-

ције адјектива, дакле на крају §-а 13., додао правило о деklinацији и оних других шест адјектива и адјективних прономина, која се деklinују као и *ipus*. Јер кад се од ученика I разреда тражи, да зна деklinовати *ipus, solus* и *totus*, ми бисмо желели онда знати за разлог, због којег се изоставља напомена о деklinацији осталих 6 адјектива и адјек. прономина: *ullus, nullus, alius, alter, uter, neuter*. Зар ученик I разреда не треба да зна, да се н. пр. »рода средњег« каже латински: *generis neutrius*?

»Са *koјим, са којима*, каже се: *quosum, quibuscum* и *cum quo, quibus*.« — Из овога правила мора се извести, да се *»са којом«* због тога, што је изостављена напомена о њему, каже само правилно *cum qua*, а не и *quasum*.

»*Pronomina interrogativa. Quis? quid?* ко? што? *qui? quae? quod?* који? која? које? деklinују се као *relativum*« — Правило сасвим погрешно. Где су у релатива у номинативу облици *quis* и *quid*, а у акузативу облик *quid*? Зар *quis* није облик и за *masculinum* и *femininum*, о чему код релатива ни спомена нема? Ми мислимо, да се само за плурал супстантивне и за оба броја адјективне заменице може рећи, да се деklinују као релатив. Саветујемо г. писцу, да још једанпут добро размисли деklinацију интерогативних заменица, воља му у Туроману (§ 83), воља му у ком признатом немачком стручњаку, н. пр. у Шинаглу (стр. 45). — Код интерогативних прономина имали бисмо још то да приметимо, да није напоменуто, да се *quis* употребљава и адјективно, да се дакле преводи и са *који*? Кад нема те напомене, онда је сасвим неуместан пример: *quis poeta est dulcior quam Homerus?* (стр. 71).

»Најглавнија *pronomina indefinita* јесу ова: *Quicumque, quaecumque, quodcumque* etc. (даље в. у књизи).« — Пронимина *quicumque* и *quisquis*, која је г. писац навео на *арвом* месту као најглавнија, нису просто *indefinita*, већ су *indefinita relativa*, и у свакој латинској граматици стављена су онде, где се говори о релативу. Шта више и Шинагл, којим се г. писац доста служио, уврстио их је под релатив (стр. 46). Даље примећујемо, да *quisquis* има супстантивно а не адјективно значење, и да се с тога преводи са *»ко год«* а не са *»који год«*, као што је превео г.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

писац. Даље: *masc.* од *aliquis* не гласи само овако, него и *aliqui*. Најпоследње примећујемо, да се г. писац и овде у навођењу индифинита држао свог метода преполовљавања, да је без икаквих разлога изоставио остала *pron. indefinita*.

»*Pronomina indefinita* деклинују се као *qui, quae, quod, quis? quid?* Даклем: *Sing. Nom. qui-dam quaedam quod-dam Sing. Acc. quen-dam quandam Plur. Gen. quorun-dam quarun-dam quorundam etc.* — Знамо да *qui quae quod* има у *Acc. Sing. quem quam quod*, у *Gen. plur. quorum quarum quorum*, а *quidam quaedam quoddam* има, као што ето видимо у *Acc. Sing. za m. и f. quemdam, quandam*, у *Gen. plur. quorundam, quarundam, quorundam*. Зар ту разлику није требало изреком напоменути?

»По тим примерима (т. ј. као *quidam* и *quicunque*) деклинују се и остала *прономина индифинита*.« — Зар се н. пр. *прономен quisquis quidquid*, који је г. писац уврстио у *pron. indefinita*, деклинује као *quidam* или као *quicunque*? Колико је нама познато, *quisquis* и *quidquid* има осим та два облика у прози само још аблатив (*masc. и neut.*) *quoquo* н. пр. *quoquo modo*. Питамо даље г. писца, зар плурал од *aliquid* и *aliquod* гласи *aliquae* према *quaedam* и *quaequae*?

§ 19. »Верба јесу речи, које казују, да лице или ствар (субјект) нешто ради или трпи. Н. пр. Брат пише. Ученик се похваљује.« — И ова дефиниција верба написана је с погледом на пишчев метод преполовљавања. Њоме су искључена сва она *verba intransitiva*, која значе *бивање*. Узмимо само овај пример: *arbor virescit* (дрво се зелени). Да ли се за субјект »дрво« може рећи, да он нешто ради или трпи? Даље оне речи »или трпи« у дефиницији глагола немају места. Дефиниција глагола треба да гласи: Верба јесу речи, које значе, да се нешто ради, или да нешто бива; н. пр. *scribere* писати, *canere* певати, *florere* цветати, *virescit* зеленити се. — На послетку запитали бисмо г. писца за разлог, за што је баш у дефиницију глагола утиснуо онај додатак »(субјект)?« Кад је већ мислио, да ученик I разреда треба да зна, шта је субјект, онда је то требало већ код деклинације напоменути, па к томе додати коју реч и о предикату.

»Верба се деле на: 1. *Verba transitiva* (прелазна) н. пр. *amo patriam*, љубим отаџбину; 2. *Verba intransitiva* (непрелазна), н. пр. *sol lucet* сунце сија.« — Према г. пишчевој дефиницији, да су »верба оне речи, које казују, да лице или ствар (субјект) нешто ради или трпи«, излази, да се *verba activa* и *passiva* деле на *transitiva* и на *intransitiva*. То се бар не може рећи.

»Верба имају седам начина« — Ради смо знати оног »признатог немачког« писца, код којег је нашао, да верба у латинском имају седам начина, и то: 1. *Indicativus*, 2. *Conjunctivus*, 3. *Im-*

perativus, 4. 5. *Infinitivus*, *Participium*, 6. *Gerundium*. 7. *Supinum*. Колико ми знамо, латински глагол има само три начина, и то *indicativus*, *coniunctivus* и *imperativus*. Па ено и у поменутом Шинагловом *Elementarbuch*-у, што га је г. писац имао пред собом пишући своју књигу, читамо на стр. 53. ове речи: *Modi gibt es in der lateinischen Sprache drei: 1. Den Indicativus; 2. den Coniunctivus; 3. den Imperativus.*« Најпоследње позивамо г. писца, да нам наведе оне практичне и дидактичне обзире, који налажу, да ученик, који ће већ у II разреду учити, да латински глагол има три начина, вала у I разреду учити, да има седам начина; и да нам објасни оне практичне и дидактичне обзире, који налажу, да ученике, — који ће у II разреду учити, да су *Inf. Part. Gerund. и Supinum глагола имена*, а у V разреду по Курцију, да су *Inf. Part. и Adiectiva verbalia глагола имена* — у I разреду вала учити, да су *Inf. Part. Gerund. и Sup. начини*. Писати књигу о латинским облицима за I разред, а ни не осврнути се на књигу о лат. облицима за II разред! Зар је то практично, зар је то дидактично? То ли се зове водити рачуна о *концентрацији наставе* у опште, а напосе у језицима класичким? Признати немачки стручњаци раде сасвим друкчије. Ено н. пр. *Карл Шмит*, директор академичке гимназије у Бечу, пише у предговору своје извршне латинске граматике ово: *Die wesentlichste Aenderung besteht in dem syntaktischen Theil, in welchem, was Eintheilung des Stoffes und Fassung der Regeln anbelangt, der griechischen Schulgrammatik von G. Curtius so weit als möglich, stellenweise selbst in wörtlichem Anschluss, gefolgt wurde, ein auf Concentration des Unterrichts in den altklassischen Sprachen berechneter Vorgang, der hoffentlich die Billigung aller philologischen Fachgenossen finden wird.*¹⁾

§ 21. »Као *sum* коњугују се и ови сложени глаголи (*composita*): *Absum* нисам овде, одсуствујем, удаљен сам; *adsum* овде сам etc.«

Зар уз *absum* није требало додати *Perf. afui*, да не би ни учитељ ни ученик помислио, да перфект од *absum* гласи *abfui*? Зар уз *insum* није требало назначити, да се за њ *fui* употребљава као перфект? Зар уз *adsum* није требало додати и значење »помагати«, кад у читанци (стр. 74) има пример: *Miseris adesto?* Зар уз *obsum* није требало додати и значење »смелати«, кад у читанци (стр. 74) има пример: *Voluptatibus vestris non oberimus.*

»*Prosum* умеће *d* испред оних наставака, који почињу са *e*, као: *prodest, prodestis, proderam, prodero, prodesse.*« — И ово је сасвим погрешно, јер *prosum* постало је од *prodsum*. Овде не може бити

1) И овде узми на ум ноту 8) стр. 351.

говора о уметању слова d. Па зар су sum, eram, ero и т. д. наставци, а про ваџада основа? Зар sum, es, est и т. д. нису облици? Правило о глаголу prodesse кратко и јасно обележено је у Туромановој граматици § 89. Пр. 2.

»Praesens, ntis присутан.« А шта ће значити tempus praesens? Како ће ученик превести онај пример на стр. 74: Praesens tempus non profuit, minus profuerit futurum

§ 23. »Основа глаголска налази се, кад се изоставе инфинитивни наставци āre, ēre, ěre, ĩre. Даклем: laudare основа laud; mon-ēre основа mon; leg-ěre основа leg; pun-ire основа pun « — Као што нам је г. писац напред у својој књизи изнео погрешну науку о супстантивним основама, тако нас сад овим правилом погрешно учи, да нема глаголских основа, које се свршују на вокал, већ да се све махом свршују на консонант. Да је г. писац боље разгледао ма коју латинску граматику, н. пр. Шинаглов Elementarbuch, који је написан ли за ученике I разреда, нашао би, да од laudare, monere, punire нису основе laud, mon, pun него lauda, mone, puni. Но да исправи ову своју погрешну науку о глаголској основи, додао је још и ово правило: »карактерни вокали јесу они, који стоје између основе и осталих личних наставака. По томе су карактерни вокали код 1. коњугације ā, код 2. коњугације ē, код 3. коњугације ĩ (ū), код 4. коњугације ĩ.« — Нема тог »признатог немачког стручњака,» који под карактерним вокалом друго што разуме, него онај крајњи вокал од основе; н. пр. код осн. lauda карактерни је вокал оно крајње a etc. Ти крајњи вокали обележавају управо основу 1. 2. и 4. коњугације а у трећој коњугацији не може ни бити говора о карактерном вокалу; јер се глаголске основе те коњугације свршују на консонант осим неколико глагола на uo, којима се основа свршује на u, као код asuo, tribu-o etc. И ово ĩ, (ū) код треће коњугације не може се назвати карактерним вокалом; јер би онда од облика leg-u-nt основа морала бити legu, од облика leg-i-s опет legi. Ово ĩ, (ū) називају другим именом, називају га Bindevocal, везним вокалом или уметком. Но овако опширно тумачење појединих заставних делова глаголских облика никако се не може оправдати у књизи, која је намењена ученицима I разреда, па баш да је г. писац иначе своју науку о глаголској основи добро извео. Коректно и практично би учинио г. писац, да је узео за основе оно, што смо горе као основе означили. Тим би отпало свако тумачење карактерних вокала, те не би се ученици без нужде оптерећавали свакојаким називима. Према својој погрешној науци о глаголској основи назначио је г. писац целу активну и пасивну коњугацију глагола laudo, moneo и punio, које је узео за парадигме. — Одмах

иза правила о карактерним вокалима испред коњугација напомиње г. писац и ово: »Verba deponentia коњугују се сасвим правилно као верба у пасиву. Тако се коњугује hortor као laudor, vereor као moneor, fungor као legor, largior као punior.« Говорити о томе, како се мењају verba deponentia, тек је онда уместно, кад ученици већ знају пасивну коњугацију. С тога је овом правилу, које је на стр. 25. место тек на стр. 38., одмах у почетку §-а 24.

»Laudandus, a, um који ће се хвалити (који ће бити хваљен); monendus, a, um који ће се опомињати (који ће бити опомињан); legendus a, um који ће се читати (који ће бити читан); puniendus, a, um који ће се казнити (који ће бити кажњен).« — Г. писац заборавља, да је томе партиципу право име *participium necessitatis*. Зар ћемо н. пр. laudabimus laudanda превести »хвалићемо оно, што ће се хвалити (што ће бити хваљено)?« Зар: vituperabimus vituperanda »кудићемо оно, што ће се кудити«?

§. 24. Fungor ěris отправљам. — Отправљати је = шиљати. Зар то значи fungor?

»Hortandus који ће се опомињати, verendus који ће се поштовати, fungendus који ће се отправљати, largiendus који ће се поклањати.« — исто тако погрешно преведено, као год и laudandus који ће се хвалити etc.

»Осим пасивних облика имају Verba deponentia и активна Participia на ns и us, Gerundium и Supinum.« — Ово је правило написано оракулским језиком. Може се узети да му је овакав смисао: Verba deponentia и активна Participa на ns и us имају осим пасивних облика (још) Gerundium и Supinum. А може се узети, да је том правилу и овакав смисао: Verba deponentia имају осим пасивних облика и активна Participia на ns и us, Gerundium и Supinum. Кад би правило овако гласило: »Verba deponentia имају уз пасивне облике још ова четири активна: Participia на ns и us, Gerundium и Supinum,« ми мислимо, да би било јасно, па онда наравно и практично.

§ 25. »У Perf. на ĩvi и у облицима отуд изведеним може се v изоставити; даклем: puniisti, puniissem, punierunt, punieram.« Зар се у доброј прози латинској налазе два i једно до другог код глагола? Зар се налази puniisti, puniissem? Зар је у обичају punii место punivi? Нека загледа г. писац воља му у коју лат. граматику немачких стручњака, н. пр. у Шинаглов Elementarbuch (стр. 89 § 44.), воља му у нашу домаћу (§ 101, з, в), па ће наћи, да се у перфекту на ĩvi може слог vi изоставити само испред s, н. пр. punivisti puniisti, punivissem punissem, punivisse punisse.

»Нека верба на io иду по трећој коњугацији, као capio узимам, cupio желим, fugio бегам, facio чиним и др. Коњугују се овако: capio, capis, capit, capimus, capitis, capiunt; capior, caperis, capitur, capimur, capi-

WWW.UNILIBRS
УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

mini, capiuntur; cariebam cariebar, carerer, carere, cariens, capiendus и т. д. — Три велике погрешке начинио је г. писац у овом правилу. Прва му је погрешка то, што није навео свих *дванаест* глагола на *io* (разуме се 12 без њихових *Composita*), што не иду по 4., већ по 3. коњугацији. Друга му је погрешка то, што није напоменуо, да има *три* глагола (разуме се опет без *Composita*) на *ior*, што не иду по 4. већ по 3. коњугацији. А трећа му је погрешка то, што коњугација тих глагола на *io* и на *ior* није тачно и јасно назначена. Ни у којој коњугацији не греше ученици толико, колико у коњугацији ових глагола. Требало ју је с тога тачно назначити, од прилике онако, као што читамо у Туромановој граматици § 101, 2. или онако, као што се у Шинагловој књизи палази (стр. 135. § 56). Најпосле врло би практично учинио г. писац, да је назначио неке глаголе — бар оне, који долазе у примерима — на *io*, што не иду ни по 4. ни по 3. него по 1. коњугацији, као *sciscio* мучим, *nuntio* јављам, *spolio* лишавам, *satio* засибујем.

§ 26. Овим параграфом завршује г. писац своју кратку науку о правилним латинским облицима, и то правилом о врстама речи. Не увиђамо ту практичност, због које је г. писац у последњем параграфу свога граматичког извода морао наново ређати врсте речи, кад их је изређао већ одмах у почетку своје књиге, у §-у 3. Па и оно, што је овде ново додано, непотпуно је. Тако стоји: »Praepositiones, *предлози*, као: *ab* од, *cum* са, *ex* из, *ante* пред « А за што уз *ab* није стављено и *a*, уз *ex* и *e*? Но место целог овог правила умесно а и практично би било, да је наведено

правило о »извођењу времена.« Даље практичност би налагала, да је г. писац додао правило, како од адјектива постају адвербија заједно са њиховом компарацијом; јер како ће себи ученици растумачити она адвербија, која долазе у примерима, као *bene* (§ 25), *facile* (§ 26), *fortiter* (§ 31), *optime* (§ 42), *turpius* (§ 50), *celerius* (§ 53) etc.?

На основу ових погрешака и недостатака, које смо нашли у овој »краткој науци о правилним латинским облицима«, мислимо, да ће се сваки школски човек, а и они, који се колико толико разумеју у латинском језику, уверити, да из ње могу најмање ученици првога разреда »популарно и практично« учити облике латинскога језика.

На послетку на речи г. писца, да се је »израђујући како облике, тако и примере послужио разним школским књигама признатих немачких стручњака« — не можемо а да не изречемо своје чуђење, што се није обазрео и на нашу домаћу граматику латинског језика, на граматику професора др. Ј. Туромана. То је, као што горе рекосмо, већ практичност налагала. Да је то учинио г. писац, не би у својој науци о латинским облицима начинио ни једне од оних небројених погрешака, што смо их навели. Да је тако поступио, онда би бар у неколико могао задовољити и оне »строге теоретичаре и систематичаре«, за које г. писац у предговору вели, да »им се неће свидети овај начин, да ученици најнижег разреда *популарно* (!) и *практично* уче латинске облике из извода.«

(СВРШИТЕ СЕ)

БЕЛЕШКЕ О ПРОСВЕТИ И ШКОЛАМА

I

Учитељске плате у Француској

подељене су на пет класа. Плата је:

прве класе	од	2200	до	2600	динара.
друге »	»	1900	«	2100	»
треће »	»	1600	»	1800	»
четврте »	»	1200	«	1500	»
пете »	»	1000	»	1200	»

Привременим учитељима плата износи 900 динара.

II

Школе у Сибиру

У западном делу Сибира било је 26 средњих школа са 3800 ђака и 600 школа основних са 14 000 ученика и 2200 ученица. Тамошњи учитељи основних школа имају после 15-то-годишње службе право на пензију с пуном платом,

докле учитељи у европској Русији то право задобијају тек пошто наврше 25 година учитељске службе.

III

Грађанске школе у Аустрији

Грађанских школа било је 1880. године у Аустрији 287, и то: у Чешкој 134, Доњој Аустрији 55, у Моравској 37, Галицији 21, Штајерској 10, Горњој Аустрији 7, Шлезији 7, Далмацији 5, Приморју 4, Тиролској 2, и по једна у Корушкој, Крајини, Салцбургу, Форалбергу и Буковини.

IV

Берлинске и елсашке средње школе

У Берлину има 21 средња школа за мушку децу, и то: 10 гимназија са 6868 ђака, 7 реалака с 5110 ђака и 4 трговачке школе с 1216 ученика. Трошкови се по-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

кривају које школарином (1 403 789 дин.) које из општинске касе (1 388 702 динара). На свакога ђака троши се по 106 дин. годишње.

У Елсас-Лотрингији било је прошле године 29 средњих школа са 6786 ђака, од којих су 2463 католици, 3553 протестанти и 770 јевреји.

(»N«)

V

Педагогија на немачким и швајцарским свеучилиштима

Одавна се предаје педагогија по немачким универзитетима. Прошлог зимњег течаја држана су из ње предавања на овим местима:

1. У Берлину предавали су проф. М. Лазарус: Педагогију и дидактику, по 4 сата недељно — и Ф. Паулсен: педагогију, такође по 4 сата недељно.

2. У Бону предавао је Ј. Бона Мајер: лекције педагогичком друштву, по један сат недељно.

3. У Ерлангену Р. Шмит предзавао је: философијску педагогику, по 4 сата недељно.

4. У Гисену предавали су Е. Брагушек: Педагогијску психологију, 2 сата недељно и Х. Шилер: Историју педагогије, 3 сата недељно.

5. У Гетингену Х. Сауце: вежбања у педагогичком семинару, по 2 сата.

6. У Хајделбергу предавао је Г. Улш: Историју педагогије, а напосе о методама наставе у средњим школама од почетка XVI века; кратак поглед на садашњу наставу у средњим школама у Немачкој и на другим местима, по 2 сата недељно. Осим тога и педагогиска вежбања.

7. У Јени проф. К. В. Стоји: Историјску и практичну педагогију, 3 сата; вежбања у педагошком семинару 3 сата и практична вежбања 6 сати.

8. У Килу Р. Таулос: вежбања у педагошкој вежбаоници.

9. У Лајпцигу предавали су: Х. Мазујус: Историју педагогије 4 сата и вежбања у педагошком семинару 2 сата; — А. Штримел: психологијску педагогију, 3 сата и вежбања у научној педагогици по 1 сат; — Ф. Цилер: лекције у педагошком семинару 4 сата — и Ф. Екштајн: педагогију наставе за средње школе 4 сата и лекције педагошког семинара, 2 сата.

10. У Минхену В. Гизебрехт: Лекције у педагошком одсеку историјског семинара, 1 сат.

11. У Прагу Вилман: Дидактику 3 сата — и лекције у педагошком семинару 2 сата.

12. У Ростоку Х. Штајн: историју педагогије од реформације до данас, по 3 сата недељно.

13. У Бечу Т. Фогт: општу педагогију и вежбања у педагошкој вежбаоници.

У Швајцарској:

14. У Базелу предавао је Х. Сибек: Почетке педагогије, по 1 сат недељно, и

15. У Берну предавали су: Х. Ријег: Педагогију, по 8 сати нед. — и Х. Хициг: Педагогију за средње школе, по 2 сата нед.

У Бреслави, Ерлангену, Фрајбургу, Хали, Хајделбергу, Лајпцигу и Штрасбургу предавали су педагогију професори богословског факултета, а на неким универзитетима професори историје, филологије итд. или приватни доценти додирују у својим предавањима историју педагогике.

(»N«)

ПРОСВЕТНИ ДОБРОТВОРИ

I

Њено Величанство Краљица благоволеда је поклонити 100 комада фино повезаних књига од часописа „*Отаџбине*“ (50 од седме и 50 од осме књиге) и ставити их на расположење г. министру просвете и црквених послова.

Г. Министар одлучио је да се ове књиге разашају на поклон ваљаним ученицима нижих средњих школа у источним крајевима.

II

Г. Димитрије Р. Илић свештеник штурбички и надзорник основних штурбичких школа — као и сваком, тако

и овом приликом, показао је угледан пример у потпомагању штурбичких школа — поклонивши им једно звоно за сазивање ученика и ученица, у вредности од сто четрдесет динара, за успомену своје умрле жене Љубице.

На овом поклону изјављује се господину Димитрију свесрдна захвалност.

III

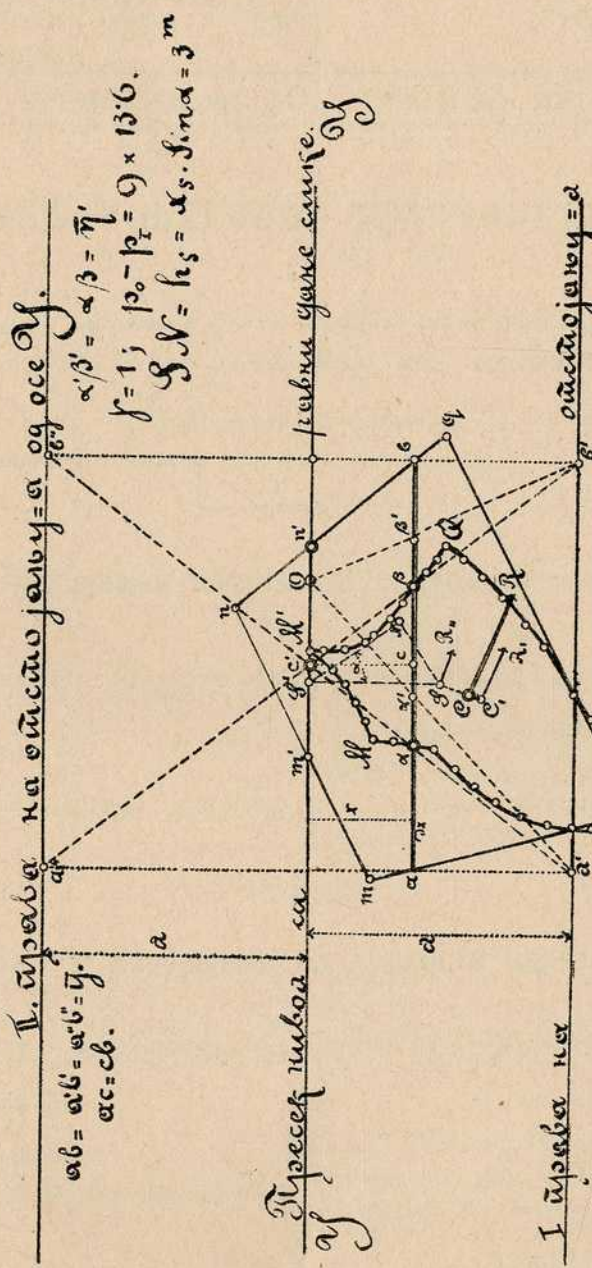
Г. Г. Браћа **Новаковићи**, трговци из Београда, поклонили су *свилајначкој* мушкој школи лист „*Новен*“ претплативши се на исти за читаву ову годину.

Г. **Коста Великић**, трговац у Свилајнцу, поклатио је ученицима IV разреда 10 ком. књиге: „*о подизању и сушењу шљива у Француској*“, да се разда о испиту.

Г. Г. Браћи Новаковићима и г. К. Великићу изјављује се усрдна захвалност на овом поклону.

Трапезијска оурада спрегнута износомат.
 аутниск
 на равни сумама

$$\alpha' \beta' = \alpha \beta = \pi'$$

$$f = 1; p_0 - p_1 = 9 \times 13'6.$$

$$SN = h_s = \alpha_s \cdot \sin \alpha = 3^m$$

Оквaмeнa зoбpуmивa je: $m'm'n'q'$
 и oснoвнe oтeб. зoбpуm. je $S; S_1 = \alpha_s$.
 Kазнa oтeб. зoбpуm. зpеmа нyбoу je $= \alpha$.
 $M'Q'SM$ je пeгyлoвaкa зoбpуmивa. S зoј je иeснoмeтe.
 S зpезмeтpо je пeзултaтy зпeм aпyтнyкy.
 S je cпeгyмнe изнoсoмaтe. aпyтнyкa.

$C.R. = SN$ je yжe. зpазмeрнa издp. aпyтнyкy
 SN je иaкo тaкo cпeзм. пeзлнyкy и зпeм.
 твaкa нa yжyтaр. и cаoвнy зoбpуm. ;
 кoмaрнy: $(p_0 - p_1) f$.